

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİM VE SİYASET BİLİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KORUNAN ALANLAR ÇİN YENİ BİR YAKLAŞIM
ORTAKLAŞIM YÖNETİMİ

Doktora Tezi

Filiz Demirayak

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nesrin Algan

Ankara, Mart 2006

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİM VE SİYASET BİLİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

TÜRK YE'DE KORUNAN ALANLAR ÇİN YENİ BİR YAKLAŞIM
ORTAKLAŞA YÖNETİM

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nesrin Algan

Tez Jürisi Üyeleri Adı Soyadı	İmza

Tez Sınavı Tarihi

Ç NDEK LER

TABLolar L STES	iv
KISALTMALAR	v
G R	1
B R NC BÖLÜM: KORUMA ALANLARI	7
1. Koruma Alanlarına Dair Kavramlar	7
2. Koruma Alanları Sınıflandırması	12
2.1. Mutlak Do a Koruma Alanı	15
2.2. Yabanıl Alan	17
2.3. Ulusal Park	18
2.4. Do al Anıt	19
2.5. Habitat/Tür Yönetimi Alanı	20
2.6. Korunan Karasal/Denizel Peyzaj	21
2.7. Yönetilen Kaynak Koruma Alanı	23
3. Dünya'da Koruma Alanları ve Stratejik Giri imler	25
4. Avrupa'da Koruma Alanları ve Stratejik Giri imler	30
K NC BÖLÜM: TÜRKİYE'DE KORUMA ALANLARI DURUM ANAL Z	42
1. Türkiye'de Biyolojik Çe itlilik ve Koruma Alanları	42
1.1. Türkiye'nin Biyolojik Çe itlili i ve Zenginli i	42
1.2. Tür Çe itlili i	43
1.2.1. Deniz Kaplumba ası Koruma Çalı maları	46
1.2.2. Akdeniz Foku Koruma Çalı maları	48
1.2.3. Di er Türlerle İgili Koruma Çalı maları	48
1.2.4. Genetik Çe itlilik	50
1.3. Ekosistemler	51
1.3.1. Orman Ekosistemleri	52

1.3.2. Step Ekosistemleri	55
1.3.3. Sulak Alan Ekosistemleri	57
1.3.4. Deniz ve Kıyı Ekosistemleri	59
1.3.5. Dağ Ekosistemleri	62
2. Türkiye'de Biyolojik Çeşitliliğe Yönelik Sorunlar	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE KORUMAYA YÖNELİK STRATEJİ VE POLİTİKALAR 67

1. Strateji ve Politikalar	71
2. Türkiye'de Koruma Alanları Statüleri	75
3. Yasal, Kurumsal ve Yönetimsel Açılardan Bakı	79
3.1. Türkiye'de Koruma Alanları Hakkında Yasal Düzenlemeler	82
3.1.1. 1982 Anayasası	82
3.1.2. Çevre Kanunu	84
3.1.2.1. Özel Çevre Koruma Bölgelerine İlişkin Esaslar	87
3.1.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	87
3.1.4. Orman Kanunu	89
3.1.5. Milli Parklar Kanunu	96
3.1.6. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu	100
3.1.7. Kara Avcılığı Kanunu	102
3.1.8. Kıyı Kanunu	107
3.1.9. Boş Arazi Kanunu	110
3.1.10. Tarım Mevzuatı	113
3.1.11. Su Ürünleri Kanunu	116
3.1.12. Turizm Teşvik Kanunu	117
3.1.13. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü'nün İlgili Mevzuatı	118
3.1.14. Su Kirliliğini Kontrolü Yönetmeliği	122
3.1.15. Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği	123

3.1.16. Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik	125
3.2. Kurumsal ve Yönetimsel Açısından Bakıldığında	126
3.2.1. Çevre ve Orman Bakanlığı	126
3.2.1.1. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	129
3.2.1.2. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı	130
3.2.1.2.1. Türkiye ve Deniz Koruma Alanları	135
3.2.1.2.2. Deniz Koruma Alanlarının Gerekliliği	136
3.2.2. Kültür ve Turizm Bakanlığı	137
3.2.3. Tarım ve Köylere İlişkin İşleri Bakanlığı	143
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KORUMA ALANLARINDA YENİ YÖNETİM ANLAYI	145
1. Katılım	149
2. Ortaklaşım Yönetim Anlayışı	150
2.1. Koruma Alanlarının Yönetiminden Sorumlu Kuruluşların Rolü	153
2.2. Yerel Topluluklar ve Diğer Paydaşların Belirlenmesi	156
2.3. Türkiye'de Ortaklaşım Yönetiminin Gerekliliği	158
3. Koruma Alanlarında Planlama Aracı: Yönetimi Planlaması	162
3.1. Türkiye'de Koruma Alanlarında Yönetim Planlaması Gerekliliği	167
3.2. Yönetim Planlamasında Örgütlenme	171
3.3. Değişimde Kısıtlar	175
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	176
YARARLANILAN KAYNAKLAR	189
TÜRKÇE ÖZET	197
SUMMARY	199

TABLULAR İÇİNDEKİLER

Tablo 1: Yönetim Seviyelerine Göre Koruma Alanları Sınıflandırması	14
Tablo 2: Dünya'da Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına Dair Stratejik Girişimler ve Sözleşmeler	29
Tablo 3: Avrupa'da Koruma Alanları, Peyzaj ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına Dair Stratejik Girişimler ve Yasal Belgeler	32
Tablo 4: Anadolu Kökenli Tarım Bitkisi Türleri ve Türkiye'deki Mikro-Gen Merkezleri	50
Tablo 5: Dünya Koruma Alanında Türkiye'nin Taraf Olduğu Çok Taraflı Sözleşmeler ve Protokoller	68
Tablo 6: Türkiye'de Yerinde Koruma (<i>in-situ</i>) Alanları	77
Tablo 7: Koruma Alanları İçin Geçmişte, Bugün ve Gelecekteki Yaklaşımların Karşılaştırılması	148
Tablo 8: Koruma Alanlarının Yönetiminde Hükümet Kurumu ve Yerel Toplulukların Katılımı Üzerine	155
Tablo 9: Yetkili ve Sorumlu Paydaşlar	157
Tablo 10: Türkiye'de Koruma Alanlarında Elde Edilen Başarılar ve Nedenleri	184

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birli i
a.g.k.	adı ge en kaynak
AEK	Avrupa Ekonomik Komisyonu
AEP	Akdeniz Eylem Planı
ASGK	Akdeniz Sürdürülebilir Geli me Komisyonu
ASEAN	Association of South-East Asian Nations (Güney Do u Asya Ülkeleri Birli i)
AT	Avrupa Toplulu u
BÇS	Biyolojik Çe itlilik Sözle mesi
BNRMP	Biodiversity and Natural Resource Management Project (Biyolojik Çe itlilik ve Do al Kaynak Yönetimi Projesi)
BM	Birle mi Milletler
Bknz.	Bakınız
BP/RAC	Blue Plan Regional Activity Center (Mavi Plan Bölgesel Faaliyet Merkezi)
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
ÇED	Çevresel Etki De erlendirmesi
ÇEKÜL	Çevre ve Kültürel De erleri Koruma Vakfı
ÇEVKO	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını De erlendirme Vakfı
CFC	Cloro Floro Carbon (Kloro Floro Karbon)
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna (Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine li kin Sözle me)

DDT	Dichlorodiphenyl Trichloroethane
Der	Derleyen
DHKD	Do al Hayatı Koruma Derne i
DHKV	Do al Hayatı Koruma Vakfı
DIE	Devlet istatistik Enstitüsü (Türkiye istatistik Kurumu)
DS	Devlet Su leri
DOKAP	Do u Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projesi
DPT	Devlet Planlama Te kilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECOSOC	Economic and Social Council (Birle mi Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi)
ECU	European Currency Unit
Eds.	Editörler
EEA	European Environment Agency (Avrupa Çevre Ajansı)
FAO	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
GAP	Güneydo u Anadolu Projesi
GDO	Genetik Yapıları De i tirilmi Organizmalar
GEF	Global Environment Facility (Küresel Çevre Fonu)
GEF-SGP	Küresel Çevre Fonu-Küçük Ölçekli Program
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HELCOM	Helsinki Commission (Helsinki Komisyonu)
Ibid	Aynı yerde
dem	Aynı yerde, aynı sayfada
ICLARM	International Centre for Living Aquatic Resources Management (Uluslararası Ya ayan Sucul Kaynakların Yönetimi Merkezi)
ICLEI	International Council for Local Environmental Initiatives (Uluslararası Yerel Çevre Giri imleri Konseyi)
IDRC	International Development Research Centre (Uluslararası Geli me Ara tırma Merkezi)
IGO	Intergovernmental Organisation (Hükümetlerarası Örgüt)
IIEEP	International Institute for European Environmental Policy (Uluslararası Avrupa Çevre Politikaları Enstitüsü)

ILO	International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMPEL	European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law (Çevre Kanununun Yürürlüğü ve Uygulanması için Avrupa Birliği Ağı)
IOC	The Intergovernmental Oceanographic Commission (Hükümetlerarası Okyanuslar Komisyonu)
IUCN	International Union for the Conservation of Nature - Dünya Doğayı Koruma Birliği
ISK	İstanbul Su ve Kanalizasyon Dairesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
LBS	Land Based Sources (Kara Kökenli Kirlenmeler)
LIFE	Financial Instrument for the Environment (AB'nin çevre finansmanı için sağladığı bir yardım programı)
MAK	Merkez Av Komisyonu
MAP	Mediterranean Action Plan- Akdeniz Eylem Planı
MCSD	Mediterranean Commission on Sustainable Development (Akdeniz Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu)
MEAs	Multilateral Environmental Agreements (Çok Taraflı Çevre Antlaşmaları)
MED-PAN	Mediterranean Protected Area Network (Akdeniz Korunan Alanlar Ağı)
MED POL	Marine Pollution Monitoring Research Program (Deniz Kirliliği İzleme ve Araştırma Programı)
MEDA	Mediterranean Development Assistance (Akdeniz Gelişme Yardımı)
MTF	Mediterranean Trust Fund (Akdeniz Vakıf Fonu)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NEPAD	New Partnership for Africa's Development (Afrika'nın Gelişmesi için Yeni Ortaklık)
NFP	National Focal Point (Ulusal Odak Noktası)
NGO	Non Governmental Organisation (Hükümet dışı Örgüt)

OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Birli i ve Kalkınma Örgütü)
OGM	Orman Genel Müdürlü ü
ÖÇKK	Özel Çevre Koruma Kurumu
ÖÇKB	Özel Çevre Koruma Bölgesi
ÖÇKKB	Özel Çevre Koruma Kurumu Ba kanlı ı
PAP/RAC	Priority Actions Programme/ Regional Activity Centre (Öncelikli Eylem Programı/Bölgesel Faaliyet Merkezi)
Passim.	Eserin bütünü
PCB	Polychlorinated Biphenyle
RACs	Regional Activity Centres (Bölgesel Faaliyet Merkezleri)
REMPEC	Regional Marine Pollution Emergency Response Centre for the Mediterranean Sea (Akdeniz Deniz Kirlili ine Acil Müdahale Bölgesel Merkezi)
RG.	Resmi Gazete
SAD-AFAG	Sualtı Ara tırmaları Derne i-Akdeniz Foku Ara tırma Grubu
s.	sayfa
SAP BIO	Strategic Action Programme for Biodiversity (Biyöçe itlilik çin Stratejik Eylem Programı)
SAP MED	Strategic Action Programme for the Mediterranean (Akdeniz çin Stratejik Eylem Programı)
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SMAP	Short and Medium-term Priority Environmental Action Programme (Kısa ve Orta Dönemli Öncelikli Çevre Eylem Programı).
SPA/RAC	Specially Protected Areas/Regional Activity Centre (Özel Koruma Alanları Bölgesel Faaliyet Merkezi)
STK	Sivil Toplum Kurulu u
TAEK	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TÇV	Türkiye Çevre Vakfı
TÇSV	Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

T GEM	Tarım İletmeleri Genel Müdürlü ü
TÜB TAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Ara tırma Kurumu
TÜDAV	Türk Deniz Ara tırmaları Vakfı
TTGV	Türkiye Teknoloji Geli tirme Vakfı
t.y.	tarih yok
TTKD	Türkiye Tabiatını Koruma Derne i
TÜDAV	Türk Deniz Ara tırmaları Vakfı
UBÇSEP	Ulusal Biyolojik Çe itlilik Stratejisi ve Eylem Planı
UÇEP	Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UN	United Nations
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Birle mi Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)
UNCSD	United Nations Commission on Sustainable Development (Birle mi Milletler Sürdürülebilir Geli me Komisyonu)
UNDP	United Nations Development Programme (Birle mi Milletler Kalkınma Programı)
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe (Birle mi Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu)
UNEP	United Nations Environment Programme (Birle mi Milletler Çevre Programı)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Birle mi Milletler E itim, Bilim ve Kültür Organizasyonu)
UNGA	United Nations General Assembly (Birle mi Milletler Genel Kurulu)
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WCED	World Commision on Environment and Development (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)
WCMC	World Conservation Monitoring Center
WCPA	World Commission on Protected Areas (Dünya Koruma Alanları Komisyonu)
WDPA	World Database On Protected Areas (Korunan Alanlar Veri Tabanı)

WEHAB	Water Energy Health Agriculture Biodiversity (Johannesburg Zirvesinde kabul edilen Su, Enerji, Sa lık, Tarım ve Biyolojik Çe itlilik Kararları)
WFP	World Food Programme (Dünya Gıda Programı)
WMO	World Meteorological Organization (Dünya Meteoroloji Örgütü)
WSSD	World Summit on Sustainable Development (Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
WWF	World Wildlife Fund for Nature (Dünya Do ayı Koruma Vakfı)
WWF-TR	Do al Hayatı Koruma Vakfı-WWF-Türkiye
Yay.	Yayını
y.n.	yazarların notu

G R

Türkiye biyolojik çe itlilik açısından Avrupa ve Orta Do u'nun en zengin ülkesidir. Daha da önemlisi bir çok endemik, nadir ve nesli tehlikede bitki-hayvan türlerinin varlı nı sürdürmesi için ya amsal olan habitatları barındıran ekosistemlere sahiptir. Bu önemli alanların bir kısmına, ilgili yasal düzenlemeler kapsamında çe itli koruma statüleri verilmi olup, bu do rultuda koruma ve kullanmaya yönelik çe itli uygulamalar yapılmaktadır.

Çok önemli bir do al kaynak olarak de erlendirilen biyolojik çe itlili in korunmasına yönelik politika, mevzuat ve kurumların olu turulmasının ele alınması, Türkiye'de özellikle 1990'ların ba ndan itibaren hızlanan oldukça yeni bir süreçtir (Hamamcı, C., Emre, C. 1992).

1958'de Yozgat Çamlı ı Milli Parkı'nın ilan edilmesiyle ba layan ve neredeyse 40 yılı a an bu süreçte koruma alanları statüleri ve uygulamalarının, Türkiye'de beklenen düzeyde korumayı sa ladı nı söylemek güçtür. Bunun nedenleri arasında merkezi yönetimin kurumları ve alt birimleri arasındaki yetki ve görev karma ası, yönetsel çok ba lılık, üstüste getirilen statülerin artırdı ı bürokratik tıkanmalar ve karma alar, koruma için gerekli mali kaynakların ayrılmayı ı ve koruma stratejilerinde yerinden yönetime geçilemeyi i sayılabilir. Di er yandan, gerek koruma alanlarında ya ayan insanların, gerekse toplumun di er ilgili kesimlerin katılmadı ı ve/veya dı landı ı alanların ço u ka it üzerinde korunuyor gözükmekte, bir kısmının ise koruma statüsünün verili ini takiben aksine daha da tahrip edildi i görülmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye'de koruma alanlarının mevcut durumunun analizini yapmayı ve bu alanlar için bilimsel temellere, ça da çevre yönetiminin gereklerinden olan katılımcı yakla ıma ve uluslararası yükümlülüklerimize uygun yeni bir model sunmayı amaçlayan bu Tezde sadece literatüre yönelik bir çalı ma yapılmaması, özellikle uygulamaya yönelik eylem ve tartı malara ivme kazandırılması hedeflenmi tir.

Tezin genel amacı; Türkiye’de mevcut koruma alanları statülerini, ilgili tüzel düzenlemeleri ve günümüze kadar izlenen koruma politikalarını tespit ve analiz etmek ve uluslararası koruma statüleri ile beraber de erlendirmek, yalnız günümüzün de il, gelece in de gereksinim ve ko ullarını dikkate alan yeni bir alan koruma yakla ımı önermektir.

Tezin ula mak istedi i nihai hedef ise; biyolojik çe itlili in korunması ve kullanılmasında sürdürülebilirli in sa lanabilmesidir. Çünkü, biyolojik çe itlili in koruma alanları olu turularak korunması ve yönetimi bu hedefe ula maya yönelik araçlardan sadece biridir.

Gözlemler ve de erlendirmeler, alan koruma konusunda varolan bilimsel ve teknik yakla ımların koruma alanlarının yönetiminde her zaman i levsel olamadı ını, hatta bazen mevcut durumu daha da kötüle tirdi ini göstermektedir. Bugün alı ımı olarak nitelendirilebilecek bu yakla ımlar, güçlü merkezi kurumlar ve sektörel bakı açılı çalı ma yöntemleri olarak tanımlanabilir. Söz konusu yakla ımlara e lik eden süregelen siyasi ve ekonomik politikaların da, gerekti i ekilde sosyal bakı açısı a ırlıklı olan ve merkez ile yerel’in i birli ine dayalı bir yönetim yakla ımıyla yapılacak reformların gerçekte mesini de güçle tirmekte oldu u görülmektedir.

Günümüzün klasik ekonomik kaygılarında faydacılık ve istismara yönelik dünya görü ü hakim olup, bu görü do al kaynak yönetimi ve do a koruma olgularına da yansıtılmaktadır. Bu kapsamda, insanın sadece faydalanma de il, ancak sorumluluk ve ya amsal uyum açısından da koruma kavramıyla bütünle mesine e it veya öncelikli olarak a ırlık veren bir yakla ımın önü kesilmekte, ya da bu tür yakla ımlar mevcut yapılanmadan dolayı imkansız hale gelmektedir.

Bununla beraber; genel anlamda çevresel kaynakların, özel olarak ise bir do al kaynak olan biyolojik çe itlili in korundu u koruma alanlarının yönetimi için “sürdürülebilir kalkınma” kavramının literatüre yerle mesiyle gelen; yerel’e önem veren, katılımcı ve uygulanabilir küçük ölçekli projelerle denenen yönetim modelleri üzerindeki arayı ların ve çabaların arttı ı görülmektedir.

Koruma alanlarına farklı bir gözle bakan ve yasağcı bir yaklaşımla bu alanları bireylerden/toplumdan soyutlayan, her bir koruma alanını kurumsal güç olarak gören mevcut hakim yönetim anlayışının de i mesi gereklidir. Bireyin do a ve do al kaynaklar üzerindeki sorumluluk ve haklarını kapsamı içine alan ve politikaların uygulamadaki uyumu ile kar ılıklı desteklenen ça da bir yönetim modeli koruma alanlarının varlı ını sürdürülebilmesi için kaçınılmazdır.

Koruma alanlarının yönetiminde, sa lıklı bir ekosistemle sa lıklı i leyen bir yönetim sisteminin birbirine ba lı oldu unu kabul etmek için bizzat uygulamalardan edinilen deneyimler bulunmaktadır. Bu ba lamda, Türkiye'de ekosistem özellikleri ile tüm sosyal faktörleri ili kilendirebilen ve tarafların ortaklı ını mümkün kılan **ortakla a yönetim** anlayışının (co-management) geli tirilmesi ve yerle tirilmesi gerekmektedir.

Tez kapsamında ele alındı ı üzere, ekolojik, yönetsel, yasal ve sosyal boyutların bütünlü ti i yeni bir koruma alanları yönetimi anlayışının var olan yönetsel yapıyla nasıl bütünlü tirilebilece i önemli bir konudur. Çünkü çevre yönetimi içerikli çalı maların ço unda, genellikle alı ilagelmi (conventional) yöntemler kullanılmaktadır. Radikal de i iklikler sunulmakla beraber uygulama için gerekli sosyal mekanizmalar harekete geçirilmedi i için öneriler i levsiz kalmaktadır. Kısaca, vurgulamak gerekir ki, bugün do al kaynak ve koruma alanları yönetiminde klasik ekolojik bakı ve onun kendini sosyal yapının irdelenmesinden dı layan tavrı günümüzün hakim yakla ımı olmu tur.

Tezde, koruma alanlarının nasıl bir yaklaşımla yönetilmesi gerekti i ve günümüz ko ullarına uygun bir yeni bir yönetim anlayışından neler anla ıldı ı ön planda ele alınması gereken konular olmu tur. Bu çerçevede, sosyal ve ekolojik sistemlerin ili kilendirilmesi tartı lımı , ekolojik ve sosyal sistemler arasındaki ba ımlılık (interdependence) ili kisi önemle sorgulanmı tır.

Türkiye'de bugüne kadar korunması gereken alanlara verilen yasal ve kurumsal statüler, kalkınmanın önündeki engeller olarak görülmü tür. Bu nedenle de koruma statülerinin ekonomik yatırımların yapılabilece i alanlara verilmesinde her zaman sorunlarla kar ılıklı olmu tur. Di er yandan, koruma statüsü verilen alanlarda; korumanın telafuz edilmesiyle beraber daha da a ır bir tahribat ba lamı , yörede

ya ayanlarla, karar verenler arasında çatı ma hep süre gelmi , koruma statülerinin iptali için çe itli davalar gündemde olmu tur. Bu gerçeklerden hareketle, Tez çalı masının en önemli varsayımlarından birini, Türkiye’de alan korumaya yönelik mevcut uygulamaların olumlu yönde de il, aksine bu alanların tahribini hızlandıran en önemli etmenlerin ba nda geldi i iddiası olu turmaktadır.

Merkezi otoritenin bütünüle ik bir yönetim anlayı ına sahip olmaması; çevre-do a koruma politikalarını di er sektörlerle bütünüle tirmemesine, farklı merkezi idare birimleri tarafından aynı, ya da benzer alanlara farklı koruma statülerinin verilmesi de, farklı statülerin alan kullanımında çeli kililer yaratmasına neden olmu tur. Böylece yönetimin farklı birimleri arasında birbirleriyle uyumsuz uygulama ve planlama örnekleri görülmekte ve tüm bu uygulamalar Türkiye’de koruma alanlarında olması gereken ba arının elde edilememesinin temel nedenlerini olu turmaktadır.

Ayrıca koruma alanlarının bu alanlardan do rudan, ya da dolaylı fayda sa layan kitlelerin ve kamuoyunun ilgisinden uzak oldu u görülmektedir. Koruma statüleri ço u zaman bu yörelerde ya ayan ki ilerın gözünde kendi varlıklarına tehdit olarak algılanmaktadır. Burada; çevre-do a korumada bilinç düzeyinin dü ük olması bir yana, hem koruma alanlarının olu turulması a amasında ve hem de sonrasında yapılacak düzenlemelere dair kararların merkezde alınıp, ço unun merkezden yönetiliyor olması da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin ve yöre insanların karar süreçlerine katılmaması; koruma alanlarına olumsuz yakla ımları, uygulamalara yönelik engellemeleri ve hatta alanlara fiziki olarak zarar vermeye kadar uzanan sonuçları do urmaktadır. Bu de erlendirmeler Tez çalı masının temel varsayımlarından birisi olmu tur.

Di er yandan, koruma statüsüne sahip alanların önemli bir kısmının sınırları içindeki nüfusun hareketlerini ve kullanımlarını düzenleyici uygulamalar yok denecek kadar azdır, ya da koruma alanının özellik ve koruma ölçütlerine uymamaktadır. Bu da, ya kaçak yapıla ma ve kullanımlar olu turmakta, ya da ta ima kapasitesi saptaması yapılmaksızın öngörülen nüfus yo unluklu planlar sonucu, koruma alanları niteliklerini kısa sürede kaybetmektedir.

Koruma alanlarına yönelik politikalar ve yönetim biçimleri sadece do a korumaya yönelik ve hatta iddia edildi i gibi “lüks politikalar” olu turulması anlamında de erlendirilemez. Tez çalı masında temel varsayım; koruma alanlarının ulusal kalkınma politikalarıyla yakından ili kili olması ve yöresel, bölgesel ve ulusal kalkınma süreçlerinde, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ölçütlerinde de ere dönü türülebilecek alanlar olmasıdır. Bu ise tamamen “koruma-kullanma dengesi”nin olu turulması ile mümkün kılınabilir.

Türkiye’de koruma alanları ile ilgili ulusal mevzuatın yanısıra, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası anla malar kapsamında üstlenilen yükümlülükler söz konusudur. Oysa ki, Türkiye’de iç mevzuatın uluslararası anla malarla uyumlu hale getirilmeyi i önemli bir eksiklik olup, uluslararası kriterlere uymayan koruma alanları yönetim modelleri sonucu, taraf olunan uluslararası yükümlülüklerin de ihlali söz konusudur. Di er yandan son dönemlerde gündemde yeri giderek artan Türkiye’nin Avrupa Birli i ile uyum sürecinde, çevrenin kentsel boyutlu gürültü, hava ve su kirlili i gibi boyutları a ırlıklı olarak ele alınırken, koruma alanları ile ilgili mevzuat ve politika uyumu çalı masının göreceli olarak ihmal edildi i öne sürülebilir.

Bu varsayımlardan hareketle hazırlanan Tez çalı masında, durum çözümlenmesi yapılmakta, aynı zamanda tüm çeli ki ve sorunların çözümüne yönelik bütünle ik düzenlemeler ve **ortakla a yönetim** kavramına dayanan, uluslararası mevzuatla uyum sa layabilecek esneklikte do al ve kültürel de erleri korumayı amaçlayan ça da bir yakla ım da öngörülmektedir.

Çalı mada koruma alanlarından sorumlu merkezi yönetim birimlerinin tutucu, statükocu ve parçacı yakla ımları, Tezin önerdi i modelin hayata geçirilmesine yönelik kısıtlamalar olarak tespit edilmi tir.

Tezin hazırlanması a amasında öncelikle, Türkiye’de koruma alanlarına dair mevzuat, kurumsal yapılanmalar ve mevcut uygulamadaki koruma statüleri hakkında literatür çalı ması yapılmı tir. Bu çerçevede uluslararası mevzuat açısından özellikle Türkiye’nin taraf oldu u ilgili anla malar incelenmi ve söz konusu akitlerin Türkiye’de uygulamaya yansması üzerinde önemle durulmu tur.

Di er yandan, özellikle koruma alanlarından sorumlu merkezi idare birimlerinin politika belirleyici grupları ve uzmanlarıyla mevcut durum, sorunlar ve kısıtlamalar hakkında gereken sıklıkta görü meler yapılmı tır.

Ayrıca, Tez sahibinin koruma alanlarında yürüttü ü çalı malardan elde etti i bulgular Tez'e aktarılmı tır. Bu alanlar ço unlukla üstüste gelen koruma statüleri ta ıyan alanlar olup, uygulama sorunları ya anan bu alanlarda, merkezi ve yerel düzeyde yönetimden sorumlu birimler ve yöre halkı ile görü meler Tezin de erlendirme bölümlerine yansıtılmı tır.

B R NC BÖLÜM

KORUMA ALANLARI

1. Koruma Alanlarına Dair Kavramlar

Kavramsal yaklaşımlarda beraberlik sağlamak, ortak bir dil konuşulması açısından önemlidir. Türkiye'de yenilerde, ortak bir koruma sözlüğü oluşturulması için çabalar kaçınılmaz olarak artmaktadır. Ancak gelinen noktada, bir çok kavram için henüz fikir birliği sağlanamamıştır. Bu nedenle Tez kapsamında, tez konusu ile doğrudan ilgili olmak bakımından, başta Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi¹ olmak üzere emsaliye özelliği taşıyan sözleşmelerde belirlenen tanımlar kullanılmıştır. Diğer yandan Tezin kapsamına giren bazı kavramlara da açıklık getirilmektedir.

1980'li yıllarda dile getirilmeye başlanan² **sürdürülebilir kalkınma** (sustainable development) kavramı üzerinde zamanla bir çok tartışma gelişmiştir. Bugün itibarıyla sürdürülebilir kalkınma felsefesine karşı görüşler, kavramın doğurduğu, uygulanabilirliği üzerindeki tartışmalarda hala tam bir uzlaşma sağlanabilmediği söylenemez. Sürdürülebilir kalkınma üzerine kavramsal bir tartışmaya girmek bu Tezin kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak burada ele alınması gereken; doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği (sustainability) olmalıdır. Çünkü Tezin amacı; koruma alanlarının yönetim tekniklerinin, edinilen deneyimlerle nasıl daha etkinleştirilebileceği üzerindedir. Bu çerçevede ulaşılabilecek üst düzey amaç ise, ekosistemlerin, biyolojik çeşitliliğin, tüm varlıkların ve dolayısıyla da insan yaşamının sürdürülebilirliği olacaktır.

1980 yılında yayınlanan Dünya Koruma Stratejisi (World Conservation Strategy), insanlığın doğanın bir parçası olarak var olduğunu, doğanın kendisi ve doğal kaynakları korunmaksızın bir geleceğin olmadığı vurgulanmıştır³. Gerek Dünya Koruma Stratejisinde gerekse Ortak Gelecekimiz (1987) Raporunda⁴ da benzer bir

¹ R.G. 27.12.1996 tarih ve 22860 sayılı.

² IUCN, UNEP, WWF, 1980.

³ *Ibid.*

⁴ World Commission on Environment and Development Report (WCED), 1987.

do rultuda mesaj verilmi ve mümkün oldu unca kalkınma süreçlerinde koruma ve do al kaynakların sürdürülebilir kullanımının kaçınılmazlı ı gerekçelendirilmi tir.

Burada koruma (conservation) kavramı hem do anın (türler ve ekosistemler) korunmasını (protection) hem de do al kaynakların akılcı kullanımını içermektedir. E er insanlar, bugünün ya am kalitesini yükseltirken, imdiki ve gelecek ku akların refahını da güvence altına almak istiyorlarsa o zaman, sürdürülebilirlik yakla ımının hayata geçirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bu bakı açılarında, yüz milyonlarca insanın yoksullu unun azaltılması için hedeflenen kalkınma olmaksızın, korumanın da imkansızlı ı vurgulanmaktadır⁵. Bu noktada, kalkınma ve koruma arasındaki ba ımlılı ı vurgulayan bu akımda yeralan temel üç ilkeyi belirtmek yararlı olacaktır:

- Karakteristik/önemli ekolojik süreçler ve ya am-destekleme (life-support) sistemleri korunmalı,
- genetik çe itlilik korunmalı
- tür ve ekosistemlerin kullanımı sürdürülebilir olmalıdır ⁶.

Bu üç ilkenin uygulanabilmesi ancak, sürdürülebilirlik temel kavram olarak alınabilirse mümkün olabilir. Bu ilkelerden hareketle ve 1980'lerden bugüne katedilen mesafede, sürdürülebilir kalkınma kavramının üzerinde yapılan ve hepsinin de do ruluk payı olan tartı maları bir yana bırakarak bir sentez yapmak, bu kavramı, bu Tez kapsamında biraz daha rafine etmek ancak sürdürülebilirli i temel kavram olarak alabilirsek mümkün olacaktır. Bu do rultuda "sürdürülebilirlik" dünya üzerinde varolan her canlının temel ihtiyaçlarını kar ılayacak ya am destek sistemlerinin korunması, do al kaynakların ve biyolojik çe itlili in kendini yenileyebilme süreçleri kapsamında ve temel gereksinimleri kar ılayacak kadar kullanılması, bu kaynaklara ba ılı olan her canlının ya am hakkının tanınması ve korunması ve herkesin do rudan ve/veya dolaylı olarak bu kaynaklar üzerindeki haklarını tanıyarak ya am kalitesini yükseltmektir.

Sürdürülebilirlik salt bir kavram de ildir, kendi dinamikleri vardır. Berkes ve Folke (2000), sürdürülebilirli in bir süreç oldu unu; ekolojik, sosyal ve ekonomik

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

boyutları oldu unu belirtir. Genel amacımıza yönelik olarak ise sürdürülebilirlik; ekolojik e iklerin, mekansal (spatial) ve zamansal (temporal) ölçeklerde zorlanmamasına i aret etmektedir. Bunun tersi ekolojik ve sosyal sistemleri olumsuz olarak etkileyecektir (Berkes, F., Folke, C., 2000).

Bu do rultuda **sosyal ve ekolojik sistemler**⁷, ya amın kendisi olarak, birbiriyle ba lantılı, hatta içiçedir. Bu iki sistem arasında ekilci ayrımlar yapay olup, ki isel görü lere ba lıdır⁸. Berkes ve Folke (2000), bu görü ün klasik (conventional) ekoloji ve sosyal bilimlerde henüz kabul görmedi ini söyler. Bütünle ik içerikte do adaki insandan (human-in-nature) söz etmek istedi imiz zaman sosyo-ekolojik sistem ve sosyo-ekolojik ba lar kavramları kullanılır⁹.

Yerel bilgiden (Indigenous knowledge) kastedilen, korunan alanlarda ya ayan insanlarca sahip olunan bilgidir. Yerel bilgi; bir kültür veya yerel topluma ait, bu kültür ve sosyal yapı kapsamında hayatın içinden elde edilmi , geleneksel ve e i olmayan (unique) bilgidir.

Geleneksel Ekolojik Bilgi (Traditional Ecological Knowledge) kavramının kullanılması tercih edilir.¹⁰ Bu kavram, daha özel olarak, ya ayan canlıların (insano lu dahil) birbiriyle ve ya adıkları çevre ile ili kisi üzerine, kültürel iletimle ku aklara devreden ve artarak büyüyen bilgi ve inançları ifade etmektedir. Burada geleneksel (traditional) kelimesi tarihi ve kültürel devamlılı a gönderme yapar ve toplumların sürekli olarak neyin geleneksel oldu unu yeniden tanımlamasını kabul eder.

Yönetim (management) en kısa deyi le belli bir amacın, eldeki kaynak ve imkanlar kullanılarak planlı karar ve eylemler sonucunda gerçekte tirilmesin sa lamaktır. Planlama, örgütlenme, kaynakları düzenleme ve temin etme, denetim ve izleme yönetimin temel unsurlarıdır.¹¹

⁷ Ekolojik sistemler (eco-systems), bu Tez kapsamında do al çevreye referans gösterilen geleneksel ekolojik anlamda kullanılmaktadır.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ T. Öz en, **Bilgi Ça ı ve Teknolojik Geli meler I ında De i en Yönetim Yakla ımlarının Türkiye'nin Gelece ine Etkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.

Kurumlar (institutions), insan tarafından geliştirilen ve insanın ekolojik ve sosyal sistemlerle etkileşimini belirleyen aracı yapılardır. Bu aracı yapıları ikiye ayırarak inceleyebiliriz. İki resmi araçlar olup, bir dizi kurallar ve onun uygulama organlarından oluşur ve anayasa, kanun, tüzük gibi yasal araçlarla bunları uygulayan kuruluşları kapsar. Diğer ise gayri resmi araçlardır. Bunlar arasında davranış normları (norms of behaviors) sayılabilir. Kurumlar bir grup bireyin organize ettiği, birbirini tekrar eden faaliyetlerin halihazırda kullanıldığı bir kurallar dizini olup, diğer bireyleri ve potansiyel olarak "diğerlerini" etkileyen çıktılar üretir. Kurumlar, tüm doğal kaynakların karakterinden kaynaklanan iki temel sorunla uğraşmakta durumundadır i) doğal kaynağa erişim (access) nasıl kontrol edilebileceği, ii) ortak akıl ve kamu yararı için olanla bireyler arasındaki potansiyel ayrışmayı çözmek için, kullanıcılar arasında kurallar oluşturmak¹².

Mülkiyet (Property), bu Tez kapsamında, bireyin ya da bir grubun bir kaynağı kullanmak için sahip olduğu haklar ve yükümlülükler olarak sınırlandırılabilir. Bunlar, kaynağın kullanımı veya o kaynaktan bir gelir veya fayda sağlamasında mülkiyet sahibinin haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını belirleyen bir dizi hak ve yükümlülüklerdir.

Mülkiyet hakkı (Property right), mülkiyet sahibinin, bir üst düzey kurumdan genellikle devlettir bu- fayda sağlamak için talepte bulunmasıdır¹³.

Temel Kavramlar¹⁴

Biyolojik çeşitlilik, diğerlerinin yanı sıra kara, deniz ve diğer su ekosistemleri ile bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan canlı organizmalar arasındaki farklılaşma anlamındadır; türlerin kendi içindeki ve türler arasındaki çeşitlilik ve ekosistem çeşitliliği de buna dahildir.

¹² F. Berkes, C. Folke, Cambridge, 2000.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Bu tanımlar, 29 Austos 1996 TBMM Genel Kurulu Kabul Tarihli ve 4177 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan ve 21 Kasım 1996 tarihli ve 96/8857 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 27 Aralık 1996 tarih ve 22860 sayılı Resmî Gazete'de (RG) yayınlanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nden alınmıştır.

Biyolojik kaynaklar, genetik kaynakları, organizmaları veya parçalarını, populasyonları veya ekosistemlerin insanlık için imdiden, ya da gelecekte kullanım imkânı veya de eri olan di er biyotik unsurlarını kapsar.

Biyoteknoloji, özgün bir kullanım amacıyla ürünler veya prosesler meydana getirmek veya varolanları de i ime u ratmak üzere biyolojik sistemlerin, canlı organizmaların veya bunların türevlerinin kullanıldı ı her türlü teknolojik uygulama anlamındadır.

Ekosistem, bitki, hayvan ve mikro-organizma toplulukları ile bunların cansız çevrelerinin i levsel bir birim olarak kar ılıklı etkile en dinamik bir kompleks anlamındadır.

Ex-situ koruma, biyolojik çe itlilik unsurlarının kendi do al ya am ortamları dı ında korunması anlamındadır.

Genetik materyal, i levsel kalıtım birimleri içeren, bitki, hayvan, mikroorganizma veya ba ka men eli olan her türlü materyal anlamındadır.

Genetik kaynaklar, bugün veya gelecek için de er ta ıyan genetik materyal anlamındadır.

Ya am ortamı (habitat) herhangi bir organizma veya populasyonun do al olarak bulundu u yer veya çevre tipi anlamındadır.

In-situ ko ullar, genetik kaynakların ekosistemler ve do al ya am ortamları içinde var oldukları ko ullar; evcille tirilmi veya kültüre alınmı türler sözkonusu oldu undaysa bunların ayırt edici özelliklerini geli tirdikleri çevre anlamındadır.

In-situ koruma, ekosistemlerin ve do al ya am ortamlarının korunması, ya ayabilir tür popülasyonlarının do al çevrelerinde; evcille tirilmi veya kültüre alınmı türlerinse ayırt edici özelliklerini geli tirdikleri çevrelerde muhafazası ve geri kazanılması anlamındadır.

Koruma alanı, özgün koruma amaçlarını gerçekle tirmek için belirlenen, düzenlenen ve yönetilen, co rafi olarak tanımlanmı bir alan anlamındadır.

Sürdürülebilir kullanım, biyolojik çe itlilik unsurlarının, uzun dönemde biyolojik çe itlili in azalmasına yol açmayacak ekilde ve oranda kullanımı, ve böylece biyolojik çe itlili in bugünkü ve gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını ve özelemlerini kar ılama potansiyelini muhafaza etmesi anlamındadır.

2. Koruma Alanları Sınıflandırması

Koruma alanı kavramının daha çok, bu alanların çe itli i levleri açısından de erlendirilmekte oldu u görülmektedir. Öncelikle, söz konusu alanların, biyolojik çe itlili in korunması için ya amsal önemde oldukları öne sürülmekte, özellikle akarsu havzalarındaki toprakların korunması açısından önemli i levler yüklenmektedir. Bu nedenle koruma alanlarına yönelik hedefler, sürdürülebilir arazi kullanımı açısından önemli deneyimler sa larken; bu alanlarını ara tırma ve e itim, bireylerin ve toplumların bilinç düzeyinin yükseltilmesi açısından katkıları oldu u varsayılmaktadır¹⁵.

Dünyada koruma alanlarının yerel topluluklar (local communities) açısından önemli oldu u, özellikle ya amlarını sürdürebilmeleri do al kaynakların sürdürülebilirli ine ba lı olan yerli halk (indigenous people) için koruma alanlarının ya amsal önemde oldu u vurgulanmaktadır¹⁶. Koruma alanları, do ru yönetim aracılı ıyla yerel ve bölgesel ekonomiye katkılar sa lamasının yanısıra, insano lunun yerle im alanları ve sorunlarının dı na çıkararak, huzur buldu u alanlar olarak manevi katkı i levi ile de de erlendirilmektedir.

¹⁵ IUCN, 1994.

¹⁶ IUCN Web Sitesi: <http://www.iucn.org/wcpa>

Dünya Do a Koruma Birli i (IUCN-World Conservation Union) tarafından ilk olarak 1978'de ortaya konan ve 1994 yılında geli tirilerek üzerinde fikir birli i sa lanan koruma alanı tanımı öyledir: “Biyolojik çe itlilik ile do al ve kültürel kaynakların korunması ve onarımı için özel olarak ayrımı , yasal ve di er etkin araçlarla yönetilen karasal ve/veya denizel alanlardır¹⁷. Burada uluslararası ve ulusal ölçeklerde birbirinden oldukça farklı bir sınıflandırma çe itlili inin var oldu u durumda, bütüncül bir yakla ım için nasıl bir yöntem geli tirilmesi gerekti i sorusunun yanıtlanması gerekir.

Hemen her ülkenin üzerinde ortak fikir birli i sa ladı ı veya sa lamaya yakla tı ı IUCN kategorilerini bu kapsamda ortak bir dil ve sınıflandırma için kullanmak do ru olacaktır. Her ne kadar koruma alanları statüleri ülkelere göre isim farklılıkları gösterse de, aslında ortak noktaları yönetim ekilleri olup, bu ba lamda yönetim ekillerine göre sınıflandırmayı temel alan IUCN kategorilerini kullanmak anlamlı olacaktır. IUCN sınıflandırması ilk olarak 1978'de yapılmı ve 1994 yılında bugün kullanılan yönetim ekkline göre sınıflandırılma oturtulmu tur¹⁸.

Bu tanımlamanın altında koruma alanları Tablo 1'de görüldü ü gibi, yönetim ekillerine göre altı sınıfa ayrımı tır:

¹⁷ IUCN, 1994.

¹⁸ IUCN, 1994.

Tablo 1: Yönetim şekillerine Göre Koruma Alanları Sınıflandırması

KATEGOR	TANIM
Ia	Mutlak Doğa Koruma Alanı (Strict Nature Reserve): Elde memi doğa parçası olan ve temelde sadece bilimsel açıdan yönetilen koruma alanı.
Ib	Yabanıl Alan (Wilderness Area): İnsan eli değmemişli i korumak üzere yönetilen alan.
II	Ulusal Park (National Park): Temelde ekosistemin korunması ve rekreasyon (recreation) için yönetilen koruma alanı.
III	Doğal Anıt (Natural Monument): Özel bir doğal yapı ve doğa parçasının korunması için yönetilen alan.
IV	Habitat/Tür Yönetimi Alanı (Habitat/Species Management Area): Bir veya bir kaç türün kendisi ve yaşam alanının korunması için yönetsel müdahalelerin yapıldığı koruma alanı.
V	Korunan Karasal veya Denizel Peyzaj (Protected Landscape/Seascape): Denizel veya karasal koruma ve kullanma amacıyla yönetilen koruma alanı.
VI	Yönetilen Kaynak Koruma Alanı (Managed Resource Protected Area): Temelde doğal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanım amacıyla yönetildi i koruma alanı.

Kaynak: IUCN, 1994.

IUCN tarafından yapılan ve bu Tez kapsamında da benimsenen koruma alanları sınıflandırmasının ana yaklaşımları şunlardır:

- Sınıflandırmanın dayandığı temel, bu alanların yönetim şekline göre dir.
- Bu sınıflandırmadaki bir statünün bir alana verilmesi, yönetimin etkinli i üzerine bir yorum değildir.
- Bu sınıflandırma sistemi uluslararasıdır bu nedenle kaçınılmaz olarak geniş kapsamlıdır.
- Ulusal ölçekte koruma alanlarına verilen isimler farklı veya aynı da olabilir. Aynı şekilde farklı ülkelerde kullanılan aynı isimler de i ik koruma alanlarına karşılık gelebilir.

- Tüm kategoriler önemlidir ama, insan etkisi ve çevresel de i imin derecelendirilmesi uygulanmı tır¹⁹.

Birle mi Milletler (BM) Koruma Alanları Listesine göre, 2003 yılında dünyada koruma alanlarının sayısı 102,102'dir²⁰. Tüm bu koruma alanları bir çok açıdan farklılıklara sahiptir. Bu alanlar büyüklükleri, barındırdıkları türler, ekosistemler ve fiziki özellikleri, yönetim ekilleri, yönetim için varolan kaynakları, barındırdıkları sosyal ve kültürel özellikler, korunmalarındaki güçlükler ve ulusal ölçekte aldıkları statü isimleriyle birbirlerinden farklıdır. Bununla beraber 2003 BM Listesinde belirlenen alanların 68,066'sı IUCN sınıflandırmasına göre belirlenmi alanlardır. Yine toplam koruma alanlarının 4,633'ü de uluslararası koruma alanı olarak belirlenmi tir²¹.

Tablo 1'de verilen koruma alanları statülerinin tanımları, yönetim hedefleri, olu turulmasında gözönünde tutulması gereken genel kriterler ve genel olarak yönetim sorumlulu u a a ıda irdelenmektedir:

2.1. Mutlak Do a Koruma Alanı²²

Bu alanlar, temel olarak bilimsel ara tırma ve izleme amaçlarıyla yönetilen alanlar olup IUCN tanımlamasına göre, bazı ola anüstü ekosistem/leri temsil eden ve/veya çok önemli karasal ve/veya denizel alanlardır. Bu alanlar 1978 IUCN sınıflandırmasında Mutlak Koruma Alanı (Strickt Nature Reserve) veya Bilimsel Reserve (Scientific Reserve) olarak da geçmektedir. Ancak hala bazı çevirilerde Mutlak Do a Koruma Rezervi olarak da adlandırılır ve her ülke sınıflandırmasında farklı statülerle örtü mektedir. Örne in Türkiye'de bu tanıma en yakın koruma statüsü, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'ndaki Tabiatı Koruma Alanı'dır.

Mutlak Do a Koruma Alanlarında yönetim amaçları öyle sıralanabilir:

- Ya am alanlarını, ekosistemleri ve türleri bu alanda mümkün oldu unca rahatsız edilmeyen durumda saklamak (preserve),

¹⁹ Phillips, A., 2002

²⁰ Chape., S. Blyth, L. Fish, P. Fox and M. Spalding (compilers), 2003.

²¹ *Ibid.*

²² Mutlak Do a Koruma Alanı - Ia. (Strict Nature Reserve)

- Genetik kaynakları dinamik ve evrimsel durumlarında onarmak (maintain),
- Varolan ekolojik süreçleri onarmak,
- Yapısal peyzajın korunması (protection),
- Doğal çevreye ait örnekleri; bilimsel çalışmalar, çevresel izleme, ve eğitim için güvence altına almak,
- Araştırmalar ve diğer onaylanmış faaliyetleri dikkatli bir planlama ile en aza indirmek ve
- Alan girişi sınırlamak.

Mutlak Doğal Koruma Alanlarının oluşturulması için IUCN tarafından belirlenen ölçütlerin başında alanın yeterince büyük olması gerekmektedir. Yeterli büyüklükteki bir doğal rezervinde, ekosistemlerin bütünlüğü korunabilir ve yukarıda belirtilen yönetim hedefleri gerçekleştirilebilir. Diğer yandan böyle bir alanın mümkün olduğunca insan etkileminden uzak olması ve böyle kalması gerekir. Doğal koruma alanlarında koruma faaliyetleri ya da ortamlarına bir müdahale gerektirmemelidir.

Bu alanlarda, alan yönetimi ülkenin yapısına göre değişmekle beraber genelde merkezi yönetim tarafından olmaktadır. Alan yönetimi ulusal düzeyde veya sınır alan durumlarda bölgesel işbirliği içinde olurken, koruma ve araştırma yapmak üzere kurulmuş olan profesyonel bir kurum, özel vakıf, üniversite veya enstitü tarafından da gerçekleştirilebilir. Alana uygun koruma ve uzun dönemli koruma için gerekli kontrol mekanizmaları, koruma alanının ilanından önce garanti edilmelidir. Ulusal egemenlik dışında kalan ve uluslararası anlaşmaların geçerli olduğu Antarktika gibi alanların yönetimi farklı uygulamalar gerektirmektedir.

2.2. Yabanıl Alan²³

Do al karakterini koruyan, de i ime u ramamı veya çok az de i ime u ramı , üzerinde kalıcı veya belirgin yerle im olmayan, do al ko ullarını saklamak ve esas olarak yaban hayatı korunmasının amaçlandı ı karasal veya denizel bir alan için kullanılan koruma statüsüdür. Yönetim hedefleri;

- gelecek ku akların, uzun zamanlar boyunca insan tarafından büyük ölçekte dokunulmamı alanlara sahip olması ve anlaması ansını güvence altına almak,
- uzun dönemde ve gelecek ku aklar için çevre kalitesi ve ya amsal do al karakteri korumak ve iyile tirmek,
- bu alanlara insanlara de i ik geçi hakkı vererek, ziyaretçilerin fiziksel ve ruhsal rekreasyon anlamında buralardan yararlanmalarını sa lamak ve
- bu alanlarda ve çevresinde varolan yerel toplulukların, dü ük nüfus yo unlu uyla ve varolan do al kaynaklarla uyum içinde ya amlarını sa lamak ve iyile tirmek olarak sayılabilir.

IUCN'e göre yabanıl alan olu turma ölçütleri ise unlardır:

- Alan yüksek do al kaliteye sahip olup, alanı yöneten öncelikle do al süreçler olmalı, sürekli insan müdahalesinin olmadı ı ve önerildi i ekilde yönetildi i takdirde bu özelliklerini koruyabilecek olmalı,
- Alan; belirgin ekolojik, jeolojik, jeomorfolojik ve di er bilimsel, e itim bilim ve ya tarihi de er özelliklere sahip olmalı,
- Alan, böyle bir muhafaza gerçeikle tirebilecek büyüklükte olmalı,
- Alanda ziyaretçilere geçi hakkı verildi i durumlarda bu, basit, kirletici ve motorize olmayan seyahat yöntemleriyle yapılmalıdır.

²³ Yabanıl Alan – Ib. (Wilderness Area)

Bu alanın yönetim sorumluluğu da doğa rezervlerinde olduğu gibi ulusal düzeyde ve doğa koruma alanında uzmanlaşmış kurum, kuruluş, vakıf, enstitü gibi yapılarca üstlenilmelidir.

IUCN sınıflandırması sürecinde, 1978 sınıflandırmasında görülmeyen bu statü, IUCN Genel Kurulu 16/34 Sayılı Yabancıl Kaynakların ve Değerlerin Korunması Kararı (IUCN General Assembly Resolution (16/34) on Protection of Wilderness Resources and Values) ile ortaya konmuş ve 1984 yılında Madrid'te yapılan IUCN Genel Kurulunda benimsenmiştir.

2.3. Ulusal Park²⁴

1994 IUCN sınıflandırmasına göre, ulusal park doğal bir karasal veya denizel alanda; bir veya daha fazla ekosistemin ekolojik bütünlüğünün, bugünkü ve gelecek kuşaklar için korunduğu, bu statünün amacına uygun olmayan işlemler ve üretim süreçlerinin kurulmasına izin verilmeyen, kültürel ve çevresel uygunlukta manevi, bilimsel, eğitim ve rekreasyon amaçlı ziyaretlere açık olan alanlardır.

Bu alanların yönetim hedefleri ise;

- ulusal ve uluslararası önemdeki doğal alanların korunması ve manevi, bilimsel, eğitim, rekreasyon ve turizm amacıyla yönetilmesi,
- ekolojik çeşitliliği ve devamlılığı sağlamak için, genetik kaynaklar, türler, biyotik topluluklar ve fizyografik (physiographic) bölgeleri temsil eden örnekleri, mümkün olduğunca doğal durumunda saklamak,
- alanın doğal veya doğala yakın konumunda kalmasını sağlayacak ve sadece belirli bir düzeydeki rekreasyonel, bilimsel, eğitim ve manevi amaçlı kullanımların yönetilmesi,
- bu statünün amacına uygun olmayan işlemlerin ve kullanımları varsa kaldırmak, tamir etmek ve sonrasında önlemek

²⁴ Ulusal Park – II. (National Park)

- bu statü ile güvence altına alınan; ekolojik, jeomorfolojik, kutsal veya estetik değerlere olması gereken değerler için saygıyı oluşturmak ve
- yörede ya da yerel toplulukların sürdürülebilir kaynak kullanımı dahil olmak üzere, ihtiyaçlarını dikkate alarak, bunun daha ileride diğer yönetim hedefleri ile çatışmasını önlemektir.

Ulusal Park oluşturmak üzere seçilen alan bir veya daha fazla ekosistemi kapsayacak büyüklükte olmalıdır. Buralarda doğal ekosistemleri temsil eden, bitki ve hayvan türlerini, habitat ve jeomorfolojik alanlar yer almalı ve rekreasyonel, bilimsel, manevi, estetik ve turizme temel oluşturacak özellikler olmalıdır. Alanda fiziksel olarak, bu özelliklerle örtülmeyecek insan etkinliklerinin olmaması önemlidir.

Ulusal parkların yönetimi ve mülkiyeti normalde, ülkenin bu alanlarda yetkisi olan en güçlü kurumu tarafından yapılması gerekir. Bununla beraber, ulusal parklar, bir bakıma düzeydeki hükümet, yerel topluluklar konseyi, vakıflar veya yasal olarak kurulmuş bir bakıma kuruluşa da idare edilebilir.

Ulusal parkların tarihi geçmişi 1872'de ABD'de Yellowstone Milli Parkı'nın kuruluşuna uzanır ve bunu Yeni Zelanda'da Mt. Tauranga Milli Parkı'nın kuruluşu ve bir çok diğerleri izler.

2.4. Doğal Anıt²⁵

Bir veya birden fazla, önemli/güzel, sahip olduğu özelliklerden dolayı değerli değerlerde, temsil veya estetik kalitesi olan özel bir doğal ve/veya kültürel alanlardır. Bu alanların yönetim hedeflerinin başında; söz konusu özellikleri, temsili kalitesi, manevi katkısı, estetik değeri ve/veya doğal öneminden dolayı sonsuza dek korumak (protect) veya saklamak (preserve) gelmektedir. Diğer yandan, sürdürülen yönetim kapsamında ara tırma, estetik, anlama ve kamuoyunun bilinçlenmesi/benliğini oluşturmak için de belli bir ölçüde fırsatlar yaratılmaktadır. Alana verilen

²⁵ Doğal Anıt – III. (Natural Monument)

koruma statüsü ile örtü meyden faaliyetlerin bertaraf edilerek sonrasında önlenmesi ve di er hedeflerle uyum içinde alandaki yerle ik nüfusa fayda sa laması yönetsel hedefler arasındadır.

Do al Anıtların seçilmesi için alanın bir, ya da daha fazla çok güzel ve/veya önemli do al özellikleri barındırması gerekir. Beraberinde e siz ve temsili bitki ve hayvan türlerini barındıran elaleler, ma aralar, kraterler, fosil yatakları, kıyı kumulları, denizel özellikler do al anıt olarak koruma statüsü kazanabilir. Ayrıca, ya am olan ma aralar, arkeolojik alanlar veya yerel topluluklardan miras barındıran do a alanlar bu statüyü kazanmaya uygundur.

Do al anıt olan bir alanın mülkiyeti ve yönetiminin ulusal hükümet düzeyinde olması gerekir. Bununla beraber, koruma ve kontrol, yerel hükümet, yerel topluluk konseyi, bir sivil toplum kurulu u veya özel bir kurumsal yapı tarafından yapılabilir. Alan varolan özelliklerinin uzun dönem korunması, statü ilanından önce garanti altına alınmalıdır.

2.5. Habitat/Tür Yönetimi Alanı²⁶

Özel türler ve/veya ya am alanlarının gereksinimlerini kar ılamak üzere, iyile tirilmesini veya onarılmasını garanti altına almak amacıyla, yönetilmesi gereken karasal ve/veya denizel alanlardır. Bu alanlardaki yönetim hedefleri; özel bir türün, tür gruplarını, biyotik toplulukları veya çevrenin fiziki özelliklerinin korunması için gerekli optimum yönetim için insan yönlendirmesi gereken ya am ortamı ko ullarını güvence altına almak, onarmak veya iyile tirmektir.

Bu alanlarda öncelikli olarak, bilimsel ara tırma ve çevresel izlemenin, sürdürülebilir kaynak yönetimi ile beraber yapılması amaçlanır. Halk için, yaygın e itim ve ya am ortamının özelliklerini benimseme sa lamak üzere sınırlı alanlar

²⁶ Habitat/Tür Yönetimi Alanı – IV. (Habitat/Species Management Area)

olu turulması yaban hayatı yönetiminin bir parçasıdır. Bu alanlarda yönetimin di er hedefleriyle paralel olarak, koruma alanında ya ayan insanlara faydalar sa lamak ve statünün hedefleriyle ters dü en faaliyetleri ortadan kaldırarak kaynakların tükenmesini önlemek amaçlanmaktadır.

Söz konusu alanların olu turulması için alanın, do a korumada ve türlerin ya amlarını sürdürebilmesi için önemli bir rolü olması gerekir (türlerin üreme alanları, sulak alanlar, mercan kayalıkları, çayırlar, ormanlar ve deniz dibi yatakları vb.). Yine bu sınıfa giren bir alanda, ya am ortamının korunması, ulusal veya yerel ölçekte önemli bir bitki ile göçmen veya yerle ik bir hayvan türünün iyi olması için elzem olmalıdır.

Bu alanlarda bulunan türlerin ve habitatların korunması, gerekti inde ya am ortamına müdahale eden yöneten kurumun aktif etkisine ba lı olmalıdır. Alanın büyüklü ü, türlerin korunması için gerekli olan ya am ortamına ba lı olarak yaygın, ya da küçük olabilir.

Habitat ve tür yönetimi yapılan kategorideki koruma alanlarının yönetiminin ulusal düzeyde hükümet kurulu u seviyesinde olması gerekir veya alan koruma ve kontrolü yerel hükümet düzeyinde, sivil toplum kurulu u, birlik, ya da özel bir grup tarafından yapılabilir.

Bu statü 1978 IUCN sınıflandırmasında Do a Koruma Rezervi (Nature Conservation Reserve), Yönetilen Do a Rezervi (Managed Nature Reserve) ve Yaban Hayatı Sı ına ı (Wildlife Sanctuary) kategorilerine kar ılıklı gelmektedir.

2.6. Korunan Karasal/Denizel Peyzaj²⁷

IUCN sınıflandırmasına göre, bu alanların tanımı öyledir; duruma göre karasal veya denizel parçalarıyla beraber, belirgin estetik, ekolojik ve/veya kültürel de erlerle sıklıkla yüksek biyolojik çe itlilik e sahip, uzun bir zaman sürecinde insan ve do a etkile iminin yarattı ı de i ik karakterdeki alanlardır. Böyle alanlarda;

²⁷ Korunan Karasal/Denizel Peyzaj – V. (Protected Landscape/Seascape)

geleneksel etkile imin bütünlü ünü güvence altına almak, koruma, iyile tirme ve evrim açısından ya amsaldır.

Peyzaj (Landscape) de i ik yakla ımlarda de i ik anlamlar yüklenen zor bir kelimedir. Avrupa Peyzaj Sözle mesi (European Landscape Convention), bu konu için özel olarak düzenlenmi ilk uluslararası sözleşmedir ve peyzajı; insanlar tarafından algılandı ı gibi, karakteri do a ve/veya insan etkile imi ve faaliyetleri sonucu olan/belirlenen alan olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda ve literatürün önemli bir kısmında geçti i gibi, temel olarak peyzaj, zaman içinde insanın çevresiyle olan etkile imi sonucu do maktadır²⁸.

Peyzaj manzaradan daha fazla bir anlam ifade eder ve insan-do a etkile iminin görüntüsüdür. Bununla beraber peyzajda; bir dizi do al, fiziki ve insana ili kin manevi-maddi ili kiler zinciri görülür. Bu ba lamda, insan peyzajın ayrılmaz bir parçası olup, bu alanlara dair korumanın temelinde yatan, tamamiyle insan tarafından yapılan yönetim yatmaktadır. Koruma kavramında ço u zaman salt 'do a'nın (nature) ele alındı ı yakla ımlar ön plana çıkmaktadır. Ancak peyzaj ve koruma kavramları yanyana kondu u zaman insan eliyle yapılması gereken bütünlü ik bir yönetimden söz etmek daha do ru olacaktır.

“Peyzaj kavramı yalnız karasal alanlar de il, insan faaliyetinin görüldü ü denizel alanlar da kapsamaktadır. Peyzaj, insanların günlük hayatının geçti i her yerde olup, hem insan tarafından ekillendirilir, hem de insanın ya amına ekil verirken, refahı ve sosyal hayatının ayrılmaz bir parçası olur”²⁹.

Kıyıyı olu turan karasal alanlarla denizler birbiriyle fiziki, ekolojik ve ekonomik açılardan ayrılmaz ili kiler ve etkile imler içindedir. Bu nedenlerden dolayı IUCN sınıflandırmasında tanım, Korunan Karasal veya Denizel Peyzaj olarak geçer³⁰.

Peyzaj alanları insan ya amının kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerinden etkilenirken, bu alanların genellikle biyolojik çe itlilik açısından da zengin alanları

²⁸ Philips, Adrian, 2002

²⁹ y.n. Avrupa Peyzaj Sözle mesi, “Giri ” Bölümü.

³⁰ Adrian. Philips, 2002.

olu turdu u görülmektedir. Kimi peyzaj alanlarında, biyolojik çe itlili in sürmesi, orada ya ayan toplulukların do a ile olan ili kisi ve kültürel yapıları do rultusunda devam etmi , kimilerinde ise ekonomik a ırlıklı faaliyetler nedeniyle ileri derecede tahrip olmu tur. Di er yandan, bu alanların tarihsel geçmi i de gözönünde bulundurulmak durumundadır. Örne in Karayipler'in Küçük Ada Devletlerinde, erken koloniyel (pre-coloniel) devirlerindeki peyzaj, koloniyel dönemde zorla ihraç edilen i gücü ile sömürgeci üretim yoluyla tahrip edilmi tir. Bu alanlarda peyzajın korunması ve yönetiminde tarihsel geçmi i dikkate almak önemlidir³¹.

Peyzaj alanlarının önemi Dünya Mirası Komitesi (World Heritage Committee) tarafından 1992 yılında kabul edilmi olup, bu alanların kendine özgü önemi nedeniyle, son 50 yıldır korunması için uluslararası düzenlemeler yapılmaya ba lanmı tır. Avrupa'da; uzun tarihsel geçmi i olan insan yerle melerinin olması, do al olarak kalan alanların sınırlı olu u, insan etkisinde kalmı çok çe itli ancak hala biyolojik çe itlilik açısından önemli alanların bulunması, erken turizm geli imleri ve yüksek nüfus yo unlu u nedeniyle peyzaj alanlarının korunması giri imlerine daha erken ba lanmı tır. Di er yandan, dünyada Avrupa'da oldu undan daha da eski geçmi i olan ve dokunulmamı sanıldı ı halde, insan ve do anın beraber evrildi i alanlar vardır. Bu nedenle de peyzaj koruma alanları sadece Avrupa'ya özgü kalmayıp, di er kıtalarda da benimsenmeye ba lanmı tır. Özellikle biyolojik çe itlili in korunması ve sürdürülebilir kırsal kalkınma (sustainable rural development) ve koruma alanları yönetimi konularında peyzaj alanlarının önemli bir yeri oldu u açıktır.

2.7. Yönetilen Kaynak Koruma Alanı³²

Yönetilen “Kaynak Koruma Alanları”, temel olarak de i ime u ramamı do al sistemleri kapsar. Burada ya ayan toplulukların ihtiyaçlarını kar ılamaya yönelik olarak do al ürünler ve hizmetlerin sürdürülebilir akı ı sa lanırken, biyolojik çe itlili in uzun dönemli korunması ve iyile tirilmesi için yönetilmesi esastır.

³¹ *Ibid.*

³² Yönetilen Kaynak Koruma Alanı – VI. (Managed Resource Protected Area)

Bu alanların, uzun dönemde alanın biyolojik çeitliliğinin ve diğer doğal değerlerin korunması ve onarılması, sürdürülebilir üretime yönelik uygulamaların sunulması, doğal kaynakların temellerinin oradaki biyolojik çeitliliğe zarar veren diğer arazi kullanımlarına dönüşülmesinden korunması, bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlanması amaçlarıyla yönetilmeleri gerekir.

Bir alanın söz konusu statüyle koruma altına alınması için bu alan, bazı değerime u ramı ekosistemlerden sınırlı parçalar kapsasa da, prensipte alanın üçte ikisinin doğal koşullarda olması gerekmektedir. Yine alan, sürdürülebilir kaynak kullanımını, kaynağın uzun dönem bütünsel değerine zarar vermeden uygulayabilecek büyüklükte olmalıdır.

Yönetilen “Kaynak Koruma Alanları”, kamu kurumları tarafından yerel düzeyde birlikteliğinde yönetilebilirler. Bir diğer yaklaşımda böyle alanların, ulusal hükümet kuruluğu veya bir sivil toplum kuruluşunun desteğiyle yerel bir yapı tarafından yönetilmesidir.

IUCN Sınıflandırmasında Kategori VI olarak geçen Yönetilen Kaynak Koruma Alanları 1978 sınıflandırma sisteminde yoktur. Ancak 1978 sınıflandırmasında yer alan ve daha önce kullanılan ekilde Kaynak Rezervi (Resource Reserve), Doğal Biyotik Alanlar (Natural Biotic Areas/Anthropological Reserve) ve Çok Kullanımlı Amaçlı Yönetilen Alanlarını (Multiple-Use Management Areas/Managed Resources Areas) kapsayabilir.

Bu alanlar Kategori V’de tanımlanan Peyzaj Alanları ile insan-doğa etkileşimi nedeniyle benzerlikler gösterir. Her iki kategori de, koruma kurallarının diğer kategorilere göre daha az sınırlayıcı olmasıyla benzerler. Yine her iki kategori de sürdürülebilir doğal kaynak kullanımının gerekliliğini nedeniyle örtmektedir. Bununla beraber bu iki kategorinin birbirinden ayrıldığı önemli yanlar vardır. Peyzaj alanları insanların içinde yaşadıkları alanlar olup, geçen zamanda değerime u ramıdır.

Kategori VI alanları ise temel olarak doğal sistemler/süreçlerce de iklimsel olarak olup, en az üçte ikisinin böyle kalması gerekir³³. Bu alanlarda yönetim, uzun dönem koruma ve biyolojik çeşitliliğin onarılmasına yöneliktir ve bu alanlarda yaygın toplulukların gereksinimlerinin sürdürülebilir olarak karşılanması da hedeftir. Her iki kategori de insanı korumanın merkezine koyar, ancak peyzaj alanlarında çevresel deyim daha büyüktür³⁴. Ana yönetim felsefesinde Kategori V' de doğa ve insanın etkileşimi onarılıp iyileştirilirken, Kategori VI' da esas olarak doğal kaynakların sürdürülebilir kullanım için bir temel oluşturulması hedeflenir. Yani Kategori VI' da doğa veya doğala yakın kaynaklar vardır.

Ayrıca yaygın arazi kullanımları açısından ise; Kategori V' de daha çok tarım, ormancılık ve turizm etkinlikleri görülürken, Kategori VI' da avcılık, toplayıcılık, hayvan otlatma ve doğal kaynak yönetimi etkinlikleri görülmektedir.

3. Dünya'da Koruma Alanları ve Stratejik Girişimler

2003 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Koruma Alanları Listesi'ne göre, dünyada 102,102 koruma alanı olup, bu alanlar 18.8 milyon km² yüzölçümüne sahiptir³⁵. 2003 yılı itibarıyla deniz koruma alanlarının sayısı ve yüzölçümü karasal koruma alanlarına göre oldukça düşük olup, toplam 1.64 milyon km² yüzölçümüne sahiptir ve toplam korunan alanların yüzde 8.7'sine karşılık gelmektedir³⁶. 1962 yılında sayısı 1000, 1997'de ise 12,754 olan koruma alanları sayısının 2003 yılında 102,102'ye ulaşması çarpıcıdır. Daha önceki listelerle karşılaştırıldığında, koruma alanlarının sayısında, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çarpıcı bir artış gözlemlenmektedir, bununla beraber bu artışın daha çok karasal koruma alanlarında olduğu görülmektedir. Diğer yandan karasal biyomlar içerisinde değiller ve geçici çayırlıklar (temperate grasslands) daha düşük orandadır. Karasal korunan alanlar dünya yüzölçümünün yüzde 11.5'ine karşılık gelmekte iken deniz koruma alanları dünya denizleri/okyanuslarının yüzde 0.5'ine veya başka bir ifade ile dünyadaki korunan alanlarının onda birini temsil etmektedir.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Chape., S. Blyth, L. Fish, P. Fox and M. Spalding (compilers), 2003.

³⁶ *Ibid.*

Birle mi Milletler Koruma Alanları Listesi 1962 yılından bugüne UNEP, IUCN ve IUCN-WCMC ortak çalı malarıyla hazırlanmaktadır. 2003 yılı Listesi, 1994 yılında benimsenmi olan IUCN kategorileri temel alınarak hazırlanan ikinci liste olup (ilki 1997 Listesidir.), uluslararası ortak bir dil kullanılması açısından önemlidir. Dünyada hala çok farklı koruma alanları sınıflandırmasının kullanıldı ı bilinmekle beraber, bir çok IUCN sınıflandırmasının yaygın olarak kullanılmaya ba landı ı da saptanmı tır³⁷.

Yakın zamanda, koruma çerçeve yakla ımlarında; ekosistem yakla ımı, (ecosystem approaches), ekolojik koridorlar (ecological corridors) ve koruma alanlarının i levlerinin 2003 BM Listesine dahil edilmesi rol oynamı tır³⁸. Bu kapsamda 2003 Listesinde; alanın büyüklü ü veya IUCN Sınıflandırmasına isim olarak uyup uymamasına bakılmaksızın bütün koruma alanları dahil edilmı tır³⁹.

Özellikle 20. yüzyılın son çeyre inden itibaren, biyolojik çe itlili in korunması ve do al kaynakların sürdürülebilir kullanımı kavramları yaygınla mı tır. Koruma alanlarının bu kavramlarla birikteli i, söz konusu alanların genel olarak çevre ve kalkınma konularıyla ili kilendirilmesi özellikle son otuz yılda küresel ölçekte daha iyi anla ılmı ve tanınmı tır. Bunda, 1972 Birle mi Milletler (BM) Stockholm nsan Çevresi Konferansının, 1992 Birle mi Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansının, di er uluslararası ve uluslararası/bölgesel stratejik yakla ımların, politika taahhüt belgelerinin ve Biyolojik Çe itlilik Sözle mesinin (BÇS) benimsenerek uygulamaya ba lanmasının önemli rolü vardır.

1972'de Stockholm Konferansının do rudan bir sonucu olarak kurulan UNEP ve bugün itibariyle 187 tarafı olan Biyolojik Çe itlilik Sözle mesi, son yıllarda koruma alanları hakkında yürütülen çalı maların ivme kazanmasında önemli role sahiptir. Özellikle BÇS'nin uygulamasında; Article 8 (*in-situ* koruma) ve koruma alanlarının, BM Milenyum Kalkınma Hedeflerine (Millenium Development Goals) gösterge olarak dahil edilmesiyle WSSD Uygulama Planı (2010 Hedefleri) koruma alanlarının küresel koruma ve sürdürülebilir kalkınma gündeminde daha da ön plana çıkmasını

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*, s.1.

³⁹ *Ibid.*, s. 2.

sa lamı tır⁴⁰. Bunda üphesiz ki, bir çok uluslararası anlaşma ve stratejik girişimin önemli rolü olmuştur. Bu kapsamda yalnız koruma alanlarında sadece sayısal bir artış görülmekle kalmamıştır. Bu süreçte bu alanların yönetimleri ve sürdürülebilir kullanımları konularında da gelişmeler kaydedildiğini söylemek mümkündür.

Diğer yandan, koruma alanları ile ilgili olarak görülen bu dikkat çekici ilerlemede, BM sistemi içinde ulusal hükümetlerin işbirliği yapmaları, alınan kararlar⁴¹ ve ortak eylem planlarının oluşturulması, UNEP, IUCN ve WCPA'nın ve son 40 yıldır uluslararası sivil toplum kuruluşlarının aralarındaki işbirliği çabalarıdır. Bu durum koruma alanlarının yaygınlaşmasında da önemli bir rol oynamıştır. Geçen süreçte koruma alanlarının sayısının ve öneminin artması, korumada küresel, bölgesel ve yerel ölçeklerde ilgili tarafların kayda değer biçimde genişlediğini de gözönünde tutulmalıdır.

Geçen 40 yıl içinde, BM Koruma Alanları Listesi içerik ve ölçütler açısından revizyonlara tabi tutulmuştur. Bu Listeye veri akışı büyük ölçüde hükümetlerin verdiği bilgilere dayanmakta olup, IUCN Sınıflandırması her ülkede ilgili kuruluşlar tarafından varolan alanlara uygulanmıştır.

Geçmiş yıllarda UNEP-WCMC; hükümet kuruluşları tarafından sınıflandırılmayan alanlar için, koruma alanlarının yönetim hedefleri ve mevzuat ile, hükümet dışı kuruluşların tavsiyelerini de dikkate alan ekilde yönetim sınıfları (Management Categories System) tanımlamıştır. Koruma alanları sınıflandırılmasında daha etkin ve yapısal bir yaklaşım belirlenmesi; IUCN ve Cardiff Üniversitesi, UNEP-WCMC tarafından ortaklaşa sürdürülen "*Speaking a Common Language*" projesi kapsamında ele alınırken, bu konu aynı zamanda Beinci Dünya Parklar Kongresi'nde (Eylül 2003) irdelenmiştir⁴².

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ UNEP Yürütme Konseyi'nin (Governing Council) 2003 şubat'ta aldığı 22/1/III sayılı Kararı ile 1959 yılında alınan 713 numaralı ECOSOC Kararları (World List of National Parks and Equivalent Reserves) geliştirilmiştir ve revize edilmiştir. Böylece küresel işbirliği ve WCPA ile BM Koruma Alanları Listelerinin önemi hükümetler düzeyinde ortaya konulmaktadır.

⁴² Chape., S. Blyth, L. Fish, P. Fox and M. Spalding (compilers), 2003.

BM 2003 Koruma Alanları Listesinde;

- Liste'ye dahil edilen koruma alanlarının de eri içerd i özelliklerle geni letilmi ,
- veri tabanı sadece BM üyesi ülkelerle sınırlı kalmayıp, tüm ülkeleri kapsayacak ekilde geni letilmi ,
- Liste'ye dahil edilme ölçütlerinden biri olan alanın büyüklü ü adalarda ise dikkate alınmamı IUCN Sınıflandırmasına göre koruma alanlarının yönetim hedefleri ile
- alanların bugünkü tanımları (1992 Dünya Parklar Kongresinde alınan karara göre) listeye yansıtılmı tır⁴³.

Bu liste'ye dahil edilme ölçütleri ise unlardır:

- IUCN Sınıflandırmasını kullanan veya kullanmayan tüm koruma alanlarından IUCN koruma alanı tanımlaması ile örtü tü ünü gösteren yeterli bilginin sa landı ı alanlar,
- Büyüklü üne bakılmaksızın tüm koruma alanları,
- Bütün ülkeler ve sınırlar,
- Uluslararası ve bölgesel alanlar: Do al ve Karma Dünya Mirası Alanları, RAMSAR Alanları, ASEAN Mirası Alanları, Yabani Ku ların Korunması Hakkında Avrupa Komisyonu Direktifi ve di er bölgesel alanlar.

Dünyada, koruma alanları ve biyolojik çe itlili in korunması kapsamında do rudan, ya da dolaylı olarak düzenlenmi uluslararası yasal düzenlemeler ve çe itli stratejik giri imler Tablo 2'de verilmektedir:

⁴³ *Ibid.*, s.10.

Tablo 2: Dünya'da Koruma Alanları ve Biyolojik Çe itlilik in Korunmasına Dair Stratejik Giri imler ve Sözle meler

BA LIK	NG L ZCE ADI
Balina Avcılı ının Tanzimi Hakkında Mukavelename (1931), (Cenevre, 1946)	International Convention for the Regulation of Whaling
Ku ların Korunması Hakkında Uluslararası Sözle me (Paris, 1950)	The International Convention on the Protection of Birds
Uluslararası Bitki Koruma Sözle mesi, FAO (1951)	Convention on International Plant Protection
Özellikle Su Ku ları Bakımından Uluslararası Öne me Sahip Sulak Alanlar Sözle mesi (1971) RAMSAR ve Protokolü (Paris, 1982)	RAMSAR Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat and its Protocol (to amend)
Dünya Kültürel ve Do al Mirasının Korunması Sözle mesi (Paris, 1972)	Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage
Nesli Tehlikede olan Yabani Flora ve Fauna türlerinin Uluslararası Ticareti üzerinde Washington Sözle mesi (1973)	Washington Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna
Göçeden Yabani Hayvan Türlerinin Korunması Bonn Sözle mesi (1979 - ekleri 1985 ve 1988'de revize edilmiştir.)	Bonn Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979, with appendices as amended 1985, 1988)
Birle mi Milletler Dünya Do a artı	UN World Charter for Nature (1982)
Birle mi Milletler Deniz Hukuku Sözle mesi (1982)	UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)
Biyolojik Çe itlilik Sözle mesi (1992) Rio de Janeiro İkinci Taraflar Toplantısı Jakarta Fermanı (1995)	Convention on Biological Diversity and the 1995 "Jakarta Mandate" adopted by the Second Conference of the Parties to the Convention.
Birle mi Milletler İklim De i ikli i Çerçeve Sözle mesi (New York ,1992) Kyoto Protokolü (1997)	UN Framework Convention on Climate Change (New York, 1992) Kyoto Protocol (1997)
Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu (Rio de Janeiro, 1992)	Declaration on the Environment and Development (Rio de Janeiro, 1992)
Gündem 21 (Rio de Janeiro, 1992)	Agenda 21 (Rio de Janeiro, 1992)

BA LIK	NG L ZCE ADI
Her tür Ormanın Yönetimi, Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınmasına Yönelik Küresel Bir Görü Birli i için Yasal Ba layıcı Olmayan lkeler Bildirimi (Rio de Janeiro, 1992)	Non-legally binding Authoritative Statement of Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests (Rio de Janeiro, 1992)
Ciddi Kuraklık ve Çölle meye Maruz Ülkeler ve Özellikle Afrika'da Çölle me ile Mücadele Sözle mesi (1994)	Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa (1994)
Gezici Balık Türleri ve Göçmen Balık Stoklarını Sözle mesi (1995)	UN Agreement on Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish (1995)
Sorumlu Balıkçılık için FAO Anla ması (1995)	FAO Agreement for the Establishment of a Commission Code of Conduct for Responsible Fisheries (1995)
Kartegana Biyogüvenlik Protokolü (2000)	Cartagena Protocol on Biosafety (2000)
Tarım ve Gıda için gerekli Bitki Genetik Kaynakları Üzerine Uluslararası Anla ma (FAO Konferansında benimsenmi tir.) (2001)	International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (2001)
Biyolojik Çe itlilik Sözle mesi Taraflarının Hague Bakanlar Deklarasyonu (2002)	The Hague Ministerial Declaration of the Conference of Parties to the Convention on Biological Diversity(2002)

4. Avrupa'da Koruma Alanları ve Stratejik Giri imler

De i ik statülerdeki koruma alanları Avrupa yüzölçümünün yüzde 10.9' unu olu turmaktadır. Bu alanların yüzde 7'sini Peyzaj Koruma alanlarına kar ılık gelmektedir ki, bu koruma alanlarının üçte ikisine kar ılık gelmektedir (IUCN Kategori V). Bir çok Avrupa ülkesinde, özellikle Çek Cumhuriyeti, Fransa, talya, Latvia, Lüksemburg, Slovakya, sviçre ve ngiltere'de toplam karasal alanların yüzde 10'u Kategori V kapsamında olup, bu oran Almanya ve Avusturya'da yüzde 20'den fazladır⁴⁴. Avrupa ile di er kıtalardaki koruma statüleri kar ıla tırıldı nda, bu

⁴⁴ Adrian, Phillips, 2002

alanların ortalama büyüklü ü Avrupa'da daha fazla gözükmektedir. Buradan Kategori V' in Avrupa'da daha yaygın oldu u kanısına varılabilir. Bununla beraber; statüsü ve sınıflandırması farklı olsa da, dünyanın bir çok yerinde farklı koruma alanları IUCN kategorileri ile örtü mektedir.

Avrupa ve bu kapsamda Akdeniz Havzası için, çevre koruma amaçlı olu turulmu bir çok uluslararası program ve bu programların yasal çerçevesini olu turan çok taraflı düzenlemeler (multi-lateral arrangements) vardır. Bu giri imler; sözleşmeler, protokoller, ba layıcı olmayan (non-legally binding) düzenlemeler ve programlar olup, do rudan veya dolaylı olarak biyolojik çe itlili in korunmasına yöneliktir (Tablo 3).

Bunların bir kısmı Avrupa kıtasında biyolojik çe itlili in korunmasına yönelik gereksinimleri kapsarken, bir kısmı sadece Avrupa Birli i'ne üye ülkelerde çevre korumaya yöneliktir. Bazı giri imler ise Avrupa'nın sadece bir bölgesine veya bir akarsu havzasına yöneliktir (örne in Akdeniz ve Karadeniz). Bazıları ise, kirlili in önlenmesi/azaltılması gibi belli konular üzerine odaklanmı tır. Ço u bölgesel ölçekte düzenlenmi olan bu giri imlerden bir kısmı örne in, Akdeniz ve Karadeniz ile ilgili olanlarda oldu u gibi, çok taraflı (multi-lateral) düzenlemelerle uygulamaya yönelik yasal araçlar da sunmaktadır. Bu giri imlerin ço u biyolojik çe itlili in korunmasına odaklanırken, bir kısmının kapsamında koruma alanlarına yönelik parçalar bulunur. Bununla beraber, bu giri imlerden hiçbirisi, do rudan koruma alanlarında uluslararası eylemi te vik etmek üzere ba latılmamı ve tasarlanmamı tır (IUCN, 1993). Bununla beraber son yıllarda olu turulan Biyogenetik Reservler için Avrupa A ı⁴⁵ (The European Network of Biogenetic Reserves), Özel Koruma Gerektiren Alanlar için Zümrüt A ı⁴⁶ (The Emerald Network of Areas of Special Conservation Interest (ASCIs), 1997'de Uzmanlar Komitesi⁴⁷ tarafından hazırlık çalı maları ba latılan ve 2005 yılında kurulan Pan-Avrupa Ekolojik A ı (Pan-European Ecological Network) Avrupa ölçe inde do rudan koruma alanlarına yönelik giri imlerdir (Öztürk, B, 2002).

⁴⁵ 1976'da kurulmu tur. *Avrupa Konseyi Kararı* (76/ 1).

⁴⁶ AB üyesi olmayan ülkeler için 1989 da tanıtılmı , 1999'da çalı malarına ba lanmı olup, AB üyesi ülkeler için Zümrüt A ı'na dahil alanlar "*Natura 2000*" olarak belirlenen alanlardır.

⁴⁷ Pan-Avrupa Ekolojik A ı'nın olu turulması için kurulan Uzmanlar Komitesi tarafından 1965'ten beri Avrupa'nın en iyi korunan flora, fauna ve peyzaj açısından önemli alanlarına Avrupa Diploması (European Diploma) verilmektedir.

Tablo 3: Avrupa’da Koruma Alanları, Peyzaj ve Biyolojik Çe itlili in Korunmasına Dair Stratejik Giri imler ve Yasal Belgeler

BA LİK	ODAK KURULU	AMAÇ
PAN-EUROPEAN		
Avrupa’nın Yaban Hayatı ve Do al Ya am Ortamlarının Korunması Bern Sözle mesi (1979)	Avrupa Konseyi	Avrupa’nın bitki ve hayvan türleriyle, bunların do al habitatlarının korunması için uluslararası yükümlülü ün sa lanması
Biyolojik Çe itlili in Korunması için Uluslararası Araçların Uygulanmasında Bern Sözle mesinin Rolü Hakkında Monaco Bildirgesi (1994)	Avrupa Konseyi	1992’deki Rio BM Çevre ve kalkınma Konferansında kabul gören Biyolojik Çe itlilik Sözle mesine Avrupa bölgesinde verilen önemin beyanı ve söz konusu Sözle menin Bern Sözle mesi sorumlulukları ile organik ba ın kurulması
Avrupa Biyogenetik Rezervler A ı (1976)	Avrupa Konseyi	Avrupa do al mirası için temsili örneklerin seçilmesi
Avrupa Peyzaj Sözle mesi, Floransa (2000)	Avrupa Konseyi	Avrupa’nın peyzaj de erlerine özel önem verilmesi
Pan-Avrupa Biyolojik ve Peyzaj Çe itlili i Stratejisi, Sofya, (1995)	Avrupa Konseyi	Avrupa Peyzaj Sözle mesi hazırlı ı sürecinde, tüm Avrupa ülkeleri için gerekli bir stratejik taahhüt belgesinin gereklili i
Avrupa’nın Do al Mirasının Korunması Maastricht Bildirgesi (1993)	Avrupa Konseyi	Avrupa do al de erlerinin korunması ve ülkelerin sorumluluklarının peki tirilmesi
EECONET	Hollanda, Tarım Bakanlığı, IIEEP	Do anın korunması için Avrupa çapında bir yakla ımın geli tirilmesi.
Avrupa Çevre Programı	UN/ECE/EC/UNEP/IUCN <i>et al.</i>	Avrupa için hükümetlerarası bir “Çevre Programı” nın hazırlanması.
EuroMAB	Euro-MAB, c/o UNESCO	Uluslararası bilimsel i birli i için özellikle biyosfer rezervleri için bir “Avrupa A ı” olu turulması
Zümrüt A ı (1999)	Avrupa Konseyi	Avrupa’da özel koruma allanlarına farklı önem verilmesi
Pan-Avrupa Ekolojik A ı (2005)	Avrupa Konseyi	Avrupa Birli i’ne yeni üye devletleri de kapsayacak ekilde ekolojik koruma a ımının olu turulması

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
Avrupa Koruma Yılı (1995)	Avrupa Konseyi	1995 yılı için koruma amaçlı bir kampanyanın geli tirilmesi
AVRUPA B RL		
Çevre Eylem Programları (6. Çevre Eylem Planı)	Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlü ü (DGENV)	Avrupa Toplulu u'nun "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre" için politika ve eylem programı
Biyolojik Çe itlilik Stratejisi	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Avrupa'nın biyolojik çe itlili inin korunması için taraf olunan ilgili sözleşmelerin artlarına uymak amacıyla belirlenen strateji
Bütüncül Kıyı Alanları Yönetimi Bildirgesi (COM 95/551)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Avrupa kıyılarının korunması için girişim
Yabani Flora ve Faunanın Do al Ya am Ortamlarının Korunması Direktifleri (92/43/EEC-97/62/EC ile de i iklik)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Avrupa Birli i için önemli hayvan ve bitki türleri ile ya am ortamlarının korunması
Yabani Ku ların Korunması Direktifleri (1979) (79/409/EEC)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Ku ların ve habitatların korunması
CORINE Arazi Örtüsü (CLC)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü, (European Topic Centre, ETC/CLC)	Tüm Avrupa için do a koruma için geni bir veri tabanı olu turulması
Natura 2000	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Ku ve Habitat Direktifleri kapsamında ku lar için Özel Koruma Alanları (Special Protection Areas) ve habitat türleri, hayvanlar ve bitkilere yönelik Koruma için Özel Alanlar (Special Areas for Conservation) a ı olu turmak (Habitat Direktifleri Madde 3)
Çevresel Etki De erlendirmesi Direktifi (85/333/EEC 1997'de revize edildi)	Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlü ü	Yatırımların çevresel etkilerinin irdelenmesinin tüm AB ülkeleri için taahhüt altına alınması

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
Çevre Hakkında Bilgiye Ulaşma Özgürlüğü Direktifi (90/313/EEC)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü	Halkın çevre konularında bilgiye ulaşması, karar mekanizmalarına aktif katılımı ve gerektiğinde yargıya başvuru hakkının güvence altına alınması
Shellfish Waters Directive (79/923/EEC) Tehlikeli Maddeler Direktifi (76/464/EEC) Bathing Water Directive (76/160/EEC)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü	Doğanın korunması amacıyla ilgili alanlarda AB tarafından yürürlüğe konan ve üye ülkelerin uyması zorunlu taahhütleri içeren mevzuat
Kısa ve Orta Dönem Çevresel Eylem Programı (SMAP, 1997)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü	Akdeniz'in biyolojik çeşitliliğinin korunması için bölgesel çerçeve program (Bütüncülük su, atık, kıyı alanları yönetimi, sıcak noktalar, çölleşme ile mücadele)
Avrupa-Akdeniz Birliği (MEDA) (1997)	Avrupa Komisyonu	SMAP'ın uygulanması için mali araç
ORTA VE DOĞU AVRUPA		
"Avrupa Ortak Evimiz" için Ekolojik Eylemler	EIB, WWF-Austria	18 sınır dışı koruma alanının kurulmasının desteklenmesi
Orta ve Doğu Avrupa için Çevresel Eylem Programı (1993 -1995)	Bakanlar tarafından kurulan Grup, (AB, OECD, WB, EBDR)	Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde çevre ve kalkınmayı entegre eden bir programın uygulanması
Biyolojik Çeşitlilik Servisi	UNEP/IUCN/ECNC ⁴⁸ / REC ⁴⁹	CEE/NIS ⁵⁰ ülkelerinde; arzabaşlı ve ülkeye özel hazırlanmış (demand-driven and tailor-made) ulusal biyoçeşitlilik stratejileri ve eylem planları aracılığıyla Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin uygulanmasını kolaylaştırmak
Avrupa'nın Yeşil Akciğerleri (1993)	Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü, Varşova	Polonya deneyiminden hareketle sürdürülebilir kalkınma zonları yaratmak (Belarus, Estonya, Latvia, Litonya, Polonya, Rusya, Ukrayna)
BALTIK DENİZİ		

⁴⁸ European Centre for Nature Conservation.

⁴⁹ The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe.

⁵⁰ Central and Eastern Europe and the Newly Independent States.

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
Baltık Denizi Ortak Çevre Eylem Planı	HELCOM, Helsinki	Deniz ve kıyı koruma alanlarını da kapsayarak, Baltık çevresinin kalitesini geli tirmek.
Helsinki Sözle mesi (1974, 1992)		
KARADEN Z		
Karadeniz Eylem Planı	UNEP, UNDP, GEF ve taraf ülkeler.	Karadeniz için Çevre Yönetimi Programı
Karadeniz'in Kirlili e Kar ı Korunması Bükre Sözle mesi (1992) ve eki protokolleri	UNEP, UNDP, GEF ve taraf ülkeler.	Çe itli alanlarda (Kara kökenli kirleticiler, petrol kirlili i, gemilerden bo altılan kirlili in önlenmesi) Karadeniz'in Kirlili e Kar ı Korunmasını sa lamak
Karadeniz'in Korunması için Odesa Bakanlar Bildirgesi (1993) (Odessa Ministerial Declaration on the Protection of the Black Sea)	UNEP, UNDP, GEF ve taraf ülkeler.	Karadeniz'in kirlili e kar ı korunması ile ilgili yasalv belgelerin hayata geçirilmesi için uygulama bildirgesi
Karadeniz'in Korunması ve Rehabilitasyonu için Stratejik Eylem Planı (Istanbul, 1996) (Strategic Action Plan for the Rehabilitation and Protection of the Black Sea)	UNEP, UNDP, GEF ve taraf ülkeler.	Karadeniz'de kirlili in önlenmesi çalı maları için bie stratejijni belirlenmesi gereklili i
Karadeniz'de Balıkçılık Sözle mesi (1959)	Birle mi Milletler	Karadeniz'de balıkçılı ı ndüzenlenmesi
Karadeniz Ekosistemi Projesi	NATO ve Karadeniz'e kıyası olan devletler	Ekosistem modeli kullanarak Karadeniz'in korunması ve sa ılıklı kılınması.
Karadeniz Ekonomik birli i Parlamenterler Birli i	Karadeniz'de Ekonomik birli i için Karadeniz Ekonomik birli i ve Parlamenterler Meclisi	Karadeniz'de ekosistem, kıyı ve deniz biyolojik çe itlili inin parlamentolar düzeyinde korunması.

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
Karadeniz'de Kirlilik ve Süreçlerinde Tracer (zleme) Tekniklerinin Uygulanması Ara tırma Programı (1994 -1996)	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)	Bu programın ana amaçları, Karadeniz'deki "radyonükleid"lerin envanterini yapmak; radyoaktif kirlenmede gelece e yönelik e ilimleri analiz etmek; o inografik süreçlerde ve kirleticilerin naklinde zleme (Tracer) metotlarını uygulamaktır.
Karadeniz için Ortak Deniz Bilimleri Programı (1991) (The Cooperative Marine Science Programme for the Black Sea, CoMSBlack)	Katılan ülkeler ve Hükümetlerarası Okyanuslar Komisyonu (IOC)	Karadeniz'de çevresel koruma ve akılcı kullanımı kapsayan bütüncül ve etkin yönetimi için bilimsel temel olu turmak.
Karadeniz'de çe itli bilimsel ara tırma projeleri	UNESCO IOC i birli i ile	Karadeniz'de kirlenmenin önlenmesi ve dolaylı olarak biyolojik çe itlili in korunması.
KUZEY DEN Z		
Kuzey-Do u Atlanti i Koruma Sözle mesi	Oslo-Paris Komisyonu, Londra	Kuzey-Do u Atlantik'te kirlili i önlemek.
AKDEN Z		
Barcelona Sözle mesi ve Protokolleri (1976), Barcelona Sözle mesinin ve Protokollerinin De i iklikleri	Birle mi Milletler c/o 20 kıyısı olan ülke ve AB/MAP	Akdeniz ve çevresinin korunmasını hedefleyen Sözle me ve Protokolleri aynı zamanda AEP'nına yasal dayanak te kil eder. Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma hedefleri, bütüncül kıyı alanları yönetimi, biyolojik çe itlili in korunması, halkın katılımı, ÇED, önleyici prensipler ve Sözle menin geni letilmi uygulama alanlarını belirlemek
Akdeniz Eylem Planı (AEP) Mediterranean Action Plan (MAP)	UNEP Cenova, Atina, Valbonne, Tunus, Split Bölgesel Merkezleri	Barcelona Sözle mesi (1976) çerçevesinde Akdeniz'in çevresel kalitesinin geli tirilmesi
1995 Akdeniz Eylem Planı, II. A ma, Barcelona Kararları, Akdeniz Havzası'nda Çevre ve Kalkınma için Öncelikli Etkinlik Alanları (1996 -2005)	UNEP/MAP	Barcelona Sözle mesinin taahhütleri do rultusunda Akdeniz'de çevre ve kalkınmanın entegrasyonu çabalarının güçlendirilmesi

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
Akdeniz Foku <i>Monachus Monachus</i> Eylem Planı (1989)	Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEP)	Akdeniz Foku'nun <i>Monachus Monachus</i> Yönetimi ile ilgili Eylem Planı (1989'da kabul edilmi tir)
Akdeniz'de deniz kaplumba alarının korunması için Eylem Planı (1999)	AEP	Akdeniz Kaplumba ası'nın Korunması ile ilgili Eylem Planı (1989'da kabul edilmi , 1999'da revize edilmi tir)
Akdeniz'de büyük memelilerin Korunması için Eylem Planı (1991)	AEP	Akdeniz'de Küçük Memelilerin (<i>Cetacea</i>) Korunması ile ilgili Eylem Planı (1991'de kabul edilmi tir)
Akdeniz'de Deniz Vejetasyonunun Korunması için Eylem Planı	AEP	Akdeniz Deniz Vejetasyonunun Korunması ile ilgili Eylem Planı (1999'da kabul edilmi tir)
MedSPA	Avrupa Komisyonu, DGXI	Biyotop'ların korunması dahil olmak üzere Akdeniz çevresini korumak
MED-PAN	EIB/Dünya Bankası	Koruma alanları yöneticileri arasında ba ları güçlendirmek
MedWet	Çe itli	Akdeniz Sulak alanlarını korumak
Akdeniz Çevresel Teknik Yardım Programı METAP (1988)	Dünya Bankası/EIB/ UNDP/UNEP/MAP	Varolan çevresel degradation'ı de i tirmek için Europa Program for the Mediterranean (EPM) 2.nci fazı olup öncelikli alanları bütüncül su yönetimi, katı ve sıvı atık yönetimi, bütüncül kıyı alanları yönetimi ve sıcak noktalarda kirlili in önlenmesi ve azaltılmasıdır.
Akdeniz Havzasında Avrupa-Akdeniz Birli i Hakkında Nikosia artı (1990)	Avrupa Birli i/UNEP/MAP	Euro-mediterranean bölgesinde sürdürülebilir kalkınma için yakın i birli i sa lamak (do a koruma dahil)
Akdeniz için Genel Balıkçılık Konseyinin Kurulması Anla ması (1949)	FAO, ICLARM	Canlı kaynakların ya am ortamlarının, deniz rezervlerinin daha iyi korunması egzotik türlerin, ve kirlili in önlenmesi.
Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Organizasyonunun Kurulması Anla ması (1955)	UN -UNEP	Akdeniz ülkeleri ve Avrupa ülkeleri arasında bitki koruma alanında i birli i

BA LIK	ODAK KURULU	AMAÇ
İkinci Akdeniz Onyılı ile ilgili 1985 Cenevre Bildirgesi	Birle mi Milletler Çevre Programı- Akdeniz Eylem Planı (UNEP –MAP)	Akdeniz'in kirlili e kar ı korunması ile ilgili Sözle me ve eki protokollerinin uygulama belgesi
1992 Kahire Bildirgesi ve Akdeniz'in Çevresi için Özel Avrupa-Akdeniz Eylem Programı	UNEP - MAP	Akdeniz'de çevresel taahhütlerin Rio sürecinde peki tirilmesi
1994 Tunus Bildirgesi ve Akdeniz Gündem 21'i (Med 21)	UNEP-MAP	"Gündem 21" in Akdeniz'de uygulanması için taahhüt
Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun Kurulması (MCSD) 1996	UNEP-MAP	Rio kararlarının Akdeniz bölgesine yansıtılması ve uygulama araçlarının güçlendirilmesi amacıyla bölgede bir Komisyonun kurulması
Akdeniz Orman Eylem Programı (1992)	Avrupa Orman Bakanları Konferansı	Akdeniz bölgesinde yer alan her ülkenin "Ulusal Ormanlık Programı"nın hazırlanması
D ER		
Alp Da larını Koruma Sözle mesi (1991)	C/o CIPRA Vaduz	Alpler'in korunması
Kara Üçgen Bölgesel Programı (1995)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Yüksek kirlili e sahip Çek-Alman-Polonya sınır sonunda çevresel koruma
Tuna Nehri Havza Programı (1991)	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlü ü	Tuna Nehri için çevresel koruma

Kaynak:

- IUCN 1993.

- N. Algan, A. Dündar, "Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdi i Sözler", TÜBA–Türkiye Bilimler Akademisi Raporu, Ankara, ubat 2005.

Tablo 3'te verilen ve sayıları giderek artan bu gibi hukuki giri imlerin birbiriyle bütünlü ü zayıf olup, uygulama ve yürütme konusunda, bölgesel birliktelik sa layan eylem planları yoktur. Bu anla ma ve stratejiler arasında e güdüm alanı bo luklarla doludur. Di er yandan Avrupa Birli i tarafından biyolojik çe itlili in korunmasına yönelik olarak hazırlanan giri imler mali ve teknik yardımlarla desteklendi i için biraz

daha farklı görülebilir. Ancak, bu grupta belirlenenlerle diğerleri arasındaki uygulama farklılıkları ve koordinasyon eksikliğinin belirgin olduğu söylenebilir⁵¹.

Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen Bern Sözleşmesi türler ve onların yaşam ortamlarının korunmasına yönelik ilk yasal çerçevelerden biridir. 1995'de Pan-Avrupa Biyolojik ve Peyzaj Çeşitliliği Stratejisi (The Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy)'nin kabulü ile tür ve yaşam ortamlarının korunmasına yönelik çalışmaların daha bütüncül bir boyuta ulaştırılması söylenebilir.

Avrupa'da Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği tarafından uygulamada olan program ve stratejilerin yanı sıra; OECD, BM, UNDP gibi kuruluşlar tarafından geliştirilmiş ortak mali, teknik ve ilke düzenlemesine yönelik programların da uygulandığı görülmektedir. Örneğin; OECD tarafından 1992 yılında benimsenen ve kıyı alanlarının bütüncül yönetimi konusundaki düzenlemeler, bütüncül kaynak yönetimi stratejileri ve kapsamlı arazi kullanım planlaması tavsiye kararları (recommendations) ile Avrupa Konseyinin geliştirdiği tavsiye kararlarının örtüşmesi görülmektedir. Bu ve diğer OECD önerileri, kıyı alanları ile ilgili olan ve dolaylı olarak koruma alanlarına da yönelik kullanılabilecek insan faaliyetleri ile kıyı ve denizel ortamlar arasındaki karşılıklı etkileşim ve ilişkileri tanımlamaktadır⁵².

Tablo 3'de de görüldüğü gibi, sadece Avrupa ölçeğinde-Akdeniz ve Karadeniz havzalarını da içerecek şekilde bakıldığında zaman-oldukça fazla sayıda sözleşme, program, proje gibi stratejik yaklaşımlar ve politika taahhüt belgeleri olduğu görülmektedir. Söz konusu yaklaşımların eğilimlerinin farklı odak noktası olan kuruluşlarca sağlandığı göz önüne alındığında zaman, bu kadar sayıda yaklaşımın birbiriyle uyumlu ve çakışmayan ama birbirini tamamlayan sonuçlara ulaşması teorik olarak da zor görünmektedir.

⁵¹ Öztürk, B.2002

⁵² i) Kıyı Yönetimi Prensipleri Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı. 12th October 1976 [C (76) 161 (Final)] ii) Turizm ve Çevre Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı. 8th May 1979. [C (79) 115]; iii) Çevre Üzerinde Belirgin Etkisi Olan Projelerin Değerlendirilmesi Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı, 8th May 1979 [C (79) 116]; iv) Su Kaynakları Yönetimi Politikaları: Bütüncül Tırme, Talep Yönetimi ve Yeraltı Suyu Koruması Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı, 31st March 1989 [C (89) 12 (Final)]; v) Çevre Politikasında Ekonomik Araçların Kullanılması Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı, 31 Ocak 1991 [C (90) 177/FINAL]; vi) OECD/DAC Rehberleri No. 9: Tropikal ve Yarı-Tropikal Sulak Alanların Korunması için Rehber (1996).

Di er yandan, söz konusu yaklaşımların hayata geçirilmesi için yamsal olan mali araçlar her zaman tam anlamıyla geliştirilemediği gibi, politik olarak farklı konumdaki ülkelerin (AB üyesi olan ve AB üyesi olmayan ülkeler gibi) bir arada mali ve teknik araçları kullanma pratikleri de eşitsizlik yaratabilmektedir. Özellikle bir çok sözleşmede benzer düzenlemeler vardır. Örneğin RAMSAR Sözleşmesinin 2.1, 3.1, 4.5 maddeleri ile BÇS'nin 6, 7, 8, 10, 12 ve 13. maddelerine bakıldığında, RAMSAR Sözleşmesi Stratejik Planı (1997-2002) bu iki sözleşmenin ortak noktaları (concerns) olarak nitelendirilmektedir⁵³.

Di er yandan, AB üyesi ülkeler hariç, Akdeniz ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin bu kadar çok sayıda hukuki düzenleme ve uluslararası programın ulusal düzeyde yeterince izlenebileceği konusunda bile kuşkuya düşülebilir. Zira bu ülkelerde, çevre yönetimi yasal, kurumsal, mali, teknik ve politik açılarından yeterince gelişmediği görülmektedir⁵⁴. Di er yandan her iki denize de kıyısı olan bir çok ülke için söz konusu hukuki düzenleme ve programların sadece yol gösterici dahi olsa, önemli rolleri olmasının yadsınmaması gerekir. Bir çok ülke zaman içerisinde kendi planlama ve mevzuat gereksinimlerini giderirken, mali ve teknik yardımların yanı sıra, bu programlardan sadece kapasite geliştirme (capacity building) için dahi olsa yararlanmıştı.

Son yıllarda, çeşitli uluslararası programların sekreterlikleri arasında protokoller imzalanarak işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi arasında oluşturulan ortak Bağlantı Grubu (Liaison Group of the Secretariats), RAMSAR ve BÇS Sözleşmeleri sekreterlikleri arasında imzalanan işbirliği Anlaşması (Memorandum of Cooperation), Barselona, Bern ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmelerinin sekreterlikleri arasında imzalandığı işbirliği yukarıda sözü edilen koordinasyon eksikliğini gidermek üzere yapılan girişimlerdir. Ayrıca Barselona Sözleşmesinin BÇS ile uyum içinde alt-bölgesel strateji hazırlama sürecinde olması da önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda söz konusu ortak girişimlerin henüz çok etkin olmadığı belirtilmektedir⁵⁵.

⁵³ B.Öztürk, 2002.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

Di er yandan, her Sö zle menin kendi ba ına uygulanması ile ilgili sorunlar gözönünde bulunduruldu u zaman, uygulamada somut sonuçların görülmesi için henüz erken oldu unu söylemek mümkündür.

Di er yandan, Tablo 3'de sunulan stratejik yakla ımların etkinli i konusunda bütüncül bir de erlendirme hemen hemen imkansızdır. Bir di er bakı açısında ise, her bir sö zle me ve stratejik yakla ımın kendi ba ına de erlendirilmesi gerekir ki, bu kapsamda, de erlendirilen konuya göre farklı bir izleme ve de erlendirme kriterlerinin olu turulması kaçınılmazdır. Bu da bütüncül bir de erlendirmeyi neredeyse imkansız kılmaktadır. Di er yandan her bir sö zle me ve stratejik yakla ımın ayrı ayrı ülkelerdeki ve/veya bölgesel ölçekteki uygulanmalarının, koruma alanlarına yönelik nasıl bir de i im yarattı ı, uzun yıllara yayılmış izleme ve de erlendirme programlarıyla ele alınması gerekir ve bu ise hemen hemen imkansızdır.

K NC BÖLÜM

TÜRK YE'DE KORUMA ALANLARI DURUM ANAL Z

1. Türkiye'de Biyolojik Çe itlilik ve Koruma Alanları

Basit bir yakla ımla, biyolojik çe itlili in korunması için, onun üç bile eni olan tür, habitat ve genetik çe itlili in korunmasından söz etmek mümkündür. Koruma alanları olu turulmasının en temel amacını da, bu üç bile enin korunması olarak görmek gerekir. Koruma alanlarının etkin yönetimi ise, bu alanların sahip oldu u ve ilan edilmesinde çıkı noktası olan, zengin biyolojik çe itliliklerin korunması ve do al kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sa lanması için gereklidir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'de koruma alanlarına yönelik bir analiz ve de erlendirme yapmadan önce, ülkenin biyolojik çe itlili i ve zenginli i ile buna yönelik sorunları kısaca irdelemek yararlı olacaktır⁵⁶.

1.1 Türkiye'nin Biyolojik Çe itlili i ve Zenginli i

Türkiye birbirine paralel uzanan Kuzey Anadolu Da ları ve Güney'de Toros Da ları ile biçimlenmi engebeli ve yüksek bir ülke olup, yüzölçümü toplam 779.452 km² 'dir. Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz'le üç tarafından çevrili olan Türkiye kıyılarının toplam uzunlu u, adalar hariç 8.333 km'dir. Ç sular ülke alanının yüzde 1.6'sını kapsar, 200 do al gölün alanı 906.000 hektar, baraj göllerinin yüzey alanı ise 380.000 hektardır. Bu göllerden en büyü ü Van Gölü (374.000 hektar) olup, onu Tuz Gölü (128.000 hektar) izler. Türkiye'nin en uzun nehirleri Kızılırmak, Ye ılırmak ve Sakarya nehri olup, bunların tümü Karadeniz'e dökülür.

Türkiye iklimi bölgesel açıdan farklılıklar gösterir. Ülkenin güney ve batısındaki kıyılarda yazları sıcak ve kurak, kı ları ılık ve ya ılı geçen Akdeniz iklimine kar ın,

⁵⁶ Çevre Bakanlığı, 2002. Bu bölümün hazırlanmasında, tezin yazarı tarafından Türk Deniz Ara tırmaları Vakfı adına Çevre Bakanlığı için hazırlanmı olan, Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi, Biyolojik Çe itlili in Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma Raporu (2002) kullanılmı tır.

Karadeniz kıyıları her mevsim yağışlı ve serindir. İç ve Güneydoğu bölgeleri yarı-kurak özellik göstermekte olup, bu ülkenin yüzde 40'ına karlılık gelmektedir.

Yedi coğrafi bölgesinin her biri ayrı iklim, flora ve fauna özellikleri gösterirken Türkiye, Avrupa ve Orta Doğunun en zengin biyolojik çeşitliliğe sahip ülkelerinin başında gelir. Her biri kendi endemik türlerine ve kendi doğal ekosistemlerine sahip olan, dünyanın en önemli üç eko-bölgesi Türkiye'de yer alır:

- Yağışlı kolluk ormanlarıyla Kuzeydoğu Anadolu kolluk florası/ormanlar.
- Orta Anadolu'nun step tipi otlakları.
- Dünyanın varolan en geniş yayılımlı Selvi (*Cupressus sempervirens*) ve Sedir (*Cedrus libani*) ormanlarını ile maki vejetasyonu, önemli kıyı habitatlarıyla Akdeniz bölgesi.

1.2 Tür Çeşitliliği

Türkiye, Avrupa kıtasında bulunan bitki türlerinin yüzde 75'ini barındırmakta olup, bunun üçte birini endemik bitkiler oluşturur. Diğeryandan kiraz, kayısı, badem ve incir gibi türlerle, başta lale olmak üzere birçok süs bitkisinin anavatanıdır.

Türkiye'deki bitki türlerinin yüzde 33'ü endemik olup, en zengin familya, toplam olarak 431 türe sahip olan ve bunun da yüzde 40'ı endemik olan *Compositae* familyasıdır. 400 tür içeren Baklagiller'in (*Leguminosae*) yüzde 41'i, 306 tür içeren *Labiatae* familyasının ise yüzde 57'si endemiktir. Yaklaşık 3.000 endemik toplam 9.000'den fazla bitki türü içeren zengin Türkiye florasında 500'den fazla soğanlı bitki; kardelen, karçiçeği, siklamen, lale, çiğdem türleri ile uluslararası çiçek soğanı ticaretinde çok tanınır (Atay, S., 1996).

Bu yüksek endemizm düzeyi, Türkiye'ye bu türlerin, özellikle de dünyanın büyük bölümünün başlılı olduğı tahılların üretildiği yabancı türlerin korunması sorumluluğunu yüklemektedir. 19. ve 20. yüzyılda Türkiye'deki sekiz endemik bitki türünün soyunun tükendiği kesinlik kazanmıştır. Bunlardan ikisi Keban Barajı su

toplama havzasının doldurulması sırasında sular altında kalarak, di erleri ise a ırı otlatma ve plansız yerle melerin yol açtı ı tahribat sonucunda yok olmu tur⁵⁷.

Endemizm oranının oldukça yüksek oldu u Türkiye florası, tıbbi ve aromatik bitkiler açısından da oldukça zengindir. Tıbbi ve aromatik amaçlarla kullanılan bazı önemli türler var olup, 183'ü endemik olan, 388 zarar görmeye açık bitki türü mevcuttur. Di er yandan u anda 46'sı endemik olan 104 bitki türü tehlike altındadır. *Sternbergia candida*, *Saponaria halophilla*, *Glycirrhiza iconica*, *Thermopsis turcica* ve *Helichrysum persmenianum* gibi süs bitkileri de yok olma tehlikesiyle kar ı kar ıyadır.

Anadolu faunası 80 binin üzerindeki tür zenginli iyle dikkati çekmekte, 120 memeli, 454 ku , 130 kadar sürüngen, 400'e varan balık türünü barındırmaktadır. Alageyik ve sülünün anavatanı olan Anadolu'da, bozayı, yaban domuzu, kurt, va ak memeli türleri de görülürken, yok oldu u dü ünülen Anadolu leoparının izlerini süren çalı malar ba latılmı tır⁵⁸.

Türkiye'nin Akdeniz ve Ege kıyıları, nesli tükenmekte olan Akdeniz foku (*Monachus monachus*) ile deniz kaplumba alarının (*Caretta caretta* ve *Chelonia mydas*) ya am alanlarıdır. Akdeniz fokunun, Türkiye denizlerinde, 1970'lerde 150 ila 300 arasında birey oldu u tahmin edilirken, bugün 100'den az birey kaldı ı belirtilmektedir. Bu yok olu un ana nedenleri arasında; a ırı balıkçılık nedeniyle balık stoklarının azalması, çevreye duyarlı olmayan turizm yatırım faaliyetleri ve plansız yapıla ma nedeniyle ya am ortamlarının yok olması sayılmaktadır.

Türkiye'nin Akdeniz kıyılarında, Samanda (Antakya) ile Dalyan (Köyce iz) arasında kı lama, üreme ve yumurtlama alanları olan deniz kaplumba aları da gerek ya am ortamları gerekse yumurtlama alanları olan kumsallara yönelik tehditler, balıkçılık sırasında tesadüfi yakalanma (bycatch) ve kirlilikten dolayı tehlike altındadır.

⁵⁷ Çevre Bakanlığı, 2001.

⁵⁸ Do al Hayatı Koruma Vakfı (WWF -Türkiye) sözlü bilgi.

Anadolu yarımadasının etrafını çevreleyen denizler, deniz memelileri (Cetaceans) açısından zengin olup, balinaları *Delphinus delphis*, *Tursiops truncatus*, *Phocoena phocoena*'dir. Kalkan (Turbot) avı sırasında tesadüfi yakalanma *Phocoena phocoena* için en büyük tehditler arasında iken ayrıca, diğer deniz canlılarına yönelik tehditler bu türler için de geçerlidir.

Türkiye'deki soyu tükenmiş fauna türleri hakkındaki bilgiler sınırlı olup, bazı omurgalı türlerinin tükendiği bilgileri vardır. Örneğin, kunduz'un (*Castor fiber*) geçtiğimiz yüzyılın başlarında nesli tükenmiştir. Amik Gölü'nün tarım alanı kazanmak amacıyla kurutulması sonucu, Türkiye için endemik bir tür olan yılanboynun'un (*Anhinga melanogaster rufa*) soyu tükenmiştir.

Türkiye'deki balık türü sayısı 472'dir ve bunların 50'si tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bugüne kadar yapılan çalışmaları sonucunda, tatlısu balıklarından 26 familyaya bağlı 192 tür belirlenmiştir. Sulak alanlarımızda en yaygın bulunan türler; alabalık, turna, sazan, karabalık, kefal, kızılkanat, sudak, tatlısu levre i'dir.

Kuğu göç yolları üzerinde bulunması sebebiyle, Türkiye pek çok kuğu türü için anahtar ülke konumundadır. Avrupa'da global olarak tehlike altında kabul edilen tepeli pelikan, yaz ördeği, küçük karabatak, Ada martısı, dikkuşördek, incegagalı kervan çulluğu, balaban, küçük sakarca kazı, kızılboynulu kaz ve pasbağ patka Türkiye'de üremektedirler.

Türkiye'nin, özellikle sulak alanları, nesli tehlike altında olan kuğu türleri açısından önemlidir. Örneğin; nesli tehlikede olan tepeli pelikan (*Pelecanus crispus*) Manyas Gölü (Kuğu Cenneti) ve Çamaltı Tuzlasında ve Gediz ve Büyük Menderes Deltalarında üremektedir. Büyük flamingoların (*Phoenicopterus ruber*) Batı Paleartik bölgedeki en önemli kuluçka alanlarından birisi Tuz Gölü'dür ve burada 5-6 bin yuvadan oluşan iki kuluçka kolonisi bulunmaktadır.

Akdeniz bölgesinde yalnızca belirli bölgelerde rastlanan ve sayıları gittikçe azalan saz horozu (*Porphyro porphyro*), ülkemizde özellikle Göksu Deltasında üremektedir. Ülkemizde yaklaşık 454 kuğu türü olup, bunlardan, örneğin Toy (*Otis tarda*) küresel ölçekte tehdit altındadır. Leylek, flamingo, kaıkçı, uzunbacak,

kılıçgaga, turna ile balıkçılar ve ördekler, Türkiye'nin sulak alanlarında yaygın olarak görülmekte olan kuş türleri arasındadır. Bazı yıllar dünya popülasyonunun yaklaşık yüzde 70'inin Burdur Gölü'nde bulunduğu dikkuyruk ördeği (*Oxyura leucocephala*) önemli türlere örnek gösterilebilir.

Sulak alanların çoğunda bulunan susamurları (*Lutra lutra*) nesli tehlikede olan ve tüm Avrupa'da koruma altına alınmış bir türdür. Türkiye'de, 52 memeli türü, 93 kuş türü ile Akdeniz fokusu, deniz kaplumbağaları, yumuşak kabuklu Nil kaplumbağalarıyla ilgili tür koruma çalışmaları vardır. Tür koruma çalışmalarına katkı tutması açısından ayrıca deniz kaplumbağaları, Akdeniz fokusu ve diğer bazı türlerle ilgili koruma çalışmaları dailmektedir.

1.2.1 Deniz Kaplumbağası Koruma Çalışmaları

Deniz kaplumbağaları bayrak tür (flagship species) olarak Türkiye'de tür koruma çalışmalarının da başlangıcı sayılabilir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu olan Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), ile ulusal bir sivil toplum kuruluşu olan Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) ve Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından, ilk kez 1988 yılında gerçekleştirilen bir ara tırma ile deniz kaplumbağalarının yumurtlama alanları belirlenmiştir.

1989 yılında ise, önemli bir üreme kumsalı olan Köyceğiz-Dalyan kumsallarında inşaatına başlanan kitle turizmine yönelik turizm yatırımlarının, ulusal ve uluslararası doğa korumacı sivil toplum kuruluşları ve basın-yayın organlarının eylemleri sonucu iptal edilmesi tür korumada da bir ilki gündeme getirmiştir.

Bunu takiben Dalyan, 1991 yılında Özel Çevre Koruma Bölgesi (ÖÇKB) ilan edilmiş, onu, yine deniz kaplumbağası üreme kumsalı olan iki alan; kıyı sulak alanı olan Göksu Deltası ile kıyı kumulları açısından önemli Patara kumsalları izlemiştir. Daha sonra yine bu türün korunması amacıyla, Fethiye, Belek-Acısuyu, Parekende kumsalları ve Fethiye kumsalları ÖÇKB statüsü almıştır. Özellikle Yeşil deniz kaplumbağası (*Chelonia mydas*) için Doğal Akdeniz'de en önemli ve bozulmamış kumsal olan Akyatan kumsalı, 1997'de 1.Derecede Doğal Sit Alanı ilan edilmiştir.

Türkiye, Barselona Sözleşmesi ve eki Protokolleri çerçevesinde Akdeniz'de deniz kaplumbağalarının korunması amacıyla, 1987 Olağan Tarafklar Toplantısında Eylem Planını kabul etmiştir. Bunu takiben, yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararının⁵⁹ 26. maddesinde "deniz kaplumbağalarının yumurta bıraktıkları 17 önemli yuva bölgesinin koruma altına alınması ile deniz kaplumbağaları popülasyonlarının ve çevredeki zararlı etkilerin uzun süreli kontrolünü sağlayacak bir program başlatılacaktır" hükmü bulunmaktadır.

1992 yılından bugüne kadar deniz kaplumbağalarının 17 önemli üreme alanlarının çoğu, aynı zamanda bir koruma statüsü kazanmış, bu alanlardan Antalya-Belek, Manavgat, Finike, Kumluca, Kale, Hatay-Samanda üreme kumsalları Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından, Çevre Düzeni Planlarında yer almıştır.⁶⁰

Deniz kaplumbağaları ve yaşam ortamlarının korunması konusunda sivil toplum kuruluşları çalışmalarının önemli bir kısmı başlangıçta DHKD tarafından, WWF ve uluslararası diğer kuruluşların mali desteği ile yürütülmüştür⁶¹; yönetim planlamasının farklı boyutlarında ve halkın katılımı, bilinç düzeyinin yükseltilmesi, okullarda eğitim programları ve ara tırma/durum tespiti⁶² gibi çeşitli konularda çalışmalar yapılmıştır. Diğer yandan, özellikle, ÖÇKB olan alanlardan, Patara, Belek, Fethiye-Çalı, Köyceviz-Dalyan ve Göksu Deltası kumsallarında da bilimsel ara tırmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

⁵⁹1990 Yılı Programı - 89/14622 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki. (30 Ekim 1989 tarih ve 20327 sayılı Resmi Gazete.)

⁶⁰ 1991 yılında Çevre Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte⁶⁰ çevre düzeni planlarını hazırlamak, ya da hazırlatmak, onaylamak ve uygulanmasını sağlamak görevini Çevre Bakanlığı almıştır. Bu durum her iki bakanlık açısından bu defa, daha önemli bir yetki sorununu ve karmaşasını beraberinde getirmiştir. Ancak 2003 Mayıs ayında Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte,^{60, 60} hükümet iradesinin, bu yetkinin Çevre ve Orman Bakanlığı'nda kalması yönünde kullanılarak kurumsal çatı malara bu noktada bir son verildiği görülmektedir. 2005 yılında çıkarılan bir dizi yasal düzenleme ile, ayrıca yerel yönetimler de bu planları hazırlamakla yetkili ve görevli kılınmıştır.

⁶¹ Demiryak ve Lopez, 1995

⁶² Yerli ve Demiryak, 1996

1.2.2 Akdeniz Foku Koruma Çalı maları

1991 yılında, Akdeniz fokunun korunması için, ulusal ve uluslararası stratejilerin belirlenmesi ile ilgili kurulu ların katılımıyla, Çevre Bakanlı ının⁶³ koordinasyonunda Akdeniz Foku Türk Ulusal Komitesi olu turulmu tur. Bu çalı malar ı ı ında 1993 yılında, Foça ÖÇKB olarak ilan edilmi , sonrasında Çevre Bakanlı ı ve Yerel Komite'nin kurumsal deste i ile Foça Belediyesi, Akdeniz Foku Ara tırma Grubu (AFAG⁶⁴) ve WWF'in mali/teknik destekleri kapsamında koruma çalı maları sürdürülmü tür.

1.2.3 Di er Türlerle İgili Koruma Çalı maları

Türkiye'de tür koruma ile ilgili uygulama çalı malarının önemli bir kısmı Çevre ve Orman Bakanlı ı (Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü) tarafından yürütölmekte olup, bu çalı malar Tabiatı Koruma Alanları ve Tabiat Anıtı alanlarda yaygınla tı ı görölmektedir. *Pinus nigra* Arnold ssp. *pallasiana* (Iamb) Holmboe var. *pyramidata*'nın türlerini koruma üzere; Vakıf Çamlı ı Tabiatı Koruma Alanı, Türkiye için endemik tür olan *Quercus vulcanica* (Kasnak Me esi) ve *Liquidambar orientalis* (Sı la) koruma altına alınarak, Kasnak Me esi Tabiatı Koruma Alanı ve Sütçüler Sı la Ormanı Tabiatı Koruma Alanı ilan edilmi tir. Yumurtalık Lagünü Tabiatı Koruma Alanında ise Halep Çamının (*Pinus halepensis*) yanı sıra nesli tehlike altındaki ye il deniz kaplumba asının (*Chelonia mydas*) üreme alanının korunması amaçlanmaktadır.

Da Keçisi (*Capra aegagrus*): 2001 yılı itibarıyla da keçisinin Türkiye'deki da ılımının ara tırılması için, de i ik illerde, kısıtlı olanaklarla çalı malar ba lamı ,

⁶³ Mayıs 2003'de Çevre Bakanlı ı, Orman Bakanlı ı ile birle mi ve Çevre ve Orman Bakanlı ı kurulmu tur. (Çevre ve Orman Bakanlı ı Te kilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun No: 4856, Kabul Tarihi: 1 Mayıs 2003.(8 Mayıs 2003 tarihli ve 25102 Sayılı RG.)

⁶⁴ AFAG, 1997 yılında Sualtı Ara tırmaları Derne i (SAD) bünyesine geçerek STK kimli i kazanmı tır. AFAG, Batı çel kıyılarındaki foklar üzerinde çalı an ODTÜ Deniz Bilimleri Enstitüsü bünyesindeki bir grup biyolo unun, 1998 yılında SAD-AFAG'a katılımı ile grubun kapasitesi ve çalı ma alanı büyümü tür.

ancak sınırlı bilgi ve envanter çalışması ve yetersiz insan kaynakları nedeniyle koruma planının uygulanması henüz başlamamıştır.

Yaban koyunu (*Ovis gmelinii anatolica*): Bu türün korunmasına yönelik çalışmaların geçmişi 1960'ların ortasına kadar uzanmaktadır (1966-Konya Bozda - 42.000 ha. Alanda Yaban Hayatı Koruma Sahası ilanı). Ne yazık ki, aradan geçen zaman ve 1992'den bu güne yapılan bu konudaki çeşitli çalışmalar sadece akademik araştırmalar düzeyinde kalmıştır. Benzer şekilde, son on yılda az sayıda da olsa, çengel boynuzlu dağ keçisi (*Rupicapra rupicapra*), ulu geyik (dişer adıyla kızıl geyik - *Cervus elaphus*), yaban domuzu (*Sus scrofa*) türlerine yönelik bilimsel ve noktasal araştırmalar yapılmakla beraber, koruma çalışmalarında kayda değer bir ilerleme görülmemiştir.

Susamuru (*Lutra lutra*): Bu tür konusunda sadece International Otter Survival Fund (IOSF) tarafından desteklenen bireysel çalışmalar var olup ayrıca, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD) 2000 yılını susamuru yılı ilan etmiştir.

Bursa-Karacabey Ayı (*Ursus arctos*) Barınakları: Dünya Hayvanları Koruma Derneği (WSPA)⁶⁵ Dünya Ayılara Özgürlük Kampanyası (Liberty Campaign) çerçevesinde boz ayıların, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan'da dansçı olarak kullanılmasını yasaklanması ve bu amaçla kullanılan boz ayıların toplanarak rehabilite edilmesi amacıyla çalışmalar yürütmüştür. WSPA, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa çalışarak, Bursa-Karacabey'de bir rehabilitasyon merkezi kurulmuştur. Merkezin yönetimi Bakanlığının Genel Müdürlüğü tarafından, merkezi Almanya'da bulunan ProAnimalia adlı kuruluşa verilmiştir.

Dişer türler olarak; Asya Fili (*Elephas maximus asurus*)'nin M.Ö. 1. Yüzyılın başlarına kadar Kahramanmaraş ve Hatay çevresindeki göl ve sulak alanlarda, Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinde, yine aynı çağlarda Yaban öküzü (*Bos primigenius boganus*) Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ya da bilmektedir. Yaban eeyi'nin (*Equus hemionus anatoliensis*) 12. Yüzyıl sonlarına kadar Fırat ve Karasu çevresinde

⁶⁵ <http://www.wspa.org/> 25 Mayıs 2005.

ya adı ı belirtilmi olup, Aslan'a (*Panthera leo persicus*) Anadolu'da en son 19. yüzyılın ikinci yarısında Fırat vadisinde Birecik çevresinde rastlanılmı tır. Çita da (*Acinonyx jubatus*) 19. Yüzyıla kadar Güneydo u Anadolu'da ya amı , kaplan (*Panthera tigris virgata*) bir kayıda, göre en son 1970 yılında Güneydo u Anadolu'da avlanmı tır. Yine Kelaynak (*Geronticus eremita*) geçti imiz yüzyılın sonunda do ada neslini devam ettirememekte olup, Birecik'te koruma altında sayılı birey ya amaktadır. Yok olmu türlerin yanısıra, geyik (*Cervus elaphus maral*), karaca (*Capreolus capreolus capreolus*), alageyik (*Cervus dama*), yaban koyunu (*Ovis amon anatolica*) ve ceylan (*Gazella subgutturosa*) gibi bazı memeli türlerin ise azalmakta ve nesli tehdit altında oldu u kabul edilmektedir.

1.2.4 Genetik Çe itlilik

Türkiye'nin co rafi yapısındaki farklılık yüksek endemizm ve genetik çe itlili i sa lar. Akarsularda ya ayan omurgasızların büyük ço unlu u bu nedenle endemiktir. Türkiye, iki önemli gen merkezinin kesiti i noktada yer almaktadır: Akdeniz ve Yakın Do u. Bu iki bölge tahılların ve bahçe bitkilerinin ortaya çıkı nda çok önemli bir role sahiptirler.

Tablo 4: Anadolu Kökenli Tarım Bitkisi Türleri ve Türkiye'deki Mikro-gen Merkezleri

BÖLGELER	TÜRLER
Trakya-Ege Bölgesi	Ekmeklik bu day, durum bu dayı, Poulard bu dayı, de nek bu dayı, küçük kızıl bu day, mercimek, nohut, kavun, burçak, acıbakla ve yonca.
Güney-Güneydo u Anadolu	Çift taneli bu day (<i>Triticum dicoccum</i>), küçük kızıl bu day, <i>Aegilops speltoides</i> , kabak, karpuz, salatalık, fasulye, mercimek, bakla, üzüm asması ve yem bitkileri.
Kayseri ve çevresi	Badem, elma, bezelye, meyve türleri, üzüm asması, mercimek, nohut, kaba yonca (alfalfa) ve evliyaotu.
Samsun, Tokat, Amasya	Çok sayıda meyve cinsi ve türü, bakla, fasulye, mercimek ve hayvan yemi olarak kullanılan çe itli baklagiller.
A rı ve çevresi	Elma, kayısı, kiraz, vi ne, yem baklagilleri ve karpuz ⁶⁶ .

⁶⁶ Ibid.

Türkiye florası, kültürü yapılmı önemli tarımsal bitki türlerinin yabancı akrabalarını ve bu türlerle ilgili genetik çe itlili i kapsar (örne in bu day, nohut, mercimek, elma, armut, kayısı, kestane ve antep fıstı nı bu türler arasında sayabiliriz). Bahçe bitkileri ise; üretilmekte olan yaklaşık 50 cinsi ve yeti tirilip da ıtımı yapılmakta olan 100 kadar türle beraber ve yerli varyeteler ve di er kaynaklardan gelenlerle beraber 200'ü buldu u dü ünülmektedir. Bu çe itlilik meyve türlerinde de belirgin olup, 138 civarında oldu u tahmin edilen meyve türlerinin, 80'i Türkiye'de yeti tirilmekte, tropikal ve sup-tropikal meyvelerin girmesiyle bu sayı artmaktadır. Tarım türlerinde yabancı asma türünü (*Vitis silvestris*) de barındıran Anadolu, üzüm asmasının (*Vitis vinifera*) gen merkezidir. Son otuz yıl içinde yerel ve ithal soyların kullanımıyla geli tirilen ve kaydedilmi olan tahıl çe idi 256 olup; bunun 95'i bu day, 91'i mısır, 22'si arpa, 19'u pirinç, 16'sı süpürge darısı, 11'i yulaf ve 2'si de çavdar çe ididir.

Yerli çiftlik hayvanı türleri açısından ise; yedi sı ır, 18 koyun, dört keçi, yedi at ve sekiz kümes hayvanı ve Ankara tav anını içermektedir. Yerli hayvan ırklarının yabancı ırklarla çiftle mesi genetik a nımaya yol açmaktadır. Örne in; Trakya Bölgesi'nin 'Kıvırcık' koyunu da Tahirova ırkının geli tirilmesi amacıyla, Alman 'Ots-Friz' ırkıyla çaprazlanmı ve bu durum her iki endemik türün de genetik a nımaya u ramasına yol açmı tır. Kuzey geçi ku a nda ya ayan 'Karakul' ile Kars yöresinde ya ayan 'Tuj' gibi bazı koyun varyetelerinin soyları tükenme tehlikesi altındadır. Tehdit altındaki di er bir yerli hayvan ırkı da, tamamen yok olmasının önlenmesi için koruma altına alınan Ankara keçisidir⁶⁷.

1.3 Ekosistemler

A a ıdaki bölümlerde Türkiye'deki farklı ekosistemler hakkında ayrıntılı bilgiler derlenmi tir.

⁶⁷ *Ibid.*

1.3.1 Orman Ekosistemleri

Türkiye ormanlarını bir kaç grup altında belirlemek mümkündür. Ormanlar ekosistemlerin karakterine göre; nemli, yarı-kurak ve kurak alanlarda ormandan stepe geçi zonundaki ormanlar olarak ayrılabilir. Eko-bölgeler kapsamında Akdeniz, Do u Karadeniz ve Batı Karadeniz orman ekobölgeleri olarak gruplandırırken, orman tipine göre i ne yapraklı ve yapraklı ormanlar olmak üzere; iki ana orman tipi ayırmak mümkündür. Di er yandan bu iki grup karı ımlarına göre; ormanlar Çam, Sedir, Göknar, Kayın veya Me e-Kayın karı ık ormanları olarak belirlenebilir.

Kol ik ormanlar ve alpin özellikteki çayır alanlar yüksek endemizmle Do u Karadeniz'de dikkat çekerken, Batı Karadeniz Bölgesinde odunsu türlerden olu an yapraklı ormanlar görülür. Dünyada en geni kalan do al Sedir (*Cedrus libani*) ormanları ise Akdeniz Bölgesinde Toros da larında yer almakta olup, bu ekolojik bölge ormanları çok yüksek sayıda endemik bitki türleri içermesi nedeniyle yüksek endemizm oranına sahip olarak tanımlanmaktadır. Türkiye ormanları yalnız bitki türleriyle de il, fauna özellikleriyle de biyolojik çe itlilik açısından çok zengindir. Örne in, Avrupa'da global olarak nesli tehdit altında bulunan, ah Kartal (*Aquila heliaca*) ve Esmer Akbaba (*Aegypius monachus*) Türkiye ormanlarında üremektedir.

Türkiye yüzölçümünün yüzde 25,9'u (20.199.296 ha) orman rejimine tabi alanlardır. Türkiye'deki orman ekosisteminde, bozuk orman alanları ülkedeki toplam orman alanlarının yakla ık yüzde 56'sına (11.342.839 ha) kar ılık gelmektedir. Bu oran zaten yüksek bir orandır ve gittikçe de artmaktadır. Bu de er biyolojik çe itlilik açısından dikkat çekici bir orana ula mı tır⁶⁸.

Ege ve Akdeniz bölgelerinde, çalılık ve makilerin yanı sıra, nemli, yarı-nemli i ne yapraklı ve kuru ormanlar (me e, kara ve kızıl çam) da bulunur. Türkiye'de, orman nitelik ve niceli ine ili kin envanterler çamlar dı nda, türler düzeyinde bilgi vermemektedir. Dolayısıyla var oldu u belirlenen 10 akçaa aç, 2 kayın, 20 dolayında me e türünden hangilerinin nerede ve ne kadar oldu u bilinmemektedir⁶⁹.

⁶⁸ I ık, Yaltırık, Akesen, 1997

⁶⁹ Türkiye Çevre Vakfı (TÇV), 1999, s. 305.

Di er yandan orman envanteri çalı maları, Türkiye’de ormanların, ba ta orman a acı türleri olmak üzere biyolojik çe itlilik ve yapısal özellikler açısından son derece önemli bir zenginli e sahip oldu unu ortaya koymaktadır. Türkiye ormanlarında 5 çam, 4 göknar, 2’ er kayın, fındık, karaa aç, gürgen, dı budak, 20 dolayında me e, 10 akçaa aç, 5 hu türü ve çok sayıda alt tür ile çe it do al olarak yeti mektedir. Bunlar arasında Sı la a acı (*Liquidambar orientalis*), Kazda ı göknarı (*Abies nordmanniana subsp. Equi-tjorani*) ve Toros göknarı (*Abies cilicica subsp.isaurica* Coode et Cullen), Kasnak me esi (*Quercus vulcanica*), bazı akçaa aç türleri (*Acer cappadocicum Gleditsch var. Stenocaryum Yalt, A.divergens Pax s.1; A.hyrcanum Fisch.et Mey.subsp. keckianum (Pax) Yalt; A. monspessulanum L.subsp.oksalinum Yalt. ve A.undalatum Pojark.*), kızıla aç (*Alnus glutinosa (L.) Gaertner subsp.anttaurica Yalt ve A.orientalis Decne var.pubescens Dippel*) gibi 20 dolayında endemik tür bulunmaktadır⁷⁰.

Türkiye’deki büyük memelilerin ço u orman ekosisteminde ya ar. Örne in ormanlar; ayı (*Ursus sp.*), tilki (*Vulpes sp.*), kurt (*Canis aureus*), çakal (*Lynx lynx*), sırtlan (*Hyena hyena*) gibi etobur memeliler, geyik (*Cervus sp. ve Capriolus sp.*), çengel boynuzlu da keçisi (*Rupicapra rupicapra*), yaban keçisi (*Capra aegaprus aegaprus*) ve yaban domuzu (*Sus scrofa scrofa*), türleri ile, porsuk (*Meles meles*), sansar (*Martes foina*), kirpi (*Erinaceus sp.*), tav an (*Lepus capensis*), gelincik (*Mustela sp.*), sincap (*Sciurus sp.*) gibi memeliler ile yılan, bukalemun (*Chameleo chameleon*), kertenkele (*Lacerta sp.*), kaplumba a (*Testudo sp.*) türleri gibi sürüngenler ve sülün (*Phasianus colchicus*), ürkeklik (*Tetraogallus caspius*), hu tavu u (*Tetrao mlokosiewiczzi*), a açkakan (*Dendrocopus sp.*), yırtıcı ku lar (*Aquila sp., Accipiter sp., Circus sp., Buteo sp., Pandion sp., Falco sp., Pernis sp.*) gibi çe itli bayku türleri ile çok sayıda ötücü ku türüne ya ama ortamı olu turmaktadır. Bu türlerden Çengel Boynuzlu Da Keçisi (*Rupicapra rupicapra*), Yaban Kedisi (*Felis silvestris*), Esmer Akbaba (*Aegyphius monachus*), ah Kartal (*Aquila heliaca*), Büyük Orman Kartalı (*Aquila clanga*) ve Küçük Orman Kartalı (*Aquila pomarina*) gibi türler uluslararası sözleşmelerle koruma altına alınmı orman faunası türlerindedir⁷¹.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Çevre Bakanlığı, 2001.

Türkiye'nin orman ekosistemlerinin karı karıya olduğu sorunlar öyle özetlenebilir⁷². Türkiye'de 8 milyonu aşan orman köylüsü 17.797 orman köyünde yaşamaktadır. Yapılan araştırmalara göre, bu ormanlarda her yıl yasadışı kesim, tarım alanı için orman açma, yasadışı yerleşim ve yasadışı otlatma sonucu olarak 1937'den 1995'e kadar 200.000 ha orman alanı tarım alanına çevrilmiş (tüm orman alanının yaklaşık yüzde 1'i) ve 27.000 ha orman alanı yerleşim açılmıştır⁷³.

Orman köylerinde yaygın olan tarım ve yakacak odun kesme/toplama uygulamaları sınırsızdır ve bunlar ormansızlaşma ve orman arazilerindeki toprak erozyonunun başlıca nedenini oluşturmaktadır. 1990 yılında 12,2 milyon ton odun yakıt olarak tüketilmiş ve bu miktarın yalnızca 5,5 milyon tonu yasal yollardan elde edilmiştir. Bazı bölgelerde ise, tüketilen yakacak odunun tamamı uzun yıllar yasal olmayan yollardan elde edilmiştir. Bu uygulama, Anadolu'daki ormansızlaşmanın başlıca nedeni olmuştur. Gözlemler, odunun yakacak olarak kullanılmasında bir azalma eğilimi olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü (OGM)'nin ormanların korunması ve yönetimi için insan kaynakları ve donanımı sınırlı olup, bazı uygulamalarının ormanların bozulmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu alanda bazı yetkilerin devrik kuruluşlara devletleştirilmesi görülmüştür.

Kadastro çalışmaları ormanların yüzde 72'sini kapsamakta olup, kalan alanlarda mülkiyet hakları belirsizdir. Yasalarda yapılan sık değişiklikler ve özellikle uzman personel politikalarındaki düzensizlikler ormanların yönetimini zorlaştırmaktadır. 1950-1989 arasında 1,4 milyon hektarlık "orman" alanı Bakanlık yetki alanına çıkarılmıştır. Bunun üstüne her yıl olan yaklaşık 11.000-15.000 ha orman alanını yok eden 1500 ila 2000 orman yangını dikkate alındığı zaman, yukarıda önemli ve derinleşen ormanların kaybının büyüklüğü anlaşılabilir.

Türkiye'de orman yangınlarının yüzde 99'u insan kaynaklıdır. 1991 yılına kadar orman yangınları sonucu kaybedilen alan 1.398.198 hektar olup, kayıp yangın başına 28 hektar iken, son on yılda artan önlemlerle bu kayıp 2.5 hektara düşmüştür.

⁷² DPT, 1997, 1998, Konukçu, 2001.

⁷³ Konukçu, 1998.

Bu yangınların yüzde 28'i kasıtlı çıkarılmakta, yüzde 24'ü ise dikkatsizlik sonucu çıkmaktadır. Uzun yıllar orman yangınlarının çıkarılmasında, yoksul orman köylüsünün tarım arazisi açma çabası, bilinçsizlik rol oynamışken, son yıllarda yangınlar, kentsel veya turizm amaçlı arazi kazanmak isteyen arazi spekülâtörleri ve rekreasyon amacıyla ormanı kullanan kişiler tarafından çıkarılmaktadır⁷⁴. Bu konuda denetim mekanizmalarının zayıflığı da önemli bir tespittir.

Diğer yandan; ari otlatma, orman alanlarına keçi sokulması, atmosferik kirlilikler, yabancı türler, iklim değişikliği, bitki ve hayvan türlerinin kontrolsüz toplanması, avcılık, böcek tahribi ve orman yangınları, orman ekosistemlerinin yapısını etkileyerek biyolojik çeşitliliği tehdit etmektedir.

1.3.2 Step Ekosistemleri

Türkiye'nin 12.000 yıl kadar önce, yüzölçümünün yüzde 70'ine yakınının ormanlarla kaplı olduğu, steplerin ise Tuz Gölü civarında küçük bir alanı kapladığı bilinmektedir⁷⁵. Ormanlar üzerinde artan tahribat sonucu Anadolu'da step florası hakim olmuştur. Ancak, son elli yılda, yanlış sulama ve arazi kullanımları ile tarım alanlarının açılması nedeniyle step alanlarının da önemli bir kısmı geriye dönüşümsüz olarak tahrip edilmiş, varolanların da önemli bir kısmı ari otlatma nedeniyle bozulmuştur.

Step ekosistemin bir parçası olan ve herbaceous bitkilerle beraber, 1935'te 44.300.000 hektar, 1950'de 37.800.000 hektar olan çayır alanları bugün sadece toplam 21.745.000 hektar kalmıştır. Çayırlarla beraber tarımsal kullanıma uygun olmayan marjinal alanları da kapsayan step ekosistemlerinin toplam alanı 28.000.000 hektardır⁷⁶.

Stepler, bitki ve hayvan türleri ile biyolojik çeşitlilik açısından yarımsal öneme sahiptir. Birçok tahıl yarımsal ortamı, stepler olan yabancı endemik türlerden

⁷⁴ DPT, 1998.

⁷⁵ Çevre Bakanlığı, 2001.

⁷⁶ *Ibid.*

yeti tirilmektedir. Tahılların büyük ço unlu u yalnızca Türkiye'ye özgü olan yabancı türlerden yeti tirildiklerinden, ekonomik açıdan bakıldı ında stepin, belki de en önemli ekosistem oldu u görülmektedir.

Türkiye step ekosistemleri; endemik bir alt-tür olan Anadolu miflonu (*Ovis orientalis anatolica*), step va a ı (*Felis caracal*), kurt (*Canis sp.*), hu faresi (*Sicista caucasia*), köstebek (*Talpa europea*), gelengi (*Citellus citellus*) ile Avrupa'da global olarak nesli tehlikede olan ku türlerinden Toy (*Otis tarda*), Küçük kerkenez (*Falco naumanni*) ile yılkartalı (*Circaetus gallicus*), ahin (*Buteo sp.*), do an (*Falco sp.*), delice (*Circus sp.*) mezeldek (*Otis tetrax*), ibibik (*Upupa epops*), bıldırcın (*Coturnix sp.*) gibi pek çok önemli türünün ya am ortamlarını barındırır.

Ekili alanlar (27.100.000 hektar), ço unlu u step bölgelerinde yer almak üzere, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün yüzde 35'ini olu turmaktadır. Toplam tarımsal alanın yüzde 70'ini tahıl, yüzde be ini meyve bahçeleri, yüzde 2,7'sini sebze bahçeleri, yüzde ikisini üzüm ba ları ve yüzde 2,2'sini zeytinlikler olu turur. Kalan yüzde 18, tahıl tarımına göre nadasa bırakılan alanlardır⁷⁷.

Son 2000-3000 yıl içinde, çe itli nedenlerle olan 1500'den fazla insan göçünün, Anadolu'da bitki ve hayvan türleri üzerinde tahrip edici etkileri olmu tur. Son 50 yılda; a ırı nüfus artı ı ve tüketim, meralarda geli igüzel ve a ırı otlatma, meralardan tarımsal alan açılması, yanlış tarım uygulamaları, kontrolsüz avcılık, anız yakma, kirlilik, erozyon; yol ve baraj inaatları, ba ta tıbbi bitkiler olmak üzere ekonomik de eri olan bitkilerin a ırı toplanması ve yanlış madencilik step alanların büyük ölçüde tahrip olmasına neden olmu tur. Bilinçsizlik, bilimsel ara tırmalardaki yetersizlikler, tapu ve kadastro alanlarında yetersiz uygulamalar ile yanlış siyasi yakla ımlar bu tahribata neden olan etmenleri tetikleemektedir.

⁷⁷ Çevre Bakanlığı, 2001.

1.3.3 Sulak Alan Ekosistemleri

Çsular, Türkiye yüzölçümünün yüzde 1.6'sını kapsarken, sayısı 200'ü bulan do al göllerin alanı yaklaşık 906.000 hektardır. Yapay baraj göllerinin yüzeyi ise 380.000 hektardır. Do al göllerin en büyü ü Do u Anadolu Bölgesindeki Van Gölü'dür (374.000 ha.). Orta Anadolu steplerindeki tuzlu sı göllerin büyü ü, Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü'dür (128.000 ha.). Tuz Gölü'nün yaz aylarında hemen hemen tamamı kuruyan ve yüzeyi 30 cm kalınlı nda tuz tabakası ile kaplanmakta ve göl, ekonomik olarak büyük de er ta ımaktadır⁷⁸. Türkiye'de ba ta Van ve Tuz gölleri olmak üzere bir çok göl kirlilik tehditi altındadır.

Türkiye'nin 26 su havzasının yıllık ortalama yüzey akı ı 186 milyar m³tür. Yüzey akı ının yarıdan fazlası Fırat, Dicle, Do u ve Batı Karadeniz, Antalya ve Batı Akdeniz ana havzalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de uzunlu u 500 km'den daha fazla olan dokuz uzun nehir vardır; Kızılırmak, Fırat, Sakarya, Murat, Aras, Seyhan, Dicle, Ye ilirmak ve Ceyhan.

Ege Denizine ula an nehirlerin Meriç, Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes Deltaları ile Akdeniz'e ula an Göksu, Seyhan ve Ceyhan Deltalarının ço unda varolan lagünleriyle çok sayıda su ku u, di er sucul türler ve bitkiler önemli habitatları olu turmaktadırlar. Karadeniz'e ula an Kızılırmak nehrinin deltası ise do rudan Karadeniz'i a an göçmen ku türleri için çok önemlidir. Deltalar ba ta su ku ları olmak üzere biyolojik çe itlilik açısından büyük önem ta ımakta, verimli topraklarıyla ekonomik açıdan da, paha biçilemez zenginli in bir parçasını olu turmaktadırlar.

RAMSAR Sözle mesinde sulak alanlar; "*do al veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun veya akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu, denizlerin gel-git hareketlerinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan, bütün sular, sazlık, bataklık ve turbalar*" olarak tanımlanmaktadır. Tropikal ormanlarla birlikte yeryüzünün en fazla biyolojik üretimine sahip olan sulak alanlar; ba ta su ku ları olmak üzere, de i ik tür ve karakterde çok zengin bitki ve hayvan topluluklarının geli mesine ve

⁷⁸ Ibid.

barınmasına olanak sa larken, var oldukları bölgenin su rejimini düzenleme, ta kın kontrolü, yöresel iklimdeki olumlu etkileri, suyu do al arıtmadan geçirmesi gibi çok yönlü i levlerinin yanı sıra, balıkçılık, saz üretimi ve rekreasyon gibi katkılarıyla ekonomik açıdan da önemlidir.

Türkiye’de baraj göleriyle beraber sulak alanlar 1.851.000 hektar alan kaplamakta olup, su ku ları ve sucul türler için önemli ya am ortamlarını olu turmaktadır. Yalnız türler açısından de il, insanlık için de ya amsal önemde olan sulak alanlar, 1960’lı yıllardan itibaren ba layan kurutma, ıslah, sulama, baraj ve su düzenine müdahale eden benzeri uygulamalarla tahrip edilmi tir. 1.300.000 hektar sulak alan-ki bunun üçte biri bir zamanlar önemli ku alanlarının da bir parçasıydı- 1960’lı yıllarda ba layan "bataklık kurutma" furyasında yok olmu tur. Tarım alanı yaratmak gerekçesiyle yapılan bu tahribattan edinilen tarım alanları da gittikçe verimsizle mi tir.

Türkiye’deki 250 sulak alandan 81’i uluslararası öneme sahip olup, bunlardan 18’i uluslararası “A” sınıfı sulak alan olarak kabul görmektedir. Türkiye’nin sulak alanlarından 76’sı (1.240.000 hektar) Önemli Ku Alanı (ÖKA) olarak tespit edilmi tir. Halihazırda in aatı süren ya da planlaması biten DS projelerinin daha yüzbinlerce hektar sulak alanı olumsuz etkilemesi beklemektedir. Sıtma ile mücadeleyi amaçlayanlar hariç, bu projelerin tümü tarım sektöründe geli me sa lamak amacıyla uygulamaya konmu tur⁷⁹.

Ayrıca, her ne kadar DS yetkililerince bataklıklarda 1960 yılından bu yana kurutma amaçlı projelerin bulunmadı ı ifade edilmekte ise de, 5516 sayılı Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun⁸⁰ halen yürürlükte dir.

Türkiye’deki sulak alanlar yalnızca bu alanlarda üreyen, kı layan türler için de il, aynı zamanda göçmen türler için de ya amsal öneme sahiptir. Dünyadaki üç önemli ku göç yolunun ikisi (Batı Paleartik ve Afrika arasındaki) Türkiye’den geçmektedir. Her yıl 200.000’den fazla yırtıcı ku türü Türkiye’nin Do u Karadeniz

⁷⁹ Yarar ve Magnin, 1997.

⁸⁰ RG. 23.1.1950 tarih ve 7413 sayı.

Bölgesinden Çoruh Vadisi rotası ile Çoruh nehri üzerinden uçarak Do u Anadolu Bölgesindeki sulak alanlarda barınırlar. Bu göç dünyada Batı Palearktik Bölgedeki en büyük yırtıcı ku göçü olarak bilinir. Ku ların uzun göçleri sırasında Türkiye'deki sulak alanlar ya amsal öneme sahiptir.

Türkiye'de hakim ekosistem türünün step olması nedeniyle sulak alanlar sadece göç eden ku türleri açısından de il, ancak buralarda üreyen su ku ları ve bazı türlerde global popülasyonun önemli bir kısmını barındırmaları açısından da son derece önemlidir.

Türkiye'nin sulak alanlarında saz (*Typha* sp.), kamı (*Phragmites* sp.), hasırotu (*Schoenoplectus* sp.), kofa (*Juncus* sp.) gibi bitkiler geni topluluklar olu tururlar. Ayrıca su yüzeyini kaplayan nilüfer (*Nymphae* sp.) gibi bitkilerin yanısıra derin olmayan göllerde yeti en ördek otu (*Phodophyllum* sp.), ördek mercime i (*Wolffia* sp.), su mercime i (*Lemna* sp.) ve *Ceratophyllum* sp., *Myriophyllum* sp., *Potamogeton* sp. gibi su altı bitkilerine rastlanır⁸¹.

Türkiye'nin sulak alanları; kendisini besleyen kaynaklar üzerinde in aa edilen barajlar, sulama gerekçeleriyle akarsu yönlerinin de i tirilmesi ve su kaynaklarının israfa varan ölçekte kontrolsüz kullanımı, tarımsal, endüstriye ve evsel atıklarla kirlenme; tarım ve yerle im arazisi kazanmak üzere yapılan kurutma ve ıslah, moloz doldurma veya arazi kazanmak için doldurma, a ırı ve yasa dı ı balıkçılık ve avcılık, canlı türlerinin yumurta/yavrularının yasa dı ı toplanması, kontrolsüz saz kesimi, saz yakımı, lagünlerde balık yeti tiricili i; sedimantasyon, turizm sektörünün neden oldu u bozulma ve su yönetimi yapılmayı ı gibi bir dizi faaliyetle tahrip olmaktadır.

1.3.4 Deniz ve Kıyı Ekosistemleri

Türkiye kıyıları adalar hariç 8333 km olup, ülke her biri farklı ekolojik özelliklere sahip olan Karadeniz, Akdeniz, Marmara ve Ege Denizleri ile çevrilidir. Marmara Denizi bir içdeniz özelli inde iken, Karadeniz'in kıyı uzunlu u 1700 km, Ege Denizinin

⁸¹ Çevre Bakanlığı, 2001.

2805 km (adalar hariç) ve Akdeniz kıyıları ise 1577 km uzunluğundadır. Türkiye denizlerinde yaklaşık 3.000 bitki ve hayvan türü tanımlanmıştır⁸².

Karadeniz, dünyanın en geni ve okyanuslardan kopuk kapalı denizidir. Bugün, Karadeniz, aırı balıkçılık, deniz taşımacılığı ve karasal kaynaklardan meydana gelen kirlilik, yabancı türler ve ötrofikasyon (eutrophication) tehdidi altındadır. Karadeniz insanının yaşamı önemli ölçüde balıkçılığa bağlıdır. Bununla beraber aırı balıkçılık; kalkan, hamsi, uskumru, ton, kılıç balığı (turbot, anchovy, mackerel, tuna, sword fish) gibi ticari balık türü stoklarının azalmasına ve Mersin balığı (sturgeons) gibi türlerin neslinin tükenme noktasına gelmesine neden olmuştur. Bugün 26 ticari olarak önemli tür arasından sadece altı türün kaldığı söylenebilir. Kuzey Amerika'nın Atlantik okyanusu kıyılarından gemi balast (ship ballast waters) sularıyla gelen ve hamsi, uskumru, palamut (Anchovy, Mackerel, Bonito) gibi pelajik (pelagic) balık türlerinin yumurtası ve larvalarıyla beslenen yabancı bir tür olan (alien species) *Mnemiopsis leidyi*, Karadeniz'in önemli sorunlarından yalnızca birisidir. Bu türün önemli ölçüde ticari değeri olan türlerinin yok olmasına neden olması Karadeniz'li balıkçıların gelir ve yaşam standartlarını etkilemektedir. Diğer yandan deniz memelileri, kirlilik ve tesadüfen avlanma (bycatch) sonucu tehdit altındadır. Nesli tükenmekte olan Akdeniz fokusu, genetik izolasyon ve habitat tahribi sonucu Karadeniz'de neredeyse yok olmuştur.

PCB (Polychlorinated Biphenyl) ve DDT (Dichlorodiphenyl Trichloroethane) türü organoklorin kirleticiler (Organochlorine contaminants) liman alanlarında aırı yoğunlukta bulunmaktadır. Kara kökenli kirleticiler ise, çoğunlukla Tuna Nehri havzasından kaynaklanmakta, ötrofikasyon ve mevsimsel hipoksiye (seasonal hypoxia) neden olmaktadır. Örneğin; her yıl yüzde 48'i Tuna Nehri tarafından taşınan 111,000 ton yağ ve bileşikleri Karadeniz'e akmaktadır. Yılda 50,000 geminin girdiği Karadeniz atık su, yağ akıntısı (oil spill) ve benzeri kirleticilerle dolmaktadır.

İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi biyolojik, coğrafik, meteorolojik ve hidrolojik karakteristiklerinin bileşimi ile Akdeniz ve Karadeniz arasında özel bir ekosistem oluşturur. Bu ekosistemin korunması, Akdeniz ve

⁸² *Ibid.*

Karadeniz'in korunması için ya amsal öneme sahiptir. Deniz taşımacılığı kazaları, kirlilik ve yabancı türler (exotic species) bu önemli deniz ekosistemine yönelik en büyük tehditlerdir.

Dünyadaki en fazla trafiğe sahip olan Türk Boğazlarındaki kazalarının önemli bir kısmı gemi/tankerlerin, zayıf görüş ve kuvvetli akıntılardan dolayı seyir hataları sonucu olmaktadır. Örneğin; 1999 yılında geçen 50.000 gemiden 6.000'i petrol taşıyan tankerdir. Sürekli artan trafik sonucu, daha fazla kaza, çevresel risk ve muhtemelen daha fazla yabancı türün tanker balast (ballast) sularıyla Karadeniz'e taşınması söz konusudur. Türk boğazları sisteminde; 2'si deniz algleri, 3'ü deniz yosunları, 10'u omurgasızlar, 15'i balık türleri, 9'u deniz kuşları ve 4'ü deniz memelileri olmak üzere toplam 43 tür koruma altına alınmıştır.

Ege Denizi Akdeniz'in bir parçasıdır ve bir çok ada, adacık ve kayalıkları ile ekosistem çeşitliliği açısından önemli bir konumdadır. Ege adaları Anadolu-Avrupa geçiş zonunda bulunmaktadır. Bu nedenle, hem Avrupa hem de Anadolu'nun biyolojik çeşitliliğinin korunması açısından son derece önemli bir konuma sahiptir. Ege Denizi ve adaları, ekosistemin sürdürülebilirliğinde önemli rolü olan bir çok mikrohabitatı barındırır (*Posidonia oceanica* ve *Cystoseira* spp.).

Ege Denizi nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan Akdeniz fokusu (*Monachus monachus*) için son derece önemlidir. Ege Denizi'nin flora ve faunası; petrol sızıntıları, yabancı türlerin yayılması, aşırı balıkçılık ve habitat yok olması tehditleriyle karşı karşıyadır. Ege Denizine kıyısı olan yerleşimlerin yeterli alt yapısı yoktur, dolayısıyla hem kentsel, hem de endüstriyel atıkları ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Diğer yandan bölge, Akdeniz ve Karadeniz'le olan bağlantısı nedeniyle petrol tankerleri trafiğinin bir parçasıdır ve tehdit altındadır. Ege Denizi habitatları ayrıca, adalardaki yeni yerleşimler, kıyılarda ekosisteme hassasiyet göstermeyen turizm yatırımları, liman inşaatları ve yol yapımları nedeniyle de tahrip olmaktadır.

Ege ve Akdeniz birincil üretim açısından fakir olmakla beraber, tür çeşitliliği açısından zengindirler. Aşırı balıkçılık nedeniyle, Akdeniz ve Ege Denizinin kapalı koylarında su ürünleri üretmecilerine yönelik yatırımlar artı göstermektedir. Bununla

beraber, iyi planlanmamı ve kontrolsüz durumdaki büyük ölçekli balık çiftlikleri su sirkülasyonunun zayıf oldu u bu koyalı etkileyerek ötrofikasyona neden olmaktadır. Özellikle, balık yemi artıkları ve kimyasallar tüm havzanın do al deniz fauna ve florası üzerinde tahribat yaratmaktadır.

Akdeniz havzasında egzotik (exotic) türlerle ilgili sorunlar göreceli olarak yenidir. En yaygın egzotik tür, Hint Okyanusundan gelen ve Süvey Kanalından geçerek Akdeniz'e ulaşan Lessepsian türleridir. Ege Denizinin fauna ve florası bir egzotik denizanası türü olan ve ilk olarak 1987 yılında tankerlerin balast suları ile Kuzey Atlantik'ten Karadeniz'e taşınarak tahribata neden olan *Mnemiopsis leidyi*'nin tehditi altındadır. Bu gibi zararlı türlerin girişini önlemek üzere balast sularının kontrolünü sağlayan bütünsel bir eylem planı elzemdir. Bir diğer risk de, başka bir tür alg olan *Caulerpa racemose* olup, Ege'nin doğu florasını tehdit etmektedir. Bu tür halihazırda Kuzey Ege'de Bozcaada'ya kadar ulaşmıştır. En son araştırmalarda, Ege'de gemi balast sularıyla taşınan 26 egzotik tür tespit edilmiştir⁸³.

1.3.5 Dağ Ekosistemleri⁸⁴

Alp-Himalaya dağlarında yer alan Türkiye'nin yaklaşık yarısı dağ ekosistemi içerisinde yer almaktadır. Dağların uzanışı ve yüksekliği, Türkiye'de farklı bitki ve orman kuşaklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Örneğin Kuzey Anadolu dağlarının kuzey yamaçlarındaki farklı orman kuşakları ve özellikle Doğu Karadeniz'deki Ladin ormanlarının varlığı, Karadeniz'den gelen nemli hava kütlelerinin dağ boyunca yükselmesi ile oluşan sisle ilgilidir. Toros dağlarının Güney, Kuzey Anadolu dağlarının kuzeye bakan yamaçlarının fazla yağış alması, dağ boyunca cephelerin engellenmesinin bir sonucudur. Ayrıca dağ arasında uzanan tektonik kökenli koridorlar ile dar ve derin yarılmı vadiler yağmur gölgesinde kalarak kurakçıl vejetasyonun yerleşmesini sağlar. Nur (Amanos) dağlarındaki kayın ormanlarının varlığı, Antakya-Kahramanmaraş yolu ile Iskenderun Körfezi arasında meydana gelen rüzgar sirkülasyonunun olumsuz etkisiyle ilgilidir.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ www.cevreorman.gov.tr Prof. Dr. İbrahim Atalay'ın "BM Dağlar Yılı" nedeniyle yazdığı makaleden derlenmiştir, 2002.

Kısaca Türkiye'deki da ekosistemlerinin kendi içindeki çe itlili i farklı orman ku aklarının varlı nı da beraberinde getirmektedir. Da ların engebeli topo rafyaları, dikey ve yatay yönde farklı habitatları olu turarak gerek Kuaterner ve Tersiyer dönemleri bitki topluluklarının, gerekse yeni olu an neoendemiklerin bulunmasına neden olmaktadır⁸⁵. Türkiye'nin relik ve endemik bitki zenginli inde da ekosistemlerinin önemli bir rolü vardır.

Kuzey Anadolu da larının yamaçlarında, kayın, kızıla aç, ihlamur, me e türlerinden olu an yapraklı ormanlar, 1000 metrenin üzerindeki so uk ve rutubetli ortamlarda ise, sarıçam, karaçam, ladin ve göknar türlerinden olu an ibreli ormanlar görülür. Kuzey Anadolu da larının tabii orman sınırı üzerindeki rakımlarında alpin çayırları bulunur. Bu da ların kuzey yamaçlarında Do u Kayını, Ihlamur, Kızıla aç, Karaa aç ve Kestane türlerinden olu an ormanlar, güney yamaçlarında ise Karaçam, Me e ve Sarıçam türlerinden olu an ormanlar bulunmaktadır. Toros da larında ise, üç vejetasyon ku a ı bulunmaktadır. Kızılçam ormanları ve Maki toplulukları, deniz kıyısı ile 1000/1500 m. arasındaki Akdeniz ikliminin sıcak ve kuru artlarında bulunmaktadır. Kızılçam ku a ının üzerinde Sedir, Toros Göknarı ve Karaçam türlerinin olu turdu u ormanlar bulunmakta olup, do al orman zonunda çayırlar bulunur.

Karstik çukurlar, bilhassa relik ve endemik türler olmak üzere, bazı bitki türlerinin yeti ebilece i özel habitatları olu tururlar. Örne in, relik ve endemik bir me e türü toplulu u olarak *Quercus vulcanica*, özellikle Batı Toroslardaki karstik çöküntülerde bulunur. Toros Da larının derin ve karstik vadileri boyunca bazı Avrupa-Sibiryaya türlerine rastlanır.

2. Türkiye'de Biyolojik Çe itlili e Yönelik Sorunlar

Türkiye'nin zengin biyolojik çe itlili ine yönelik tehditler ve bu çe itlili in korunmasında ya anan problemler öyle özetlenebilir:

⁸⁵ *Ibid.*

Biyolojik çe itlilik ve do a korumaya dair en büyük sorunların ba ında, korumaya dair mevzuatta görülen karma a, çeli ki ve çakı an kısımlarla beraber kurumsal yapıdaki çok ba lılık ve sektörel yakla ımlar gelmektedir.

Kırsal alanlarda, hızlı nüfus artı ından kaynaklanan ekonomik baskı ve mevzuat bo lukları nedeniyle, tarım alanlarının parselizasyonunda ya anan sorunlar, çiftçilerin gelirlerinin dü mesine neden olmaktadır. Bu durum küçük çiftçileri, arazi kazanmak üzere orman açma, a ırı otlatma ile meraların tahribi ve bitkilerin a ırı toplanması gibi biyolojik çe itlili i tahrip eden faaliyetlere yöneltmektedir. Di er yandan bugün sürdürülebilir ormancılık politikalarına geçi le de i im gösteren ormancılık politikalarındaki sürdürülemez uygulamalar biyolojik çe itlili i olumsuz etkileyen faktörlerdendir.

Step alanlarında; geleneksel ve sürdürülebilir olmayan tarım yöntemleri, verimli toprak elde etmek için meraların tahrip edilmesi biyolojik çe itlili e yönelik en büyük tehditler arasındadır. Anız yakma topraktaki mikro organizmaları yok etmekte, bir çok küçük hayvanın ve böceklerin yok olmasına neden olarak toprak yapısının verimlili ini yok etmektedir. Tarımsal faaliyetler 5.1 milyon hektar alanda 5 ve 6. sınıf topraklarda gerçekte mektedir. Bu arazilerin ço u yasa dı ı orman kesimi ve mera açılması sonucu elde edilmi tir. Kontrolsüz a ırı otlatma, hassas step ekosistemlerini tahrip etmeye devam ederken, ya amları hayvancılı a ba lı olan kırsal toplulukların üzerinde ekonomik baskı olu turmaktadır.

Türkiye’de verimli tarım toprakları, farklı kullanım alanlarını (zonlarını) düzenleyen mevzuat eksikli i veya kentsel/metropolitan alanlar çevresindeki plansız uygulamalar nedeniyle yok olmu tur. Özellikle bu durum, kentsel/metropolitan alanlar çevresinde kırsal kesimden gelen göçlerle beraber, endüstriyel ve konut yerle melerinin kontrolsüz ve plansız yayılması sonucu katlanarak artmakta ve do al habitatlar yok olmaktadır.

Özellikle Ege ve Akdeniz bölgesinde olmak üzere, kıyı alanlarındaki arazi spekülasyonları ikinci konut patlamasıyla sonuçlanmaktadır. Çevresel bozulmayı önlemeye yönelik kurumsal yapının etkinle tirilemeyi i ve mevzuattaki eksiklikler ve karma a, biyolojik çe itlili in en büyük tehdidi olan do al habitat kaybına neden olmaktadır. Kıyı habitatlarının tahrip edilmesi, bir çok alanda karasal ve denizel ortamlardaki bir çok hayvan ve bitki türünün kaybolmasına neden olmaktadır.

A ırı balıkçılık, yaban hayvanları ve ku ların toplanması ve avcılık, kontrolsüz tıbbi bitki ve otların/so anların toplanması/sökülmesi süreçlerindeki yetersiz denetim ve takipsizlik bir çok türün ya amını sürdürmesini engelleyen en büyük tehditlerdir. Türkiye’de önemli miktarlarda hayvan ve bitki türü toplanarak ihraç edilmektedir. Di er yandan gerek, iç sular gerekse denizlerde balıkçılık sürelerini ve dönemlerini düzenleyen denetim mekanizmalarının yetersizli i denizel ve tatlı su ortamlarındaki biyolojik çe itlili i tehdit etmektedir.

u anda yasaklanmı olmasına ra men, dinamitle balık avcılı ı özellikle 1950 ile 1980 yılları arasında balık popülasyonlarının ciddi bir ekilde azalmasına neden olmu tur. 1980’lerde balık yemi üreticilerine verilen te vikler de özellikle Karadeniz’de büyük ölçekli a ırı avlanmaya neden olarak biyolojik çe itlili i etkilemi tir. Türkiye’de avcılık-özellikle kurt (*Canis lupus*), boz ayı (*Ursus arctos*), va ak (*Lynx lynx*), da keçisi (*Capra aegagrus*) gibi büyük memeliler ve bir çok ku türü üzerindeki a ırı avcılık biyolojik çe itlili e yönelik en büyük tehditler arasındadır. Konunun eylemsel ölçekte ilgili kurumlarca önceliklendirilmeyi i ve Sivil Toplum Kurulu larının (STK’lar) konuyu gerekti i gibi kamuoyu gündemine ta ıyamayı ı da sorunların giderek a ırla masına neden olmaktadır.

Tarım sektöründe, çevre olgusunu gözönünde bulundurmaksızın da ıtılan te vikler, yo un kimyasal ve gübre kullanımı ile yanlı sulama projelerinin uygulanmasına neden olmu tur. u anda nispeten dü ük oranda gözükmele beraber; Türkiye yo un ve sulu tarıma do ru geçi yaptıkça, a ırı kimyasal ve gübre kullanımının biyolojik çe itlilik ve sa lı a olan etkilerinin gelecekte artaca ı da öngörülmektedir.

Verimli olmayan sulama nedeniyle, tarım alanlarının tuzlanması biyolojik çe itlili in kaybına neden olmaktadır. Kıyı, deniz ve sulak alan ekosistemleri özellikle endüstriyel ve tarımsal kirlilik ile evsel atıklarla ciddi bir ekilde etkilenmektedir.

1980’lerden itibaren turizm sektörüne verilen te vikler, büyük kitle turizmi yatırımlarının in aasında patlama yaratarak bütün kıyı habitatları (deniz kaplumba aları üreme alanları, Akdeniz foku ya am alanları gibi), kumullar, lagünler, kıyı ormanları ve verimli tarım alanlarının geri dönü ümsüz olarak tahrip olmasına neden olmu tur. Bu kapsamda, sürdürülebilir olmayan avcılık, balıkçılık ve toplama yöntemleriyle, orman keserek arazi açma gibi turizm sektörünün taleplerini kar ılamaya yönelik baskıların olu ması ve aynı zamanda evsel atıkların kontrolsüz

denize bo altılması ve sezonluk de i en nüfus biyolojik çe itlilik ve habitatlara yönelik önemli sorunlar arasındadır.

Türkiye’de hemen her kesimde (merkezi ve yerel yönetim, STK, bilim camiası vb.) biyolojik çe itlilik koruma faaliyetlerinde uzmanlı a sahip insan kayna ının geli tirilmesi öncelikli adımlardan biri olmalıdır. Özellikle de biyolojik çe itlili in yaygın oldu u kırsal kesimde ve koruma alanlarında çalı an ki ilerin uzmanlı ı ve yetkinli i çok önemlidir. Ayrıca ihtisasla mada disiplinler-arası da ılımın göz ardı edilmesi bakı açılarında tek yönlülük riskini beraberinde getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK YE'DE KORUMAYA YÖNELİK STRATEJİ VE POLİTİKALAR

Bu bölümde özellikle son 15 yıl içinde, Türkiye'de, doğa koruma alanında gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler ve politikalar incelenmiş ve daha çok biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik düzenlemelerin üzerinde durulmuştur. Bu adımların çoğunun, dolaylı olarak bir kısmının ise doğrudan koruma alanları ile ilgili olduğu söylenebilir.

Doğa koruma ve biyolojik çeşitliliğin korunması alanındaki çalışmaların dünyadaki ivmeye paralel olarak, Türkiye'de de 1992 Rio Zirvesini takiben hız kazandı ve görülmektedir⁸⁶. Bu nedenle, 1992 yılı Türkiye için bu alanda genel değerlendirme açısından başlangıç zamanı olarak seçilebilir. Aslında 1992 yılı sonrasında, Türkiye'de uluslararası taahhütler açısından yapılanlara da bakıldığında zaman, böyle bir değerlendirme yapmak anlamlıdır. 1992 yılı ve sonrasında atılan adımların koruma alanında önemli olduğu görülmektedir. Türkiye, Rio Zirvesindeki sonuç belgelerini kabul etmiş ve Rio'da imzaya açılan sözleşmelere bugün itibarıyla taraf olmuş olup, bu kapsamda koruma alanlarını da kapsayan bir dizi uluslararası taahhütte bulunmuştur. Bu sözleşmeler ve belgeler şunlardır:

- Rio Deklarasyonu⁸⁷
- Orman Prensipleri⁸⁸
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi⁸⁹
- Gündem 21⁹⁰
- İklim Değişikliği Sözleşmesi⁹¹

⁸⁶ Kaplan, A., 1997.

⁸⁷ United Nations, 1992.

⁸⁸ Her Tür Ormanın Yönetimi, Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınmasına Yönelik Küresel Bir Görüş Birliği için Yasal Bağlayıcı Olmayan İktidar Bildirimi (Non-legally binding Authoritative Statement of Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests), 1992.

⁸⁹ United Nations, 1992.

⁹⁰ United Nations, 1992.

⁹¹ United Nations, 1992.

Bu belgelerin tamamı dolaylı veya doğrudan koruma alanları ile ilgili kilendirilecek taahhütleri içerir. Bununla beraber, gerek kavramsal yaklaşımlar gerekse biyolojik çeitlilikle doğrudan yönelmesi nedeniyle, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) koruma alanlarıyla doğrudan ilgili kilendirilebilecek olan Sözleşme'dir. Bu sözleşmeye taraf olarak Türkiye⁹², olarak biyolojik çeşitliliğin küresel ve ulusal ölçekte korunması, yaygın ve sosyo-ekonomik değer ve önemini ile, Sözleşme ile belirlenmiş olan amaçlarıdaki hedeflere ulaşmayı kabul etmiş ve sorumluluk üstlenmiştir:

- i. Biyolojik çeşitliliğin korunması.
- ii. Biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı.
- iii. Genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil ve eşit paylaşımı.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmaların yavaş ve beklenen kapsamda olmamasıyla beraber, Türkiye'de önemli ve destekleyici bir dizi hukuki düzenlemelerin de uygulamaya konulduğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 5'de doğrudan koruma alanında Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerin bir listesi verilmektedir:

Tablo 5: Doğrudan Koruma Alanında Türkiye'nin Taraf Olduğu Çok Taraflı Sözleşmeler ve Protokoller

SAYI	YIL	YER	ADI	RG TARİH – SAYI
1	18.10.1950	Paris	Kuyların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme	17.12.1966-12480
2	19.09.1979	Bern	Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşam Ortamlarının Korunması Sözleşmesi	20.02.1984-18318
3	13.12.1968	Paris	Hayvanların Uluslararası Nakliye Sırasında Korunması Konusunda Avrupa Sözleşmesi	20.02.1971
4			Hayvanların Uluslararası Nakliye Sırasında Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesine Ek Protokol Onay Kararı (<i>Karar sayısı: 1989/13724</i>)	15.02.1989-20081
5	02.02.1971	Ramsar	Özellikle Su Kuyları Yaşam Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşmeye (RAMSAR) Katılmamıza Dair Karar. (03.11.1982 Paris Protokolü ile düzeltilmiş, 28.05.1987 tarihli sözleşmedeki 6-7 maddelerde yapılan değişikliklerle) (<i>Karar sayısı: 94/5434</i>)	17.05.1994-21937
6			Su Kuyları Yaşam Ortamı Olarak Uluslararası Öneme	24.08.2000-

⁹² RG.27.12.1996 tarih ve 22860 sayı.

			Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)'nin Uygulanmasını Sağlamak Amacıyla Başta Ramsar Sözleşmesi Listesine Dahil Edilen Sulak Alanlar Olmak Üzere Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanların Korunması Hakkında Karar (<i>Karar sayısı: 2000/1082</i>)	24150
7	18.04.1951	Paris	Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı Kurulması Hakkında Sözleşme (Değişik)	10.08.1965
8	03.03.1973	Washington DC	Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES) ile I, II ve III Sayılı Eklerine Katılmamız Hakkında Karar (<i>Karar sayısı: 96/8125</i>)	20.06.1996-22672
9	05.06.1992	Rio de Janeiro	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Milletlerarası Sözleşme (<i>Karar sayısı: 96/8857</i>)	27.12.1996-22860
10	29.01.2000	Montreal	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Biyogüvenlik Cartagena Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (<i>Karar sayısı: 2003/5937</i>)	11.08.2003-25196
11	17.06.1994	Paris	Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar (<i>Karar sayısı: 98/11003</i>)	16.05.1998-23344
12			Uluslararası Bitki Genetik Kaynakları Kurulu ile Tahıl Genetik Kaynaklarının Muhafazası ve Değişimi için Avrupa Birliği Programı Üyesi Ülkeler Arasındaki Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar (<i>Karar sayısı: 1989/14161</i>)	03.10.1989-20301
13			Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair Karar (<i>Karar sayısı: 1989/13942</i>)	18.06.1989-20199
14	18.10.1999	Strasbourg	Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar (<i>Karar sayısı: 2003/6168</i>)	20.10.2003-25265
15	20.10.2000	Floransa	Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar. (<i>Karar sayısı: 2003/5908</i>)	27.07.2003-25181

Kaynak: N. Algan, A.Dündar, **Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler**, TÜBA–Türkiye Bilimler Akademisi Raporu, Ankara, Ocak 2005.

Türkiye, 70'li yıllarda Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşmeye 80'li yıllarda taraf olmuştur.⁹³ Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi'ne ise, 1992 yılında başlayan uzun uluslararası müzakereler sonucunda 2003 yılında taraf olmuştur.⁹⁴

Yukarıda belirtilen uluslararası sözleşmelerin yanısıra, Türkiye'de koruma alanları ile doğrudan veya dolaylı ilgili ulusal düzeyde bir çok strateji ve politika belgesi üretilmiş olup, uygulamaların sağlıklı yürütülmesi amacıyla sürekli, yarıda geçici birimler de ihdas edilmiştir. Bu doğrultuda;

⁹³ RG. 14.04.1983 tarih ve 17959 sayılı.

⁹⁴ Kanun No: 4990, Kabul Tarihi: 16.10.2003. (RG. 21.10.2003 tarih ve 25266 sayılı., Yürürlük: 24.5.2004.)

- Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)
- Ulusal Gündem 21 Belgesi
- Ulusal Biyolojik Çe itlilik Stratejisi ve Eylem Planı
- Ulusal Çölle me ile Mücadele Eylem Planı
- Türkiye Bitki Genetik Çe itlili inin Yerinde Korunması (*in-situ*) Ulusal Planı
- Biyoçe itlilik Sözle mesi Ulusal Koordinasyon Birimi
- Karadeniz Ulusal Eylem Planı
- Karadeniz Komisyonu
- Akdeniz Stratejik Eylem Programı (SAP-MED)
- Ulusal Orman Programı

Zaman içinde taraf olunan bazı uluslararası sözleşmelerin uygulama zemini için, Türkiye’de ulusal mevzuatta gerekli düzenlemelerin de yapılmı oldu u görülmektedir. Bu kapsamda verilebilecek önemli örnekler Organik Tarım Kanunu⁹⁵, Nesli Tehlike Altında olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine li kin Sözle menin Uygulanmasına Dair Yönetmelik⁹⁶ (CITES Yönetmeli i) ve Sulak Alanların Korunması Yönetmeli i’dir⁹⁷.

Ayrıca Biyolojik Çe itlilik Sözle mesi’nin uygulanması amacıyla Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen⁹⁸ ve GEF II kaynaklarından desteklenen, Türkiye’de Biyolojik Çe itlilik ve Doğal Kaynaklar Projesi kapsamında hazırlanan “Doğa ve Biyoçe itlili i Koruma Kanunu Tasla ı” ile Tarım ve Köyi leri Bakanlı ının sorumlulu unda olan “Ulusal Biyogüvenlik Kanunu Tasarısı” çalışmaları sürmekte olan önemli yasal düzenlemelerdir.

⁹⁵ Kanun No: 5262, **RG.**: 1.12.2004 tarih ve 25659 sayı.

⁹⁶ **R.G.** 6.8.2004 tarih ve 25545 sayı.

⁹⁷ **RG.** 17.5.2005 tarih ve 25818 sayı.

⁹⁸ Bu projenin yönetimi başlangıçta Orman Bakanlığı’nda iken, 2003 yılında Çevre ve Orman Bakanlıklarının birleşmesiyle birlikte, Proje tek bir bakanlık tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

1. Strateji ve Politikalar

Türkiye’de koruma alanlarına yönelik olarak hazırlanmış özel bir strateji ve politikalar belgesi bulunmamakla beraber bu konunun, biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik belgelerde doğrudan ve/veya dolaylı olarak yeraldığı görülmektedir. Bu kapsamda UÇEP⁹⁹, Türkiye’de doğrudan çevre konusunda hazırlanarak, kabul edilmiş ve yayınlanmış tek ve en kapsamlı stratejik yaklaşımdaki politika dökümanı olarak önemlidir. Çevresel yatırımların yönlendirilmesinde UÇEP’in öncelikleri dört alanda yoğunlaşmıştır; i) kentsel çevre, ii) kültürel ve tarihi değerlerin korunması, iii) deniz ve kıyı kaynaklarının korunması ve iv) doğal kaynakların yönetimi.

Bugüne kadar, UÇEP’de belirlenen eylemlerin bazıları, hükümetlerin icraatlarıyla, yerel yönetimlerin projeleriyle ya da diğer kesimin (özel sektör, sivil toplum, akademik cami) çabalarıyla, genel olarak UÇEP metodolojisi ve uygulama stratejileri ile uyumlu olmasa da zaman zaman yerine getirilmiştir. Ancak yapılan bu çabaların UÇEP özelinde bir karılaştırılması yapılmadığı için, UÇEP’de önerilen eylemlerin ne ölçüde yerine getirildiği ölçülemez. Üstelik UÇEP’in yasal bir bağlayıcılığı olmadığı için, hukuki yaptırım da olamaz. Aslında diğer ülkelerdeki bazı örnekleri gibi, UÇEP’lerin parlamentolardan geçirilerek, yasal bir düzenleme haline getirilmesi konusu, Türkiye’de bir süre tartışılmış, ancak bu gerçekleşmemiştir.¹⁰⁰

Benzer bir şekilde, Biyolojik Çeşitlilik Ulusal Stratejisi, Ulusal Gündem 21, Türkiye Çölleşme ile Mücadele Ulusal Eylem Programı’da resmi politika belgeleri haline gelmemekle beraber, uluslararası taahhütler doğrultusunda, biyolojik çeşitlilik konusundaki ulusal politikalara ve eylemlere yol gösteren önemli inisiyatifler olarak not edilmelidir.

⁹⁹ DPT, 1998.

¹⁰⁰ Talu N, 2004, s.17-18.

Kalkınma Planları kapsamında koruma alanlarına yönelik olarak özel politikalardan söz etmek zordur. Ancak, alan koruma ve tür korumayı içeren, biyolojik çe itlili in korunması üzerine geli tirilen çevre ile ilgili politikalar, kalkınma planlarında zaman zaman ve de i en boyutlarda yer almı tır.

Birinci Be Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)'nda belirtilmi herhangi bir çevre politikası bulunmamakla beraber, Orman Bakanlığı bu dönem içinde türlere ve alanlara yönelik koruma programları ba latmı tır. Türkiye'de, sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin benimsendi i V. Be Yıllık Kalkınma Planına kadar olan planlarda biyolojik çe itlili in sürdürülebilirli ini sa layacak özgün politikalar yer almamaktadır. Çevrenin tüm sektörel yakla ım ve stratejilerde yer alması VI. Be Yıllık Kalkınma Planı ile ba lamaktadır. Bu Planda, genel hedef “do al çevrenin korunması ve geli tirilmesi” oldu u, temel prensibin ise, “sanayile me, kentle me ve tarımsal modernizasyon gibi politikaların sosyal, kültürel ve ekolojik yapıyı koruyacak, çevre kirlili ini önleyecek ve sektörler arasındaki ekonomik dengeyi koruyacak bir biçimde uygulanması” oldu u belirtilmi tir.

Her ne kadar Altıncı Plan, Türkiye'de ilk kez yabancı bitki genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirlerin geli tirilmesi ve biyolojik güvenlik politikaların olu umu konularına yer vermi olsa da, Planda, sanayi ve enerji sektörlerinde çevre konusuna sık sık de inilmekle beraber, biyolojik çe itlili in korunması ve sürdürülebilir kullanımı konularına ça da bir bakı la yer verildi i görülmemektedir.

VII. Be Yıllık Kalkınma Planı¹⁰¹nda temel strateji, sürdürülebilir kalkınma yakla ımı do rultusunda, “insan sa lı ı ve do al dengeyi koruyarak sürekli ve ekonomik kalkınmaya imkan verecek ekilde do al kaynakların yönetimini sa lamak ve gelecek ku aklara ya anabilir do al, fiziki ve sosyal çevre bırakmak olarak” tanımlanmı tır. Bu bir anlamda, sürdürülebilir kalkınmanın ve do al kaynak yönetiminin bir arada de erlendirilmesi gere inin net olarak belirlendi i yakla ımlardan ilkidir.

¹⁰¹ DPT, 1995.

VIII. Be Yıllık Kalkınma Planında "Ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştiren insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri **korumak** esastır." yaklaşımına yer verilmiş, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi ve çevresel risklerin en aza indirilmesi yaklaşımı getirilmiştir.

VIII. Plan hazırlıkları aşamasında Türkiye’de modern biyoteknoloji uygulamalarından kaynaklanan zararların önlenmesi amacıyla her iki konu ile ilgili politikaların (modern biyoteknoloji ve biyoçeşitlilik politikaları) uyumlaştırılması gerektiğinin ve bu kapsamda biyogüvenlik konusunun, ayrıntılı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede Plan hazırlıkları aşamasında, bitkisel üretim ve tarımla ilgili politikaları belirlemek için kurulan özel ihtisas komisyonlarından “Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu”nun hazırladığı rapor dikkat çekicidir. Raporda, bilimin önünü kesmeden, insan sağlığı, sosyal yapı ve biyolojik çeşitlilik üzerinde olumsuz/olumsuzlukları bertaraf etmeye yönelik alınması gereken biyogüvenlik tedbirleri değerlendirilmiş, bu çerçevede hukukî, kurumsal ve idarî sistemler incelenmiş, bilgi paylaşımı, kontrol ve izleme mekanizmalarını içeren öneriler yer almıştır.¹⁰² Dolayısıyla Planda, biyoteknolojik uygulamalardan kaynaklanabilecek olası biyogüvenlik risklerinin en aza indirilmesi için bütüncül bir yaklaşımla yasal, kurumsal ve uygulamaya ilişkin düzenlemeler yapılmasının gerekliliği yer almıştır.

Gerek sürdürülebilir kalkınma olgusunun gerekse biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynak yönetimi ile korumanın açık ve kapsamlı olarak söz edilmesi VIII. Be Yıllık Kalkınma Planındadır. Burada;

“kaynakların etkin kullanımı çerçevesinde sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması” (1278. paragraf); *“ormanların sürdürülebilir ormancılık, biyolojik çeşitlilik ile yaban hayatını koruma ve çok yönlü yararlanma ilkeleri doğrultusunda işletilip korunacaktır”* (1300. paragraf); *“tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için gübre ve ilaç desteğinin zamanla azaltılacaktır”* (1317. paragraf); *“entegre zararlı yönetimi ve biyolojik mücadele başta olmak üzere alternatif mücadele metodlarına öncelik verilecektir”* (1318. paragraf) ibareleri

¹⁰² Talu N., **Biyogüvenlik (Cartagena) Protokolü ve Türkiye’de Durum**, TÇV Yayını, Ankara, Mayıs, s.23-24, 2005.

Türkiye’de biyolojik çe itlili in korunması, alan ve tür korumanın önemle vurgulandı ı politikalar olmu tur.¹⁰³

Ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına, insan sa lı na ve do al kaynaklara olumsuz etki yapan ve ciddi önlemler alınmadı ı takdirde, gelecekte etkisini daha da hissettirecek olan ve sorunun çözümünde uluslararası i birli i sa lamayı amaçlayan Çölle me ile Mücadele Sözle mesinin oldukça geni bir bölümü yarı kurak nitelikte olan Türkiye için önem ta ıtmaktadır.

Türkiye, iklim ko ulları nedeniyle çölle menin etkisini, dünyanın bu açıdan hassas bölgelerine göre, daha az hissetmektedir. Bununla beraber, arazilerin yeteneklerine göre kullanılmaması, yanlış tarımsal yöntemler ve sa lıksız sulama uygulamaları, toprakların ve meraların a ırı kullanımı, ormanların açılması ve de rli tarım arazilerinin tarım dı ı amaçlarla kullanılması, bugün gelinen noktada bir dizi tahribat yaratmı ve gelece imizi tehlikeye atacakt ekilde, arazi bozulmalarına (degradasyonuna) neden olmu tur. Bu nedenlerle, Türkiye, kuraklıktan etkilenen ve çölle me riski ta ıyan, topraklarının yüzde 86 'sında hafiften çok iddetliye kadar çe itli derecelerde erozyon probleminin ya andı ı bir ülke konumuna gelmi tir. Çölle menin gelece e yönelik bir tehdit haline gelmesi gözönüne alınarak, Türkiye’nin taraf oldu u Çölle me ile Mücadele Sözle mesi çerçevesinde kurulan “Ulusal Koordinasyon Kurulu” tarafından 2001 yılında hazırlanmaya ba lanan, “Türkiye Çölle me le Mücadele Ulusal Eylem Programı” tamamlanmı tır¹⁰⁴.

Türkiye’de koruma alanlarına yönelik farklı boyut ve kapsamdaki çalı maların kamu kurulu ları dı nda, sivil toplum kurulu ları ve üniversiteler tarafından da yapıldı ı bilinmektedir. Daha çok proje ortaklı ı ve ara tırmaya yönelik olan akademik çalı malar dı nda, alan koruma ve korunan alanlara yönelik olan do rudan etkinlikler bazı sivil toplum kurulu ları tarafından yapılmaktadır. DHKD, WWF-Türkiye, TEMA, ÇEKÜL, TURMEPA, TUDAV, TÇV, Kırsal Çevre ve Ormanlık Derne i, KAD, Do a Derne i, TTKD, SAD-AFAG bu kurulu ların ba nda gelmektedir.

¹⁰³ DPT, 2001.

¹⁰⁴ www.cevreorman.gov.tr, 2005

2. Türkiye'de Koruma Alanları Statüleri

Koruma alanları; biyolojik, ekolojik ve sosyo-ekonomik açılardan bütünüyle kendine özgü bölgelerdir. Tarih öncesinden ba layarak, insanın sürekli artan yo unluktaki kullanım talebi kar ısında, bu alanlardaki de erli, ya amsal ve sınırlı do al kaynaklar, ço u yerde geriye dönü ü olmayan ekilde etkilenmi , de i mi veya de i mektedir. Bu de i im ve etkile im kimi alanlarda büyük boyutlardadır. Türkiye'nin içinde yer aldı ı Akdeniz havzasına bakıldı ı zaman, "...dünyanın belki de ba ka hiç bir yerinde do a, insanları bu denli ekillendirmemi ve insanlar da do aya bu denli yüklenmemi tir..." ekinde dile getirilen bir tanımlama çarpıcıdır¹⁰⁵. Anadolu, co rafi konumunun da destekledi i zengin bir biyolojik çe itlili e sahiptir. Özellikle Anadolu'nun batısı ve Akdeniz kıyıları, havzanın genel tarihinde yo un bir nüfus ve kullanım baskısı altında olmu tur.

Anadolu tarihsel süreç içinde yo un bir kaynak kullanımına maruz kalmı ve türler dahil olmak üzere bugün bazı çe itlili ini kaybetmi tir. Bu duruma Anadolu Leoparı (*Panthera pardus tulliana*), verilecek en iyi örneklerden biridir. Neolitik ça dan beri Anadolu'da görülen bu tür, hem ya am alanın daralarak bölünmesi hem de avcılık nedeniyle yok olmu tur. Anadolu Leoparına ait en son iz 1974'te görülmü tür. 1930-1950 yılları arasında sadece Mantolu Hasan isimli avcının 15 Anadolu Leoparını avladı ı bilinmektedir. Bugün türün ya amını sürdürecektir sayıda olup olmadı ı bilinmemektedir¹⁰⁶. Bu küçük örnek bile bugün Anadolu'da tür ve habitat koruma için korunan alanlar olu turmanın ne derece gerekli oldu una bir i arettir.

Türkiye'de türlerin kendi habitatları içinde korunmalarına yönelik çalı malar, ilk kez 1950'li yılların ortalarında Orman Kanununun¹⁰⁷ 25. maddesine¹⁰⁸ göre ba latılmı

¹⁰⁵ TC Çevre Bakanlığı, **Mavi Plan**.

¹⁰⁶ WWF-Türkiye projelerinden alınan bilgiler (basılmamı), 2005.

¹⁰⁷ 6831 sayılı Orman Kanunu, **RG**. 8.9.1956 tarih ve 9402 sayı.

¹⁰⁸ Madde 25 (De i ik: 23/9/1983 - 2896/15 md.): "Orman Genel Müdürlü ü; mevkii ve özelli i dolayısıyla lüzum görece i ormanları ve orman rejimine giren sahaları; bilim ve fennin istifadesine tahsis etmek, tabiatı muhafaza etmek, yurdun güzelli ini sa lamak, toplumun çe itli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını kar ılamak, turistik hareketlere imkan vermek maksadıyla, milli parklar, tabiat parkları,

ve ilk olarak 1958 yılında Yozgat amlı ı, 1959 yılında da Ku Cenneti, Milli Park ilan edilmiştir. Milli Parklar Kanunu ile gelen “Milli Park Koruma Statüsü”yle beraber; Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı ve Tabiat Anıtı koruma statüleri de uygulamaya geçmiştir. 1990'larda sonra, ba ta Çevre, Kültür ve Turizm Bakanlıkları olmak üzere bazı Bakanlıkların faaliyetleri çerçevesinde farklı koruma statüleri devreye girmiştir.

2000'li yıllar ise, Türkiye'de kamu yönetim sisteminde yapılan bir dizi de i ikliklerin yansımasıyla gelen ve koruma alanlarının statüleri açısından yepyeni tanımları ve kurumsal yenilikleri gündeme getiren bir dizi yürürlü e girmiştir, ya da hazırlanmakta olan yasal düzenlemelerin yapıldı ı yıllardır.

Bugün Türkiye'de alan korumanın ana koruma statülerinin; Milli Parklar, Tabiatı Koruma Alanları, Tabiat Parkları, Yaban Hayatı Koruma Alanları, Özel Çevre Koruma Bölgeleri, Do al Sitler, Do al Varlıklar, Gen Koruma ve Yönetim alanları gibi yerinde koruma (*in-situ*) ile Tohum ve Koleksiyon Bahçeleri, Arboretumlar, Botanik Bahçeleri ve Gen Bankaları gibi *ex-situ* koruma çalı malarıyla gerçekleştirildi i görülmektedir.

Türkiye'deki korunan alanlara dair yasal statüler, bu statülerden sorumlu kurumlar ve toplam korunan alan sayısı ve yüzölçümleri Tablo 6'da verilmektedir.

tabiat anıtları, tabiatı koruma sahaları ve orman mesire yerleri olarak ayırır, düzenler, yönetir ve gerekti inde i letir veya i lettirir”.

Tablo 6: Türkiye’de Yerinde Koruma (*in-situ*) Alanları

Koruma Alanları	Sorumlu Kurulu	Sayısı	Alanı (ha)
Milli Parklar	ÇOB ¹⁰⁹	36	828.699
Tabiat Parkları	ÇOB	18	72.315
Tabiatı Koruma Alanları	ÇOB	34	81.861
Tabiat Anıtları	ÇOB	102	5.284
Üretim stasyonları	ÇOB	42	4.434
Yaban Hayatı Geliştirme Alanları	ÇOB	83	1.255.152
Muhafaza Ormanları	ÇOB	56	210.192
Gen Koruma Ormanları	ÇOB	188	25.703
Tohum Meçereleri	ÇOB	337	45.858
Tohum Bahçesi	ÇOB	54	1.261
A tipi Ormaniçi Dinlenme Yeri	ÇOB	52	2.208
B tipi Ormaniçi Dinlenme Yeri	ÇOB	198	8.245
Özel Çevre Koruma Bölgeleri	ÇOB	14	1,083,000
Ramsar Alanları	ÇOB	9	159.300
Doğal Sit Alanları	KTB ¹¹⁰	831	
Doğal Varlıklar	KTB	2370	
Tarım İşletmeleri Alanları	TKB ¹¹¹ – TIGEM ¹¹²	38	381 162
TOPLAM		4.462	4.164.674

Kaynak: www.cevreorman.gov.tr , Ekim 2005.

Tablo 6’dan da görüleceği üzere, Milli Parklar Kanunu ile belirlenen koruma statülerinin yanı sıra, Orman Kanunu ile toplam 25.703 ha. 188 adet Gen Koruma Ormanı, 45,858 ha. 337 adet Tohum Meçeresi, 1261 ha. 54 adet Tohum Bahçesi ile 10,453 ha. 250 adet orman içi dinlenme alanı, 83 adet 1.255.152 ha. Yaban Hayatı Geliştirme Alanları tesis edilmiş ve biyolojik çeşitliliğin koruması amacıyla 210.192 ha. 56 orman alanı Muhafaza Ormanı olarak ayrılmıştır.¹¹³

Orman Kanunu¹¹⁴ ve Milli Parklar ile korunan bu alanlara ilave olarak, çevrenin doğal güzelliklerinin, tarihi kalıntılarının, ekolojik dengesinin, sualtı ve suüstü canlı ve

¹⁰⁹ ÇOB: Çevre ve Orman Bakanlığı.

¹¹⁰ KTB: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

¹¹¹ TKB: Tarım ve Köylere Bakanlığı.

¹¹² Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

¹¹³ Milli Parklar Şube Müdürü Yunus Seven’den alınan ifai bilgi. Ocak, 2006.

Etüd Envanter Şube Md. Zafer Mardinli’den alınan ifai bilgi. Ocak, 2006.

¹¹⁴ Orman Kanununda çeşitli zamanlarda değişiklik yapılmıştır.

cansız varlıklarının korunmasını ve bunların sonraki nesillere intikalini sağlamak amacıyla 2872 sayılı Çevre Kanununa istinaden, 12.6.1988 tarih ve 88/13019 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı doğrultusunda ilan edilen ve sayıları bugün 14 olan “Özel Çevre Koruma Bölgeleri”¹¹⁵ Tablo 5’den görüleceği üzere önemli bir yüzölçümü kaplamaktadır. ¹¹⁶ Özel Çevre Koruma Bölgeleri dışında, Türkiye’nin taraf olduğu Barselona Sözleşmesi kapsamında mevzuata giren Özel Koruma Alanları (Specially Protected Areas) konusunda net olmayan bir durum görülmektedir. ÖÇKB’leri Özel Koruma Alanlarına denk geliyor gibi görülse de, Sözleşme tanımlanan anlamda ele alınıp alınmadığı tartışılan bir konudur. Özel Koruma Alanlarına dair düzenlemeler net değildir ve bu nedenle bu tez kapsamına da detaylı olarak dahil edilmemiştir.

Ayrıca, 1984 yılında 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu İktisadi Kuruluşu olarak organize edilen, 1994 yılında 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İktisadi Devlet Teşebbüsü olarak yeni bir statüye kavuşan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (T GEM), bitkisel ve hayvansal üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve iyileştirmek amacıyla Tablo 6’dan görüldüğü üzere, 38 adet toplam 381 162 ha. alanı koruma altına almıştır.

Doğal Sit Alanları ile Doğal Varlıkların kapsadığı toplam alan konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumda toplam alanı belli olan statülerin oluşturduğu korunan alan toplam 4.164.674 ha olup, Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 5.5 ini kapsamaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye’nin yüzölçümünün yaklaşık % 2’si Milli Parklar Kanunu, % 2’i Orman Kanunu, % 1.4’ü 12/6/1988 tarih ve 88/13019 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve % 0.5’i 1994 yılında 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan T GEM tarafından korunmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu altında korunan Doğal Sitlerin toplam yüzölçümü ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

Türkiye’de temel koruma statüleri gözönüne alındığı zaman (Milli Parklar Kanunu kapsamında olanlar, ÖÇKB’leri ve Doğal Sit’ler) bunların genelde IUCN

¹¹⁵ Belek, Datça-Bozburun, Gökova, Gölbaşı, Kekova, Pamukkale, Tuz Gölü, Foça, Fethiye-Göcek, Göksu Deltası, İhlara, Köyceğiz Dalyan, Patara ve Uzungöl.

¹¹⁶2002 yılı itibarıyla yeni bölgelerin de eklenmesiyle, ÖÇKB bölgeleri yüzde 58 oranında artırılmış olup, bu Türkiye yüzölçümünün yüzde 1,3’e karşılık gelmektedir.

sınıflandırması ile kavramsal ölçekte uyum içinde oldu u söylenebilir. Ancak bugün gelinen noktada, tüm bu koruma statülerinin revizyonu, IUCN sınıflandırması ile daha uyumlu hale getirilmesinin ötesinde koruma alanlarında, alan belirleme, statü olu turma ve koruma ölçütlerinde ortak, uyumlu ölçütlendirme öncelikle gereklidir. Di er yandan, gerek AB uyum süreci ile gelen yeni yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar ve süreç içerisinde taraf olunan di er sözleşmeler kapsamında, ortaya çıkan koruma statülerinin mevcut sistemlerle nasıl bütünle tirilece i de ba lı ba ına bir çalı ma gerektirmektedir.

En ba ta varolan koruma statülerinin gözden geçirilerek aralarında uyum sa lanmasını ve standardizasyonu takiben, özellikle koruma statülerinin üstüste geldi i alanların yeniden ele alınması arttır. Çünkü bu alanların ço unda yönetim kararları, planlama, koruma ve uygulamalar kurumsal ve yasal karma a nedeniyle tıkanmı durumdadır. Bunun çözülebilmesi için ise, koruma alanlarının yönetiminde nasıl bir i levsel yapılanmanın istendi i üzerinde tüm taraflarca uzla ma sa lanması beklenir. Di er ülke örnekleri bu anlamda edinilen deneyimlerin payla ılması açısından yararlı olabilir. Yine Türkiye'de koruma alanlarından bugüne kadar edinilen deneyimlerin payla ımı ve bunların yeni anlayı lara yansıtılması da do al olarak bu çalı malara ık tutacaktır.

Ayrıca, genetik kaynakların hangi kapsamda korunarak, yönetilece inin do a koruma alanında edinilen deneyimler de gözönünde tutularak olu turulması gerekli ve faydalıdır.

3. Yasal, Kurumsal ve Yönetimsel Açılardan Bakı

Bu bölümde, koruma alanları ile ilgili Türkiye'deki do rudan ve dolaylı mevzuat ve bu konudaki kurumsal örgütlenmeler incelenecektir. Bu noktada, Türk kamu yönetiminin geleneksel özellikleri ve i levsel görünümüne kısaca de inmek yararlı görölmektedir.

Türkiye'de korunan alanların yönetimi, kamu yönetimi i levleri içinde ele alınmakta, yasal açıdan ise, kamu yönetimine özgü bir hukuk dalı olan "Yönetim

Hukuku” kapsamında de erlendirilmektedir. Yönetim hukuku, yönetimi düzenlemek üzere çıkarılan binlerce yasanın ilgilendirdi i bir alandır. (Gözübüyük, ., 2000) ¹¹⁷ A a idaki bölümde, korunan alanlarla ili kilendirilen yasal düzenlemelerin birincil olanları irdelenecektir.

Türkiye'de kamu yönetimi yapısal anlamda çe itli biçimlerde örgütlenmi tir. Yönetimsel kurulu ların bir kısmı "tekli makam", bir kısmı ise "kurul" eliyle yönetilir. Kurulu ların bir kısmı "yürütülmesi zorunlu" bir kısmı da "danı ma" niteli inde karar almaktadır¹¹⁸. Türkiye'de koruma alanlarının yönetimine bakıldı ı zaman da böyle bir yönetimsel örgütlenme ekli görülecektir.

Yönetimlerin, yasalar kapsamında ve hukuk sınırları içinde toplum ya amının sürmesi için yürüttü ü kamusal etkinliklerin en önemli özelli inin ba nda; “kamu yararının sa lanması” gelmektedir. Bu i levler toplumun gereksinimlerini kar ılamak üzere yürütülen kamu hizmetleridir veya hukuksal i lem, ya da eylem olarak yapılır ve hukuka uygundur. Yönetimsel i levler bir iste e ba lı olmaksızın, yönetimsel kurulu larca kendili inden yürütülür, ba ka kamu kurulu unun, ya da ki ilerinin aracılı ına gerek duymaz. Yönetimin aldı ı kararlar, kural olarak kendili inden hukuksal sonuç do uran kararlardır¹¹⁹.

Yönetimin genel amacının kamuya yararlı olmak oldu u yukarıda vurgulanmaktadır. Kamu yönetimi, kamu gereksinimlerini kar ılamaya yönelik olarak topluma ve/veya toplumu olu turan çe itli kesimlere veya bireylere hizmet götürür.¹²⁰ Bu ba lamda bireylerle kamu yönetiminin kar ılıklı ili kisi söz konusudur ve dolayısıyla bireylerin hem kamu hizmetinden faydalanması söz konusu iken, hem de do rudan, ya da dolaylı olarak kamu yönetimine katkıları ve katılımları söz konusudur. Di er yandan, kamu hizmetlerinde bireylerden çok, toplumu ve/veya toplumun belirli bir kısmını dikkate alınırken, bireysel çıkarılara kar ı her zaman toplumsal çıkarlar gözetilir. Bir anlamda, toplumu olu turan bireylerin yararı gözetilir ve kamu yararı önceliklidir. Bu ilkeler Tezin IV. Bölümü'nde ele alınan konular için katkı sa layacaktır.

¹¹⁷ Gözübüyük, ., s. 15, 2000.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 5.

¹¹⁹ *Ibid.*, s.6.

¹²⁰ *dem.*

Geleneksel ve basit anlamda ise yönetimler, kamu yönetimi ile özel kesim yönetimi olarak ayrılırlar. Bununla beraber, yönetim alanında her ikisi de benzer beceri ve yöntemlere gereksinim duyarlar ve karılıklı etkileşim içindedirler. Üstesiz her ikisinin de birbirinden ayrıldığı yönler olup; biri kamu yararını diler ise, kar etme amacına yönelik olarak belirli bir kişi veya grubun yararını gözetir¹²¹. Bununla beraber, özel yönetimin de kamu yararına katkıları olabileceği gözardı edilmemelidir. Diler yandan, yönetim, özel yönetimle karılıklı oldu unda, kamu yararı için tanınan ayrıcalıklar nedeniyle dengeler yönetim tarafında olacaktır. Bu hususlar, bu tezin yeni bir model bölümünde devlet ormanları, özel ormanlar, özel avlaklar, koruma alanlarında özel yönetim modelleri tartışmalarında yararlı olacaktır.

Türk kamu yönetimi genel olarak, örgütlenme yönünden merkez örgütü, merkeze bağlı tara örgütleri ve yerel yönetim kurulları olarak yapılanmıştır. Görev açısından ise, kamu kurullarında görev ve sayı belli ilkelere dayanmadan büyüme eğilimi görülür ki, bu kamu yönetimini olumsuz etkiler¹²². Bunun etkileri, koruma alanlarının kurumsal yönetimine de doğrudan olarak yansımaktadır.

İçerik yönünden ise, Türk kamu yönetimi sıkı bir merkezîyetçilik sistemine dayanmaktadır¹²³. Bu durum koruma alanlarının yönetimine de yansımaktadır. Merkezin tara tara tekilatları alan ölçekte hizmet verirken, kurallar merkezden bildirilir ve denetim yine merkezden sağlanır.¹²⁴ Bu düzenin koruma alanlarında yönetimin verimliliği ve etkili olması açısından değerlendirilmesi Tez kapsamında irdelenmektedir. Yine içerikte, her ne kadar kural olarak kamu yönetimi ve hizmetin götürüldüğü toplum ve/veya toplum kesimleri arasında karılıklı etkileşim söz konusu ise de, Türkiye'de yöneten ve yönetilenler ayrımı her alanda kendini açıkça hissettirir. Doğrudan olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, bireylerin gerek yasalarla tanımlanan gerekse içerikte ortaya çıkan kamu etkinliklerine katkısı söz konusu olmakla

¹²¹ *Ibid.*, s.9.

¹²² *Ibid.*, s.11.

¹²³ *dem.*

¹²⁴ Türk kamu yönetimi sisteminde son dönemlerde yerleştirilmeye çalışılan yeni anlayışlar ve bu yönde yapılan çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler doğrudan olarak aldıkları ki, koruma alanlarının yönetsel içeriklerini de etkilemektedir ve gelecekte etkileyecektir. Bu konudaki değerlendirmeler Tezin son bölümü olan “Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde yapılmıştır.

beraber, uygulamada bireyler hep kamu hizmetlerini bekleyen ve yararlandırılan konumundadır.

Geleneksel yönetim anlayışlarında bu doğal görülse bile, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren bireyin kamu hizmetlerine katılımı yaygınlaşmaktadır. Bu durum, aktif ve pasif katılım olarak gruplandırılabilir gibi, çeşitli biçimlerde gerçekleşebilir; karar alma süreçlerine katılım, yönetime katılım, belirli uygulamalara katılım, hesap sorabilirlik vb. Koruma alanları özelinde katılım konusu yeni model arayışlarıyla ilgili bölümde (IV. Bölüm) kapsamlı olarak ele alınmıştır.

3.1. Türkiye’de Koruma Alanları Hakkında Yasal Düzenlemeler

Anayasa, Kanunlar, Yönetmelikler ve doğaya korumaya yönelik uluslararası sözleşmeler Türkiye’deki biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ayrıca T.C Anayasası olmak üzere, birincil öneme sahip ilgili mevzuat incelenmiştir.

3.1.1. 1982 Anayasası

1982 Anayasasının çevreyle doğrudan ilgili maddesi 56. madde olmakla birlikte¹²⁵, Anayasada bazı maddeler ile de doğrudan kaynakları ve çevreyi koruyucu hükümler getirilmiştir.

Anayasa’nın 43. maddesinde; kıyıların, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil eritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceği hükme bağlanmıştır¹²⁶.

¹²⁵ “Madde 56 – “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaya hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”

¹²⁶ 3621 sayılı Kıyı Kanunu’nun bazı hükümlerinin Anayasanın bu maddesine dayanılarak iptal edildiği bilinmektedir.

Anayasa'nın 44. maddesi ile; topra ın verimli olarak i letilmesi, koruma ve geli tirmede erozyonla kaybedilmesinin önlenmesi veya yeterli topra ı bulunmayan çiftçilikle u ra an köylüye toprak sa lanması görevi devlete verilmi tir. Aynı madde ile, çiftçiye toprak sa lanması, üretimin dü ürülmesi, ormanların küçülmesi ve di er toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu do uramaz hükmü getirilerek, orman de erlerinin ve yeraltı kaynaklarının koruma altına alınması öngörölmü tür.

45. maddeye göre; Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dı ı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmakla görevli kılınmı tır. Bu amaçla, devletin, tarım ve hayvancılıkla u ra anların i letme araç ve gereçlerini ve di er girdilerini sa lamasını kolayla tırması ile yükümlü oldu una ili kin hüküm aynı maddede getirilmi tir.

57. madde ile ; Devlete, ehirlerin özelliklerini ve çevre artlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını kar ılayacak tedbirleri alma ve toplu konut te ebbüslerini destekleme görevi verilmi tir.

63. madde; Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve de erlerinin korunmasını sa lar, bu amaçla destekleyici ve te vik edici tedbirleri alır, hükmünü getirmektedir. Bu do rultuda 1983 yılında yürürlü e giren 2863 sayılı Kültür ve Do a Varlıklarının Korunması Kanunu'nda, kültür varlı ı, do a varlı ı ve sit kavramları ile koruma alanının tanımları yapılmı ve bu alanlarda izinsiz yapılanma yasaklanmı tır. Ancak daha sonra yapılan bir dizi düzenlemelerle bu endi elerin yeniden gündeme ta ındı ı malumdur.

168. madde de; Tabii servet ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulundu u, bunların aranması ve i letilmesi hakkının devlete ait oldu u, düzenlenmi tir.

169. madde ile; "Devlet, ormanların korunması ve sahalarının geni letilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerine yeni orman yeti tirilir, bu yerlerde ba ka çe it tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların

gözetimi Devlete aittir” hükmü getirilmi tir. 168. ve 169. madde; tabii servet ve kaynakların ve bu servetlerin en de erlilerinden biri olan ormanların korunmasında Anayasa'nın verdi i önemi vurgulamakta ve bunların korunması görevini do rudan Devlete verdi ini göstermektedir.¹²⁷

3.1.2. Çevre Kanunu

Halen yürürlükte olan 2872 sayılı Çevre Kanunu¹²⁸, Türkiye’de çevrenin korunmasına ili kin do rudan ilk yasal düzenlemedir. Çe itli zamanlarda bir takım de i iklimlere u rayan ¹²⁹ Çevre Kanununun Amaç, Tanımlar ve lkeler’i belirleyen I. Bölümünün 1. Maddesi'nde Kanunun amacı çevrenin, kırsal ve kentsel araziler ve do al kaynakların uygun kullanımı, korunması, kirlili in önlenmesi, bitki ve hayvan varlı ı ile do al ve tarihsel zenginliklerin korunması, "...bugünkü ve gelecek ku akların sa lık, uygarlık ve ya am düzeyinin geli tirlmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlenmesi olarak" belirlenmi tir. Kasada, çevre bütün vatanda ların ortak varlı ı olarak kabul edilmektedir.

Kanunun 2. Maddesinin (a) bendinde ise **Çevre Korunması** kavramı; *ekolojik dengenin korunması, havada, suda, toprakta kirlilik ve bozulmaların önlenmesi ve çevrenin iyile tirilmesi için yapılan çalı maların bütünü* olarak ifade edilmektedir. Yine aynı maddenin (b) bendin de ise “Ekolojik Denge” kavramı: “...insan ve di er canlıların varlık ve geli melerini sürdürübmeleri için gerekli olan artların bütününü ifade eder” ekinde açıklanmaktadır.

¹²⁷ Bu Yasama Döneminde (22. Yasama Dönemi) Anayasa'nın 169 ve 170. maddelerinde de i iklim gündeme getirilmi tir. Bu de i iklimle yapılmak istenen; orman niteli ini yitirmi oldu u gerekçesi kullanılarak orman düzeni dı ına çıkarılan Orman Kanununun 2 nci maddesi b fıkrasında (2b arazileri) tanımlanan arazilerinin araziyi i gal edenlere satılması konusudur.

¹²⁸ R.G. 11 A ustos 1983 tarih ve 18132 sayı.

¹²⁹ Çevre Kanunu, 8 Haziran 1984 tarih ve 222 sayılı Kanun, 3 Mart 1988 tarih ve 3416 sayılı Kanun, 13 Mart 1990 tarih ve 409 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 9 A ustos 1991 tarih ve 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile birçok kez de i iklimi e u ramı tır.

Çevre Kanununun 3. Maddesi, çevrenin korunmasını gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olarak belirlerken, bu görevi, tarafları alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlü olmakla sınırlamaktadır.

Kanunun yine aynı maddesi, koruma ve kirlenmeyi önlemede; karar ve önlemlerin alınmasını insan ve diğer canlıların sağlığı, kalkınma çabalarına olumlu olumsuz etkileri ile fayda ve maliyetlerin dikkate alınarak uzun ve kısa vadeli değerlendirilmeyi öngörmektedir. Bu maddenin (c) bendinde ise arazi ve kaynak kullanım kararlarında çevrenin korunması kalkınma çabalarını olumsuz etkilememesi yaklaşımı açıkça ortaya konmuştur.

Korumaya yönelik bir kanunun artık geçerliliğini kaybetmiş olan "korumanın kalkınmanın önündeki engel" yaklaşımını pekiştiren bu ibaresi yasanın özü ve en üst amacı ile bağdaşmamaktadır. Diğer yandan, yasada, korumada, insan ve diğer canlıların sağlığı bir diğer ölçüt olarak gözönünde tutulurken; olması gereken ekosistem bütünlüğü, devamlılığı ve sağlığı gibi, bu yasada olması beklenen bazı önemli kavramsal yaklaşımlar eksiktir.

Kanunda "Çevre Korunması" Başlığı altında geçen 9. Madde¹³⁰ korumaya biraz daha geniş açılımlar getirmektedir. Buna göre koruma alanları ve bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esaslarının yönetmelikle belirleneceği belirtilmiş olup, her ne kadar uzun zaman sonra ilgili bazı yönetmelikler çıkmış olsa da, Çevre Kanunu gereği bir yıl içerisinde yapılması gereken yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu maddede dikkat çeken bir başka husus, "..kırsal ve kentsel arazi kullanım kararlarına uygun olarak tespit edilen koruma alanları.." ifadesinin yer almasıdır.

Yine Çevre Kanununun Çevre Korunmasına İlişkin Önlemler ve Yasaklara İlişkin maddesinde¹³¹, kırsal ve kentsel alanlarda arazi kullanım kararlarına uygun olarak tespit edilen koruma alanları ve bu alanlarda uygulanacak kullanım esaslarının yönetmelikle belirlenmesini öngörümüştür. Yine aynı madde "Özel Çevre Koruma Bölgeleri"nin tespit ve ilanına temel teşkil etmektedir.

¹³⁰ Değişiklik 3416-3.3.1988.

¹³¹ Değişiklik 3416-3.3.1988.

Çevre Kanununun 10. Maddesine dayanılarak hazırlanan Çevresel Etki De erlendirmesi (ÇED) Yönetmeli i ilk kez 1997 yılında yürürlü e girmi ve defalarca de i ikli e u ramı tır. u anda yürürlükte olan ÇED Yönetmeli i¹³² Avrupa Birli i uyum mevzuatı dikkate alınarak hazırlanmı olup, önceki de i iklikleri yürürlükten kaldırılmı tır. Bu yönetmeli in V. EK'i "Duyarlı Yörelere"¹³³ Ba lı nı ta ımakta olup, do rudan bu Tezin konusu ile ilgilidir. Söz konusu EK'te, duyarlı yörelere olarak korunması gereken alanlar a a ıdaki gibi düzenlenmi tir:

a) Onaylı Çevre Düzeni Planlarında, mevcut özellikleri korunacak alan olarak tesbit edilen ve yapıla ma yasa ı getirilen alanlar (Tabii karakteri korunacak alan, biyogenetik rezerv alanları, jeotermal alanlar v.b.),

b) Tarım Alanları: Tarımsal kalkınma alanları, sulanan, sulanması mümkün ve arazi kullanma kabiliyet sınıfları I. II. III. ve IV. olan alanlar, ya ı a ba lı tarımda kullanılan I. ve II. sınıf ile, özel mahsul plantasyon alanlarının tamamı,

c) Sulak Alanlar: Do al veya yapay, devamlı veya geçici, suların durgun veya akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu, denizlerin gel-git hareketinin çekilme devresinde 6 metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan, ba ta su ku ları olmak üzere canlıların ya ama ortamı olarak önem ta ıyan bütün sular, bataklık sazlık ve turbiyeler ile bu alanların kıyı kenar çizgisinden itibaren kara tarafına do ru ekolojik açıdan sulak alan kalan yerler,

d) Göller, akarsular, yeraltısuyu i letme sahaları,

e) Bilimsel ara tırmalar için önem arz eden ve/veya nesli tehlikeye dü mü veya dü ebilir türler ve ülkemiz için endemik olan türlerin ya ama ortamı olan alanlar, biyosfer rezervi, biyotoplar, biyogenetik rezerv alanları, benzersiz özelliklerdeki jeolojik ve jeomorfolojik olu umların bulundu u alanlar.

¹³² RG. 16.12.2003 tarih ve 25318 sayı.

¹³³ Duyarlı Yörelere: Çevresel etkilere kar ı biyolojik, fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli özellikleri ile duyarlı olan veya mevcut kirlilik yükü çevre ve halk sa lı nı bozucu düzeylere ula tı ı belirlenen yörelere, ülkemiz mevzuatı ve taraf oldu umuz uluslararası sözleşmeler uyarınca korunması gerekli görülen EK-V de yer alan alanları. (Madde 4 – Tanımlar ve Kısaltmalar)

3.1.2.1. Özel Çevre Koruma Bölgelerine İlişkin Esaslar

Özel Çevre Koruma Bölgelerine İlişkin Esasların¹³⁴ belirlenmesi Bakanlar Kurulu Kararı ile olmuştur. Söz konusu esasların hedefi şöyle tanımlanmıştır. “*Özel Çevre Koruma Bölgesi*” olarak ilan edilen alanların ve çevresinin doğal güzelliklerinin, tarihi kalıntılarının, ekolojik dengesinin, sualtı ve suüstü canlı ve cansız varlıklarının korunmasını, ve bunların ileriki nesillere intikalinin sağlanması, bu alanın parsel bazına kadar planlarını yapmak ve yaptırmak, bu bölgeden yararlanma artları ve ücretleri belirlemek ve diğer hususlara ilişkin usul ve esasları tespit etmektir”. Bu Esaslar dayanağını Çevre Kanununun 9. maddesi ile bu maddeye dayanılarak çıkarılan ilgili Bakanlar Kurulu Kararından almaktadır.

3.1.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu¹³⁵ ile korunması gerekli taşınmaz ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlenmekte olup, 51. Maddesiyle “Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili ilerde uygulanacak ilkeleri belirlemek” ile “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” görevlendirilmektedir. Kurul bu doğrultuda doğal, arkeolojik, kentsel ve tarihi sitlerin koruma ve kullanma koulları konularında ilke kararları belirlemektedir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları ise Yüksek Kurul’un ilke kararları çerçevesinde, tespit edilen kültür ve tabiat varlıklarının tescillerini, bunların koruma alanlarının tespitlerini yapmak ve bunlarla ilgili uygulamaya yönelik kararlar almak, Koruma Amaçlı Harita Planlarını onaylamak, özelliklerini kaybetmiş tescilli taşınmazların tescil kaydını kaldırmakla yükümlüdürler.

2004 yılında Kültür Bakanlığının Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesini takiben, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanununda bir dizi değişiklik yapılmıştır. Kültür

¹³⁴ R.G. 16.9.1988 tarih ve 19931 sayı.

¹³⁵ R.G. 23 Temmuz 1983 tarih ve 18113 sayı.

ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun;¹³⁶ 3. Maddesinde do al varlıklarla ilgili tanımlar ve kısaltmalar ekilde verilmi tir:

Tabiat varlıkları: Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan de erlerdir.

Sit: Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çe itli medeniyetlerin ürünü olup ya adıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari vb. özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi olayların cereyan etti i yerler ve tespiti yapılmı tabiat özellikleriyle korunması gerekli alanlardır.

Do al Sit: Iğınç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve ta ınmaz tabiat varlıklardır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 7. ve 10. Maddelerine dayanılarak çıkarılan "Korunması Gerekli Ta ınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit-Tescili ve Sit Alanı lanı Sırasındaki Müktesep Hakların Korunması le Igili Yönetmelik"¹³⁷ ile, 2863 sayılı Kanunun 3. ve 6. maddelerinde "sit" tanımı içinde yer almayan do al, arkeolojik, kentsel ve tarihi alanların tanımı ve bunların tespit ve tescil edilmelerine ili kin kriterlerle yapılması gereken i lemler belirlenmi tir.

Biyolojik çe itlilik açısından önemli alanlar da Kültür ve Turizm Bakanlı ınca do al sit statüsü kapsamına alınabilmektedir (Olimpos-Çıralı, Belek-Kumköy gibi). Sözü geçen yönetmelikte, do al sit alanlarının belirlenmesinde kullanılan de erlendirme ölçütleri; "*bilimsel ara tırma, jeolojik yapı, çevresel gözlemler, ekolojik gözlemler ve topo rafik yapı hususlarında özellikler bulundurması*" olarak verilmektedir. Bu çerçevede, Yüksek Kurulun Do al Sitler Koruma, Kullanma Ko ullarına li kin lke Kararı ile I. II. ve III. derece do al sit alanları ve bu alanlarda uygulanacak kullanıma ili kin ko ullar belirlenmi tir. lke Kararı, I. Derece Do al Sitleri; "*bilimsel muhafaza açısından evrensel de eri olan, ilginç özellik ve güzelliklere sahip olması ve ender bulunması nedeniyle kamu yararı açısından mutlaka*

¹³⁶ RG. 21.7.1983 tarih ve 2863 (17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunla de i ik) sayı.

¹³⁷ RG.10.12.1987 tarih ve 19660 sayı.

korunması gerekli olan, korumaya yönelik bilimsel çalımlar dı ında aynen korunacak alanlar” ekinde tanımlamaktadır.

3.1.4. Orman Kanunu

Türkiye’deki ormanlık alanlar¹³⁸ 20.7 milyon hektarlık bir araziyi kapsamaktadır. Bu rakam ülke topraklarının % 27’sidir. Türkiye’deki orman arazilerinin % 99.9’u devlet arazisidir. Anayasaya göre devlete ait olan ormanların mülkiyeti ba ka ki ilere aktarılamaz. Devlete ait olan bu ormanlar Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlü ü (OGM) tarafından idare edilmektedir.

Ormanlarla do rudan ilgili yasal çerçeveye bakıldı ında; ba ta Orman Kanunu olmak üzere, Orman Köylülerinin Kalkınmasını Destekleyici Kanun, Çevre ve Orman Bakanlığı ının ve Orman Genel Müdürlü ü’nün kurulu kanunları, Milli A açlandırma ve Seferberlik Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Çevre Kanunu, Toprak Kanunu, Kara Avcılı ı Kanunu, Turizmi Te vik Kanunu, Maden Kanunu, Toprak Kadastro Kanunu, Kültürel ve Do al De erlerin Korunmasına li kin Kanun, kanunların uygulanması için çıkarılan yönetmelikler göze çarpmaktadır.

6381 sayılı Orman Kanunu,¹³⁹ orman rejimine girmeyen alanların tanımı ile ba lamaktadır (Madde 1). Kanunun 4. Maddesi, ormanları mülkiyet ve idare bakımından A) Devlet Ormanları, B) Tüzel Ki ili e Sahip Kamu Kurulu larına (Hükmi ahsiyeti Haiz Amme Müesseselerine) ait ormanlar ve C) Özel Ormanlar olarak sınıflandırırken; Vasıf ve Karakter bakımından ise, A) Muhafaza Ormanları b) Milli Parklar ve C) stihsal (Üretim) Ormanları olarak ayırmaktadır.

Kanunun do a koruma açısından dikkat çekici ve öncelikle irdenenecek maddelerinden ilki 2. Maddesidir.¹⁴⁰ Bu Madde, orman ekosistemlerinin yönetiminde ekolojik ve teknik yönlerden kesin bir gereklilik olan amaç ve alan tümle ikli inin ve bütünlü ünün sa lanmasını rastlantılara bırakmaktadır¹⁴¹. Söz konusu maddenin

¹³⁸ Makilik alanlar ve da lık alanları da içerir ekinde tanımlanmaktadır.

¹³⁹ RG. 8.9.1956 tarih ve 9402 sayı.

¹⁴⁰ De i ik 2: Kanun No: 3302, RG. 5.6.1986 tarih ve 19139 sayı.

¹⁴¹ Ça lar, Y., 1999, s. 146-147.

uygulamaya konmasıyla beraber, sorunlar giderek artmış tır. Madde yalnızca orman alanlarının ekolojik açıdan bütünlü ünün bozulmasına ve yönetiminde zayıflıklara neden olmakla kalmayıp, orman alanlarının sürekli karakterinin de i tirilmek suretiyle el de i tirmesine zemin olu turmu tur.

Ormanların korunması, Kanunun III. Bölümünde Ormanların Muhafazası Ba lı ı altında ele alınmaktadır. Bu Bölümde yer alan 14-18. Maddelerle Devlet Ormanlarında yasak olan faaliyetler belirlenmekte (14. Madde); orman idaresinin izinine ba lı faaliyetlerden söz edilmektedir (15. Madde). Di er yandan 16. Maddede, Devlet Ormanları sınırları içinde i letilecek Maden ocaklarıyla ilgili Ziraat Vekaletinin muvafakatının alınması gerekti i belirtilerek ruhsat alanların yapması gerekti i hususları ifade edilmi tir. Kanunun bu maddesinde maden ocaklarının orman içinde bulunmasından do al bir faaliyetmi cesine söz edilerek "ormana zarar gelebilecek hallerde" genel ifadesinin kullanılması, Kanunun zayıf yanlarından dır. Kanunun 1. Maddesi ile, yasak faaliyetler tanımlanırken; "... ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarma.." yasaklanırken, maden ocaklarının ruhsatla açılmasına dair hususlar için son derece genel bir ifade kullanılmı tır.

Kanunun 17. Maddesinde (De i ik 3. fıkra 3373-22.5.1987) "Turizm Alan ve Merkezleri dı nda kalan Devlet Ormanlarında, kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler için gerçek ve tüzel ki ilere Bakanlıkça izin verilebilir" ifadesi yer almaktadır.

18. Madde, "orman ürünü i leyecek her türlü" tesise verilecek izinleri tanımlamaktadır.

Görüldü ü üzere, Kanunun III. Bölüm 16., 17., ve 18. Maddeleri koruma ilke ve prensipleri ile çeli en genel ifadelerden olu maktaki ve "maden i letmecili i"ne, "kamu yararı gözetilerek kurulacak tesisler"e ve "orman ürünü i leyecek her türlü tesis"e verilecek izinleri te vik eder niteliktedir. Bu maddelerin uygulanmasıyla ilgili olarak 1995 yılında çıkarılan orman arazilerinin tahsisi ile ilgili bir yönetmelik ile bu türden uygulamaların kapsamında ta ocakları, su ürünleri üretimi ve turizm yatırımları da sayılmı tır.¹⁴²

¹⁴² Ça lar, Y. 1999, s.147.

1987 yılında çıkarılan 3373 sayılı Kanunla yeniden düzenlenen 52. Madde ise, özel ormanlarda “imar planlamasına uygun” olarak yüzde 6 yapılaşma izni vermektedir. Alan büyüklüğü ile oranlama yapılmaksızın verilen yüzde 6 orman alanının büyüklüğü ölçekte orman alanlarının azalmasına yol açacak nitelikte bir orandır. Özel ormanlarda yapılan bu düzenlemenin orman ekosistemleri üzerindeki olumsuz etkileri olmakta ve bu sürecin denetlenmesi olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle sorun olarak görülmekte olup, çoğunlukla İstanbul çevresindeki uygulamaların yol açtığı olumsuz gelişmelerin bu gerçeği açıklıkla ortaya koyduğunu vurgulanmaktadır¹⁴³.

Orman Kanununda belirtildiği ekliyle orman yönetimi politika ve ilkeleri, genel olarak sürdürülebilir ormancılık ilkelerine uygundur. Bu ilkeler mevcut orman kaynaklarının etkili şekilde korunmasını, geliştirilmesini ve bozulmuş orman alanlarının rehabilitasyonunu, orman köylülerinin kalkınmasına destek olunmasını ve sürdürülebilir bir temelde tüm toplumun çıkarına olacak şekilde farklı seviyeler ve yararlar bakımında (çevresel, toplumsal ve ekonomik) orman kaynaklarının planlanması ve yönetimini amaçlamaktadır.

Ancak yürütülen çoğunluklu strateji, politikalar ve uygulamalar bu ilkelerin uygulamaya yansımalarını engellemektedir. Çok amaçlı planlama ve yönetim ile yerel toplulukların ve paydaşların katılımı konusunda yetersizlikler bulunmaktadır.

Yasadaki “orman” kavramının tanımında yapılan değişiklikler, zaman zaman büyük miktarda alanların orman alanından çıkarılması ile sonuçlanmıştır ve bu da şehir alanlarının genişlemesine sebep olarak, bu da orman alanlarına baskıda bulunan etkili grup veya kişilerin çıkarına yardımcıdır. Orman Kanunu ile tanımı değiştirilerek orman arazisi sınırlarının dışına çıkarılan alan yaklaşık 1.5 milyon hektardır. Bu konu ile ilgili, Orman Kanununun 2b Maddesinin uygulanması ile ilgili olarak yoğun bir toplumsal tartışma yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Bu maddeye göre 1981 öncesinde orman olarak kullanılmaya kapasitesini ve potansiyelini kaybetmiş olan alanlar orman alanının dışına çıkarılabilir ve onları kullanan orman köylülerine

¹⁴³ dem.

satılabilir. Yaklaşık 500 bin hektar arazi bu ölçüt altında değerlendirilmeye ve bu alanların ormanlardan ayrılması ve satılması süreci tartışılmaktadır.

Bu büyük hacimdeki orman alanları için yapılan kadastronun çalışmaları, orman sınırlarının belirlenmesi ve toprak mülkiyeti kayıtları henüz tamamlanamamıştır. Bu durumdan kaynaklanan mülkiyet tartışmaları, açlandırma, toprak koruma gibi büyük orman programlarının etkin uygulanmasının yanında orman köylülerinin tarım ve mera alanlarını kullanımında da sorunlar yaratmaktadır.

Orman alanlarının, piyasa değerinin çok altında bir fiyata uzun vadeli olarak (49-99 yıl) etkili grupların çıkarlarına hizmet eden (büyük turizm şirketlerinin mülkiyeti gibi) turizm, madencilik gibi sektörlerde ormancılık dışı kullanımlar için kiraya veya kurulu lara tahsisine izin veren yasal yönetmeliklerin uygulamada olması büyük sorunlar yaratmaktadır.

Birtakım alanların orman arazisinden çıkarılması kaçınılmaz da olsa, (örneğin yaygın yerleşimlerin hali hazırda kurulmuş olduğu alanlar), 2b maddesi uygulamasının daha ileri taşınması engellenmelidir. Çünkü bu Madde orman alanlarını istila edenleri bulundukları ödüllendirmekte ve onlara yenileri için cesaret vermektedir. Ayrıca bu uygulamanın asıl yararlanıcıları, yoksul orman köylülerinden çok, büyük şehirlerin etrafındaki orman alanlarına doğrudan yayılan kesimden oluşmaktadır.

Politikalar, tüm kaynak kullanıcılarının doğal kaynakların yetersizliğini farkında olmalarını ve buna gerçekçi fiyatlar, yönetmelikler ve diğer girişimler yoluyla tepki göstermelerini sağlamakla ilgili olmalıdır. Gerekli girişimler, orman alanlarında ve sınırlarında meydana gelen olumsuz değerlendirmeleri önleyecek sürdürülebilir bir yasal çerçevenin tahsis edilmesi bağlamında yapılmalıdır. Orman kadastronun çalışmalarının tamamlanması, orman alanlarının yasal sınırlarının kayıtlara geçirilmesi ve mülkiyet konularının çözümünü sağlayacak düzenli bir program sürdürülmelidir.

Orman alanlarının ki ilere veya kurulu lara ormancılık dı ı kullanımlar için tahsisi, ne çevreye uygun bir yakla ımdır, ne de ekonomik olarak sürdürülebilirdir. Üstelik toplumsal olarak adil de de ildir ve durdurulması gerekmektedir.

Turizmi Te vik Kanunu, Toprak Kanunu, Çevre Kanunu, Avcılık Kanunu, Madencilik Kanunu vb di er kanunlardaki eksiklikler ve bunların arasındaki tutarsızlıklar ve bo luklar ile orman mevzuatının, orman ekosistemleri üzerinde geri döndürülemez etkileri olmaktadır.

Yakın zamanda hazırlanan Maden Kanunu ve ilgili Yönetmeli i; milli parklar, do al rezervler ve yaban hayatı rezervleri gibi koruma altındaki her kategorideki alanda madencilik faaliyeti yapmayı mümkün kılmaktadır.

Orman ekosistemleri üzerinde etki eden di er yasalardaki yetersizlikler de, ortak bir anlayı temelinde kaldırılmalıdır.

Mevcut mevzuata göre ormanların ve korunan alanların planlaması ve yönetimi, sadece sorumlu yetkililere verilmi olan teknik i ler olarak görölmektedir. Korunan alan yönetim planlarının idare tarafından hazırlandı ı yerlerde, payda larla danı ma sınırlı olmaktadır (ör: yerel halk, di er yetkililer vb). Korunan alanların ilanından önce ve orman yönetim planlarının uygulanmasında ilgili ki ilere danı ılması öngörülmemi tir. Bu durumda kurumlar arası anla mazlıklar da ortaya çıkabilmektedir; çünkü uygulanacak mevzuat, benzer sorumluluklarla çe itli bakanlıkları içermekte (Çevre ve Orman , Kültür ve Turizm) ve yeterli i birli i sa lanamamaktadır.

Geleneksel Orman Planlama yakla ımı ve geleneksel uygulamalar, odun (kereste) üretimine a ırkı bir e ilim olmasına yol açmakta ve di er orman ürünleri ve hizmetleri etkin bir ekilde de erlendirilememektedir.

Türkiye’de, do al kaynak yönetimi ve korunması konusunda kurumsal i birli i ve payda ların katılımı için pilot mekanizmalar geli tirme konusunda ilerlemeler kaydetmi tir. “Do u Anadolu Su Havzası Rehabilitasyonu Projesi” ve “Biyolojik Çe itlilik ve Do al Kaynakların Yönetimi Projesi”nden (BNRMP) edinilen deneyimler,

daha geni şekilde uygulanabilecek yaklaşımların bir örneği olabilir. BNRMP, özgül olarak biyolojik çeşitliliğin orman yönetim planına entegrasyonunu amaçlayan bir bileşen içermektedir ve paydaşlarla yapılan görüşmeler yoluyla yeni bir yönetmelik geliştirmektedir.

Politikalar sosyal, çevresel ve ekonomik (odun ve odun dışı ürünler) değerleri bütünüyle içeren toptan toplumsal faydanın maksimize edilmesini sağlamalıdır. Geniş bir kilit paydaş kitlesinin planlama sürecine katılımı önemlidir. Özellikle de yerel toplulukların katılımı sağlanmalıdır.

Çevre ve Orman Bakanlığının yasanın uygulanmasından sorumlu Genel Müdürlüklerinin (Açıklandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, Milli Parklar Genel Müdürlüğü ve Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü) bütçeleri konusunda belirlenmiştir, ancak yeterli değildir.

Sübvansiyonlu fiyatlar ile bazı alıcılara odun hammaddesi satışı, diğer resmi kurumlara yapılan büyük tahsisler ve çeşitli kamu hizmeti faaliyetlerinin Orman Genel Müdürlüğü'nün döner bütçesinden sağlanması, Orman Genel Müdürlüğü'nün etkinliğini ve mali performansını açık bir şekilde etkilemektedir.

Politikalar, doğal kaynakların uygun ve sürdürülebilir kullanımlara tahsis edilmesini, kamuya ait doğal kaynaklardan sağlanan gelirlerin öncelikli kullanımlar için uygun bütçe prosedürlerinden geçmesini ve kamu harcama prosedürlerinin doğal kaynak yatırımları, bakımı ve korunması için uygun kaynaklar sunmasını sağlamalıdır.

Ormancılığın çevresel yönleri, özel koruma ve orman köylerinin kalkındırılması için ayrılan bütçeler, orman idaresinin mali performansından ayrılmalıdır. Harcama planları, sosyal ve çevresel programlar için özgül hedefler temelinde hazırlanmalıdır ve orman idareleri için kullanılmamalıdır (özellikle sosyal konular).

Türkiye, Avrupa düzeyindeki ana orman politika süreci olan Avrupa Orman Bakanları Konferansının bir katılımcısıdır. Bu çerçevedeki kararları imzalayarak kendisini orman korumasında geniş kapsamlı bir eyleme adanmıştır. Ayrıca Avrupa

Birli i (AB) ile 1999'da ba layan yeni süreçte Türkiye, Türk mevzuatını AB mevzuatı çerçevesine uyumla tırmak için çabalarını artırmı tır. AB Mevzuatının Türkiye tarafından uyarlanması ilkin Ulusal Program, ormanların korunması konusunda itici bir güç olu turmaktadır.

Avrupa ve küresel ölçekte gerekliliklerin yerine getirilmesi için daha çok adım atılmasına yönelik, artan bir talep ve ihtiyaç vardır. Türkiye, katılımcı bir süreç sonucunda 2004 yılında Ulusal Orman Programını hazırlamı ve Avrupa Orman Bakanları Konferansı kararlarının uygulanmasını izlemek amacıyla bir ulusal komisyon kurmu tur. Ancak u ana kadar Avrupa ile ilgili taahhütler tam anlamıyla hayata geçirilememi tir.

Türkiye'nin, uluslararası süreçler ve sözleşmelerle ilgili taahhütlerini hayata geçirebilmesi için orman mevzuatının ve düzenlemelerinin bunlara uygun olarak geli tirilmesine ihtiyaç vardır.

Ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimi için kamu, özel sektör, orman köylüleri, ve di er tüm ilgili taraflarla i birli i anlayı ının olu turulması elzemdir.

Bu de erlendirmelerin yanısıra, özellikle son yasama döneminde (Halen sürmekte olan 22. Yasama Dönemi.) ba ta Orman Kanunu olmak üzere¹⁴⁴, ormanların korunması ile ilgili bir çok yasada yapılan de i iklikler, mevzuatın takibini zorla tıracak kadar çok sayıda olup, ço u ça da koruma anlayı ından uzak hükümler içermektedir.

¹⁴⁴ i) Orman Kanunu, De i ik 1: Kanun No: 2896, **RG.** 27.9.1983 tarih ve 18174 sayılı De i ik 2: Kanun No: 3302, **RG.** 5.6.1986 tarih ve 19139 sayı., De i ik 3: Kanun No: 3373, **RG.** 28.5. 1987 tarih ve 19473 sayı.

ii) Orman Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 4570, **RG.** 30.5.2000 tarih ve 24064 sayı.

iii) Orman Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 4569, **RG.** 30.5.2000 tarih ve 24064 sayı.

iv) Orman Kanununda De i iklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 4999, **RG.** 18.11.2003 tarih ve 25293 sayı.(Kızıla aç ve a ılı kestaneliklerin orman sayılmayacak yerler arasına alınmasına dair).

v) Orman Kanunu'nun Bazı Maddelerinde De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 5192, **RG.** 3.7.2004 tarih ve 25511 sayı.

3.1.5. Milli Parklar Kanunu

Orman Kanununun 25. Maddesi ile uygulama alanı bulmuş olan Milli Park çalımları Milli Parklar Kanunu (2873)¹⁴⁵ ile hukuki bir zemin kazanmıştır. Bu kanunla ulusal ve uluslararası ölçekte devletlere sahip; *Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanları*'nin seçilip belirlenmesi, özellik ve karakterleri bozulmadan korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemektedir.

1956 yılında Orman Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra, Kanunun 25. Maddesi hükümlerine göre, sadece orman ve orman rejimine giren alanların Milli Park olarak ilan edilmesi çalımları başlamış ve ilk olarak 1958 yılında Yozgat Çamlığı Milli Parkı ilan edilmiştir. Diğer yandan bu kanun kapsamında, 1959 yılında Kuş Cenneti'nin Milli Park ilan edilmesi dikkat çekicidir.

Kuş Cenneti sulak alan ekosisteminde olduğu halde, Bakanlar Kurulu Kararıyla Orman Kanunu kapsamına alınarak orman rejimine dahil edilmiş ve Orman Genel Müdürlüğü bünyesine geçtikten sonra Milli Park ilan edilmiştir¹⁴⁶. Milli Parklar Kanunu ile orman rejimi dışında kalan alanların da ele alınması mümkün olmuş ve yasaya adını veren Milli Park koruma statüsü ile beraber; Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı ve Tabiat Anıtı koruma statüleri doğrultusunda uygulamalar yapılmıştır. Milli Parklar Kanununa göre mevcut korunan alan kategorilerinin tanımları aşağıda verilmiştir:

Milli Park: Bilimsel ve estetik bakımından, milli ve milletlerarası değer bulunan tabii ve kültürel kaynak devletleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır.

Tabiat Parkı: Bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçalarıdır.

¹⁴⁵ RG.11 Austos 1983 tarih ve 18132 sayılı.

¹⁴⁶ TÇV, 1999, s.106.

Tabiat Anıtı: Tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdi i özelliklere ve bilimsel de erlere sahip ve milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçalarıdır.

Tabiatı Koruma Alanı: Bilim ve e itim bakımından önem ta ıyan nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmu , ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdi i seçkin örnekleri ihtiva eden ve mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve e itim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmı do a parçalarıdır.

2873 sayılı Milli Parklar Kanununun I. Bölüm, 4. Maddesinde, bu yasaya ba lı alanlarda Planlama ko ulları belirlenmektedir. Buna göre, Geli me Planı uyarınca, yerle im ve yapıla maya konu olan yerlerde imar mevzuatına göre hazırlanacak imar uygulama planları Bayındırlık ve şkan Bakanlı ının onayına tabii kılınmaktadır. Di er yandan yine aynı maddeye göre, Milli Park Kanunu kapsamına alınan yerlerden Turizm Bölgesi, Alanı ve Merkezlerinde turizm yatırımlarına ili kin plan kararları Çevre ve Orman Bakanlı ının¹⁴⁷ görü ü alınarak sonuçlandırılır denmektedir. Bu kapsamda, Orman Bakanlı ına ba lı bir örgütlenmede turizm yatırımları söz konusu oldu u zaman, Orman Bakanlı ının¹⁴⁸ görü ünün alınıyor olması kanunun zayıf yanlarından biridir. Çevre ve Orman Bakanlı ının bu yönde verdi i görü lerin ço u zaman turizm sektörünün lehine oldu u görülmü tür.

Kanunun 7. ve 8. Maddeleri de, Milli Park ve Tabiat Parkı statüsündeki alanlarda yapıla maya olanak sa lamasıyla dikkat çekicidir. Kanunun 10. Maddesinde ise Tabiat Anıtları ve Tabiatı Koruma Alanlarında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kullanma izni verilemez veya irtifak hakkı tesis edilemez denmektedir.

Kanunun 11. Maddesinde ise, artık statü ayrımı yapmaksızın, Kanunun kapsamına giren yerlerde maden ve petrol kanunları gere ince ara tırma ve i letme ruhsatnamesi ve imtiyazı, yine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla Bakanlar Kurulu Kararı ile verilebilir denmektedir.

¹⁴⁷ Orman Bakanlı ının Çevre Bakanlı ı ile birle mesinden önceki uygulamalar.

¹⁴⁸ Çevre ve Orman Bakanlı ı.

Türkiye’de orman sayılan yerlerde ormancılık dı ı amaçlarla yararlanmanın gerçekçi bir biçimde düzenlenmesi; ayrıntılı bilgi ve veri tabanının henüz tamamlanmı olması nedeniyle imkansız görülmektedir¹⁴⁹. Buna kar ın, Milli Parklar Kanunu ile koruma statüsü kazanmı bir alanın varolan veriler do rultusunda “korunan alan” olarak ilan edildi i görülmektedir. Kanunun tanımları ve veriler açıkken; 7. Maddede "... her türlü plan, proje ve etkinliklere..", 8. Maddede "... kamu yararı olmak artıyla ve plan dahilinde, turistik amaçlı bina ve tesisler yapmak üzere.." ve 11. Maddede "... maden ve petrol kanunları gere ince ara tırma ve i letme ruhsatnamesi ve imtiyazı.." Bu konu Çevre ve Orman Bakanlı ı'nın iznine tabii de olsa, politik zaafiyetler nedeniyle muhtemel izinlere açık olması bu maddelerde kanunun zayıflıkları olarak görülmektedir.

Orman Kanununun 25. Maddesi ve Milli Parklar Kanunu uygulanmasını düzenlemek üzere Milli Parklar Yönetmeli i¹⁵⁰ çıkarılmı ve bu Yönetmelikte kanunla belirlenmi olan koruma statüleri için ölçütler verilmi tir.

Ku Cenneti Milli Parkı, sulak alan ekosistemi ve özellikle ku türleri için ayrılan bir alandır. Üstün tarihi ve jeolojik özellikleri nedeni ile ayrılan Göreme Milli Parkı'nda 675 takson saptanmı olup, bunların 116 adedi Türkiye, 3 adedi ise Milli Park ve çevresi için endemiktir. Ku Cenneti ve Dilek Yarımadası- Büyük Menderes Deltası Milli Parkı gibi 7 adet saha önemli sulak alan ekosistemlerine sahiptir. Bunlardan Ku Cenneti Milli Parkı, 1976 tarihinde Avrupa Konseyi'nce en iyi korunan alan sahalarına verilen “A” sınıfı Avrupa Diploması ile ödüllendirilmis tir. Be er yıllık sürelerle verilen bu diploma 1981, 1986, 1991 ve 1995 yıllarında yenilenmi tir. Ancak 2000’li yıllarda Ku Cennetinın koruma ko ulları ve yöredeki yönetsel sorunlar nedeniyle diplomasının durumu sorun olmu tur.

Dünya çapında e siz olan ve tehlikeye maruz bir alüviyal orman ekosisteminden kıyı kumullarına, uluslararası öneme sahip sulak alan ekosistemlerinden ülkemize has bitki türlerine, nesli tehlikeye dü mü ku türlerinden deniz kaplumba alarına kadar, hemen hemen her türlü habitata ve ekosistemi bünyesinde barındıran Tabiatı Koruma Alanları tümüyle mutlak koruma alanlarına

¹⁴⁹ Çal ır, Y., 1999, s. 148.

¹⁵⁰ RG. 12 Aralık 1986 tarih ve 19309 sayı.

sahip olmaları ve sadece bilim ve eğitim amaçlı kullanılmaları yönüyle orman kaynakları ve biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması (*in-situ*) için tesis edilen Türkiye'deki en geçerli statüdür. Tabiatı Koruma Alanları içerisinde 100'den fazla bitki türünü barındıran Çıplaklı, 187 kuş türü ile büyük flamingo (*Phoenicopterus ruber*) türünün 370.000 adetle en büyük topluluklarından birinin bulunduğu Seyfe Gölü ile 251 kuş türünden oluşan toplam 700.000'den fazla kuş sayısına sahip Sultanazade ve Dikkate Çeken yerlerdir. Her iki alan ayrıca Ramsar Yönetmeliği kapsamında Ramsar Alanı ilan edilmiştir.

Özellikle bitki örtüsü, yaban hayvanları, jeolojik kaynakları dikkate alınarak ayrılan Tabiat Parkları da koruma zonları ile biyolojik çeşitliliğin yerinde korunmasına hizmet eden bir başka korunan alan statüsüdür.

Son derece zengin yaban hayvanı türlerine sahip Türkiye'de 5 hayvan türü kaybolmuştur (Aslan; *Panthera leo*, Yaban Eeyi; *Equus hemionus*, Çita: *Acinonyx jubatus*, Yaban Öküzü: *Bos primigenius bojanus*, Anadolu Parsı (*Panthera pardus*) 45'inin ise sayıları çok azalmıştır. Bu nedenle, 1966 yılından bu yana, restorasyon ve mevcut popülasyonların sürekliliğini sağlamak üzere 28 memeli ve 320 kuş türünün korunması amacıyla sulak alan, orman, bozkır ekosistemleri gibi farklı ekosistemlerde ve habitatlarda değişik hayvan türleri için "Yaban Hayatı Koruma Alanları" ayrılmıştır. Yaban Hayatı Koruma Alanları; Milli Parklarda olduğu gibi sadece orman alanlarını değil her türlü alanı içerisine alarak, yaban hayvanlarının doğal habitatlarında (*in-situ*) korunmasını esas almıştır.

Türkiye'de uluslararası öneme sahip 18 adet "A" sınıfı sulak alandan 3 adedi Milli Park ve 10 adedi de Tabiatı Koruma Alanı ve Yaban Hayatı Koruma Alanı kategorisi içerisinde korunmaktadır. Bu dört kategori içerisinde yer alan sahalarda sadece orman ekosistemleri içerisinde yer alan biyolojik çeşitlilik değil, aynı zamanda bozkır, sulak alan ve alpin ekosistemlerin ihtiva ettiği genetik çeşitlilik, türler, habitatların sürdürülebilir bir şekilde korunması söz konusudur.

Milli Park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri gözönünde tutularak koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere alanın korunması, geliştirilmesi, devamlılığı ve yönetim bütünlüğünü sağlayacak olan plan kararlarını

içeren Uzun Devreli Geli me Planları¹⁵¹'nin yapılması için Milli Parklar Daire Başkanlığında bir Uzun Devreli Geli me Planı Bürosu kurulmuştur. WWF-Türkiye tarafından, Avrupa Ormanlarının "Sıcak Noktaları" (Küre Dağları Milli Parkı) arasında gösterilen; Yenice Ormanları, Karçal Dağları, Fırtına Vadisi, Amanos Dağları, Babada ve Akseki-bradi Ormanlarının etüt çalışmaları sürdürmektedir.

3.1.6. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu

Bu Kanunun amacı¹⁵²; 1915 Çanakkale deniz ve kara muharebelerinin cereyan ettiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkının tarihi, kültürel değerleri ile orman ve bitki örtüsünün korunması, geliştirilmesi ve yönetimine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi ile Türk vatan savunmasının ve doğanın güzel bir örneği olarak uluslararası barışa hizmet etmesi için dünya uluslarına tanıtılmasıdır. Kanunun 5. Maddesi ile 1. Madde'de belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek için Bakanlık¹⁵³ emrinde; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Fonu kurulmuştur. Merkezde, Fonun birinci derecede ita amiri Bakan'dır. Bakan bu yetkisini sınırlarını açıkça belirlemek suretiyle alt kademelere devredebilir. Tarafından, Fonun ikinci derece ita amiri Milli Park Müdürü'dür. Taraf amirleri birinci derecede imza atmaya yetkili olup, mevzuat dahilinde Fonun amacına uygun kullanılmasını ve Fon menfaatlerinin korunmasını sağlamak ve Fonu yönetir. Fondan:

a) Milli Parkta etüt, envanter, planlama, proje çalışmaları, müavinlik hizmetleri, Milli Parkın topografik özellik ve genel karakteri bozulmadan korunması, yangın ve zararlılarla mücadele edilmesi, tabii kaynakların geliştirilmesi, düzenlenmesi, restorasyonu, imar, ıslah ve çevre tanzimi, özel plan ve projelere göre yapılacak her türlü faaliyetlerin gerektirdiği harcamalar.

¹⁵¹ Uzun Devreli Geli me Planları tamamlanan alanlar şunlardır: Kazdağı Milli Parkı, Dilek Yarımadası-Menderes Deltası Milli Parkı, Spiladağı Milli, Parkı, Termessos Milli Parkı, Kovada Gölü Milli Parkı, Köprülü Kanyon Milli Parkı, Göreme Tarihi Milli Parkı, Bozazköy/Alacahöyük Milli Parkı, Troya Tarihi Milli Parkı, Sultan Sazlığı Tabiatı Koruma Alanı.

¹⁵² Kanun No: 4533, RG. 20.2.2000 tarih ve 23970 sayı.

¹⁵³ Çevre ve Orman Bakanlığı.

b) Kanun kapsamına giren sahalarda, planları gere ince gerekli ta inmazların tahsisi ve uygun ta inmazların kamula tırılması, belli sürelerle intifa hakkı satın alınması, kiralanması ile ilgili harcamalar.

c) Milli Parktaki i letme, tanıtma, dinlenme ve spor tesisleri, alt yapı, üst yapı, idare binası, sosyal binalar, müze, ziyaretçi merkezi, tanıtma merkezi, anıt, ehitlik, saha sergileri ve bu tür faaliyetlerle ilgili her türlü harcamalar.

d) ç i ücretleri, giyecek, yiyecek, fazla mesai, tazminat, ikramiye, sosyal yardım ve temsil-a ırlama ile ilgili her türlü giderler.

e) Milli Park hizmetlerinin gerektirdi i, her türlü araç, gereç, ekipman ve benzeri ta inırların satın alınması, kiralanması, bakımı, onarımı, i letilmesi ile ilgili her türlü harcamalar.

f) Demirba ve tüketim malzemeleri ile ilgili harcamalar.

g) Fonun idaresi ile ilgili vergi, resim, harç, faiz, PTT ücretleri gibi giderler.

h) Yangın söndürme çalı maları sırasında üstün ba arı gösterenlere yangın idare amirinin teklifi üzerine mülkî amirlerin uygun görü ü ve Bakanın onayı ile verilecek ödülleri.

ı) 3. maddenin (g) ve (h) bendlerinde belirtilen te vik ve desteklemeler için her yıl toplanacak fon gelirlerinin yüzde 40'ını geçmemek üzere yapılacak harcamalar.

Bu Fon Genel Bütçe kapsamı dı nda olup, "gelirlerinden kesinti yapılip, Genel Bütçeye gelir kaydedilemez ibaresi" Kanunda yer almaktadır. Kanunda, Fonun gelirlerinin tahsili ve kullanılması ile ilgili hususlar, Maliye Bakanlı ının görü ü alınarak Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir denmektedir. Nitekim 2002 yılında çıkarılan ve Millî Park'taki yapıların denetim ve izinlerle ilgili yönetmelikten

sonra¹⁵⁴, Gelibolu Yarımadası Tarihî Millî Parkı Özel Hesap Yönetmeli i çıkarılmı tır.¹⁵⁵

2003 yılında Gelibolu Yarımadası Tarihî Millî Parkı Kanununda De i iklik Yapılmasına Dair Kanun¹⁵⁶ çıkarılmı ve buna göre; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu'nun 2. Maddesinin (e) bendi u eklide de i tirilmı tır: "e) Özel Hesap; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Özel Hesabını". Yine 4533 sayılı Kanunun 5. Maddesinin; madde ba lı ında, ikinci, üçüncü, be inci ve dokuzuncu fıkraları ile yedinci fıkrasının ilk cümlesinde ve sekizinci fıkrasının (g) bendinde yer alan "Fonun" ibaresi, "Özel Hesabın", birinci ve be inci fıkralarında yer alan "Fonu" ibareleri "Özel Hesabı", dördüncü, be inci ve dokuzuncu fıkraları ile sekizinci fıkrasının (ı) bendinde yer alan "Fon" ibareleri "Özel Hesap", sekizinci fıkrasında yer alan "Fondan" ibaresi "Özel Hesaptan", eklinde ve altıncı fıkrasının birinci cümlesi ile yedinci fıkrasının ikinci ve üçüncü cümleleri a a ıdaki ekilde de i tirilmı tır.

“Özel Hesabın saymanlık hizmetleri Bakanlık tarafından atanan sayman tarafından yürütülür.”

“Özel Hesabın denetimi Sayı tay tarafından yapılır. Özel Hesap ile ilgili dava ve icra takipleri 8.1.1943 tarihli ve 4353 sayılı Kanun hükümlerine göre yürütülür.”

3.1.7. Kara Avcılı ı Kanunu

Türkiye’de, av kaynaklarının kullanımına yönelik ilk düzenleme **1882** yılında çıkarılan kanun olup, bunu, 1937 yılında yürürlü e giren 3167 sayılı Kara Avcılı ı

¹⁵⁴ Gelibolu Yarımadası Tarihî Millî Parkındaki Yapıların Denetimi ve Yıkılması ile zin ve rtifak Hakkı Uygulamaları Yönetmeli i, **RG.** 21.11.2002 tarih ve 24943 sayı.

¹⁵⁵ **RG.** 5.3.2004 tarih ve 25393 sayı.

¹⁵⁶ Kanun No: 4791, **RG.** 23.1.2003 tarih ve 25002 sayı.

Kanunu¹⁵⁷ izlemi tir. Bu Kanun belirli zamanlarda de i ikli e u ramı ¹⁵⁸, en son 2003 yılında 4915 sayılı Kara Avcılı ı Kanunu¹⁵⁹ yürürlü e konmu tur.

4915 sayılı Kanun do al olarak daha kapsamlı bir yasal düzenleme olup, Kanunun amaç kısmında; sürdürülebilir av ve yaban hayatı yönetimi için av ve yaban hayvanlarının do al ya am ortamları ile birlikte korunmalarını, geli tirilmelerini, avlanmalarının kontrol altına alınmasını ve avcılı ın düzenlenmesinin sa lamasının hedeflendi i görülmektedir. Bu Kanun kapsamında; av ve yaban hayvanlarını ve ya ama ortamlarının korunmasını ve geli tirilmesini, av ve yaban hayatı yönetimi, avlakların kurulması, toplumun bilinçlendirilmesini, avcılarını e itimini gibi hususlar da dahil edilmi tir. Söz konusu Kanunun uygulamalarında Çevre ve Orman Bakanlığı, Do a Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlü ü yetkili kılınmaktadır.

3167 sayılı Kanunun uygulaması her yıl yayınlanan Merkez Av Komisyonu Kararı aracılı ı ile yapılmakta olup, 4915 sayılı Kanunda da bu uygulamalar aynen korunmu tur. 3167 sayılı Kanunun 16. Maddesine dayanarak, Orman Bakanı ba kanlı ında kurulması öngörülen Merkez Av Komisyonu (MAK); Milli Parklar Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlü ü, Tarım ve Köyi leri Bakanlığı ı Koruma Kontrol Genel Müdürlü ü temsilcileri ve iki avcı üyeden olu makta ve MAK çalı maların isti ari bölümlerinde üyeler dı ında ilgili kamu kurumları ile avcı kurulu ları, üniversitelerle gönüllü kurulu ların temsilcileri de katılabilmekte, ancak üye konumunda olmayan bu temsilciler sadece görü bildirebilmektedir. Bu yapısı ile MAK'nın katılımcı karar süreçlerinin i letilmesi için uygun bir yapıya sahip olmadı ı görülmektedir. Düzenlemelere göre "sadece" görü leri alınan kurulu lar, akademisyenler ve ilgili sivil toplum kurulu larının da üye konumunda MAK'da yer alması gerekmektedir.

Hali hazırda uygulamaya konan 4915 sayılı Kanun ile MAK'ın yapısı de i tirilmi tir. Buna göre; MAK¹⁶⁰; merkezde, Bakanın (veya Müste ar'ın) ba kanlı ında, Bakanlık ve Genel Müdürlük merkez te kilâtı ilgili birimlerinden üç, bir bitki koruma uzmanı ve bir veteriner hekim olmak üzere Tarım ve Köyi leri

¹⁵⁷ RG. 13 Mayıs 1937 tarihli ve 3603 sayı.

¹⁵⁸ Kara Avcılı ı Kanununun 12.Maddesinin De i tirilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun, Kanun No: 3167, RG. 22.1.1989 tarih ve 20057 sayı.

¹⁵⁹ RG. 11. 7.2003 tarih ve 25165 sayı.

¹⁶⁰ 4915 Sayılı Kara Avcılı ı Kanunu, Madde 3.

Bakanlı ından iki, Jandarma Genel Komutanlı ı, Orman Genel Müdürlü ü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlü ü ile orman fakülteleri ve gönüllü kurulu ları temsilen birer, dokuz co rafi bölge esas alınarak belirlenecek avcı kurulu larından dokuz ve özel avlak temsilcisi bir olmak üzere toplam yirmibir üyeden oluşmaktadır. Komisyonda dokuz co rafi bölge esas alınarak temsil edilen avcı kurulu larına kar ın, gönüllü kurulu ları temsilen sadece bir üyenin korumacı sivil toplum kurulu larından olaca ı konusunda yorum yapıldı ında, bu durumda koruma-av dengesinin kurulabilmesinde arzu edilen katılımın e it da ılımının yapıldı ı söylenemez.

Merkez Av Komisyonları yerel anlamda il düzeyinde ele alınmakta olup, ilçe düzeyinde kurulması valilik kararına bırakılmıştır. İl düzeyinde kurulan komisyon, valinin (veya görevlendirece i vali yardımcısının) başkanlı ında; Çevre ve Orman Bakanlı ından iki, Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı ile Milli E itim Müdürlü ü, Gençlik ve Spor İl Müdürlü ü, Jandarma Te kilâtı ve gönüllü kurulu ları temsilen birer, mahalli avcı kurulu larından üç üye olmak üzere toplam onbir üyeden oluşmaktadır. İl veya ilçe düzeyinde alınan kararlar, MAK tarafından de erlendirmekte olup, MAK kararları kesindir.

Kanunun yukarıda belirtilen ve koruma açısından bakıldı ı zaman zayıf yanları olarak tanımlanabilecek eksikliklerinin ötesinde uygulamasında da sorunlar söz konusudur. İnsan kullanımları nedeniyle türlerin ya am ortamları küçülürken, kontrolsüz ve yoğun tarım ilaçları ve kimyasalların kullanımı, sulak alanların kurutulması, artan avcı sayısı ve avlanma baskısı ile birle tisinde, do rudan tür popülasyonları üzerinde yokolu la sonuçlanabilecek bir tablo çıkmaktadır.

Di er yandan, av silahlarının ve arazi ula ım araçlarının sayısının artması, yolların yaygınlaşması en ula ılmaz alanların bile av baskısına maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu alanda kurumsal ölçekte personel, araç-gereç ve kalite sorunu vardır. Bu kapsamda ölçümler, etüd ve envanter çalı maları ile av amenajman planları yapılamamaktadır¹⁶¹.

¹⁶¹ Gürkan. B., 1999 s. 92.

3167 sayılı eski Kanuna yönelik yapılan bir de erlendirmede; avlakların yaygınla tırılarak mülkiyet esasına göre yeniden düzenlenmesi, avcılık e itiminin zorunluluk haline getirilmesi, avcılık fonu olu turulması, avlanma izini sırasında tahsil edilen paraların bu fon kanalı ile av kaynaklarının korunması ve geli tirilmesi, cezaların caydırıcı hale getirilmesi ve uygulanmasına dair mekanizmaların bulunması gereklili i dile getirilmektedir¹⁶². 4915'de bu hususların kısmen de olsa ele alındı ı görölmektedir.

4915'in 10. ve (Gelirlerin Kullanılması) 14. Maddeleri, bir önceki Kanunda (3167 sayılı Kanun) belirlenmemi olan ve gelirlerin nasıl kullanılaca ı konularına açıklık getirmi tir. Bu Kanunun düzenlemeleri, avlanma izinleri ve özel avlaklardan elde edilen gelirlerin, Döner Sermaye¹⁶³ aracılı ı ile toplanmasını uygulamaya getirmesi açısından yenidir.¹⁶⁴ Kanunun 14. Maddesi ile avlanma izinleri ve özel avlaklardan alınacak mebla ların Döner Sermaye'ye aktarılması düzenlenmektedir. Ele tirilere göre bu madde ile Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan meralar, bozkırlar, göl ve benzeri sulak alanlarda ya ayan av hayvanlarından elde edilen gelirin, yine Devletin hazinesine girmesi gerekirken, Döner Sermaye'ye yatırılması adaletsizliktir. Devlet eliyle toplanan gelirlerin kamu maliyesi ve Sayı tay denetiminin dı na çıkarılmasını sa layan bu düzenleme ile, Kanun ile kaldırılan "fon"lara dönü yapılmaktadır¹⁶⁵.

Kanunun 20. Maddesinde, av ve yaban hayvanlarının ya am ortamlarını zehirleyenlere verilecek cezaları belirlemektedir. Ancak bu maddeden, bir canlıya yönelik öldürmek amacıyla yapılan zehirlenme suçunun, canlıların ya am ortamlarıyla sınırlandı ı anlamı da çıkarılabilecektir. Oysa avcılıkta zehirlenmek ortamdandır çok, canlının kendisine yönelik bir eylemi belirlemekte olup, Kanun bu haliyle yoruma açık

¹⁶² *Ibid.*, s. 93.

¹⁶³ "Madde 2 - 30 uncu bent: Döner Sermaye letmesi: Bu Kanun çerçevesinde toplanan gelirlerin, yine sadece bu Kanun çerçevesinde kullanılmak üzere yatırıldı ı, 21.5.1992 tarihli ve 3800 sayılı Orman Bakanlı ının Kurulu ve Görevleri Hakkında Kanunun 35 inci maddesine göre kurulmu bulunan Döner Sermaye i letmelerini kastetmektedir."

¹⁶⁴ "Madde 10 - Bakanlık, av ve yaban hayvanlarının korunması, geli tirilmesi ve av ve yaban hayatı yönetimi, avlakların kurulması, bakımı, i letilmesi ve avlanmaların kontrol altına alınması, üretme istasyonları, koruma ve geli tirme sahaları kurulması, yaban hayvanlarının hastalıkları ile mücadele edilmesi, avcıların e itilmesi, avcılı ın ve av turizminin geli tirilmesi için Döner Sermaye letmesinde bu Kanun uyarınca toplanan gelirin tamamını kullanır."

¹⁶⁵ Gürpınar, T., *Kara Avcılı ı Kanun Tasarısı üzerine Ele tiriler*, DHKD ç Rapor, Ankara, 2003.

bırakılmı tır. Aynı sorun Kanunun 6. Maddesinde de görölmektedir. Yasaklanan, men edilen avlanma usulleri sayılırken, en ba ta "zehirle avlanmak yasaktır" ifadesine yer verilmi tır. Zehirlemek fiilinin, avlanmak fiili ile karı tırılmaması gerekir¹⁶⁶. Zehirlemek bir öldürme yöntemidir. Avlanmak, genelde, elle kullanılan bir aletle (ok-yay, mızrak, balta, kama, ta , sopa, bumerag, sapan, zıpkın, arbalet, av tüfe i vb.) yabancı bir hayvanı öldürmektir¹⁶⁷. Avcı avlayaca ı hayvanın yetenek ve becerisinden daha üstün bir performans gösterirse, avı elde eder. Kısacası avla avcı arasında birebir mücadele sözkonusudur. Oysa zehirlemek, tuza a dü ürmek, kapana kısırmak gibi yöntemler, yabancı hayvanların öldürölmesi ya da yakalanması sonucunu getirirse de, avcılık de ildir¹⁶⁸. Tuzak veya kapan yabancı hayvanın öldürölmesini de il, yakalanmasını amaçlayabilir.

Genel bir yorum yapmak bakımından, Kara Avcılı ı Kanunu'nun Amaç maddesinde av ve yaban hayatının birlikte ele alınıyor olması, "sürdürülebilirlik", "koruma" gibi kavramların kullanılması bu alanda düzenlemelerde bütüncül bir yakla ımın oldu unu ortaya koyması açısından önemlidir. Bununla beraber, Kanunda; yaban hayatı ve ya am ortamlarına ait düzenlemelerin avcılı a göre zayıf kaldı ı, av ve yaban hayatının bir do al kaynak olarak de il de bütünüyle ekonomik fayda/çıkar aracı olarak göröldü ü yönünde ele tiriler vardır. Bu ele tiriler, yaban hayvanların ta ıdıkları, ekolojik, bilimsel, estetik, rekreasyonel, ve görsel de erleri kapsamadı na yönelik olup, *"...yasanın omurgasının, av hayvanının vurulması, avlanma eylemi gerçekte tiren avcıdan, silah ve mühimmat satanlardan para tahsil edilmesi ve elde edilen gelirin ba ta Orman Bakanlığı personeli olmak üzere, ilgi grupları arasında nasıl üle tirilece i üzerine kuruldu u..."* belirtilmektedir¹⁶⁹.

Kanunun yaban hayatı ve içinden çekilen av hayvanlarının, avcılık yapan belirli bir zümrenin tüketmesinden çok, av hayvanı olarak tanımlansın/tanımlanmasın, türlerinin evrensel, toplumsal ve ekosisteme ait de erler/varlıklar oldu u gerçe ini vurgulamadı ı kısmen do rudur. Dolayısıyla Kanunun Amaç bölümünde yer aldı ı ekilde;".... av kaynaklarının milli ekonomi açısından faydalı olacak ekilde

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ Gürpınar, Tansu., *Kara Avcılı ı Kanun Tasarısı Üzerine Ele tiriler*, DHKD ç Rapor, Ankara, 2003.

de erlendirilmesini...." ibaresinin ön plana çıkarak, yasanın türleri ".....avcı odaklı ekonomik bir de er olarak ele aldı ı.." ve av hayvanlarının "...ekosistemde "tüketici..." oldukları varsayımından yola çıkıldı ı.." ele tirilerini alması do aldır.

3.1.8. Kıyı Kanunu

Ba ta Kıyı Kanunu olmak üzere, bir dizi düzenlemeden olu an kıyı mevzuatı, kıyı olarak tanımlanan alanların kullanımına dair düzenlemeleri ve buralardaki mülkiyeti belirlemeye yöneliktir.

Osmanlı toprak düzeninden beri kıyıların devletin malı sayıldı ı bilinmektedir¹⁷⁰. Kıyının Türk hukukundaki ilk yasal tanımı ve korunması ilkesi 1926 yılında kabul edilen 643 sayılı Medeni Kanunda (Madde 641) yeralmı tır¹⁷¹.

Özellikle 1960'lardan itibaren Türkiye'de kıyı alanlarının kullanımı özel ki iler ve hatta kamu kurulu larınca savurganca kullanılmı tır¹⁷². Bu dönem bir anlamda "kıyı ya ması" olarak bilinen sürecin de ba langıcıdır¹⁷³. Kıyıların kamuya ait olarak belirlenmesi, yönetiminin bir kamu kurulu una bırakılması, haciz, zaman a ımı gibi hususların bu alanlar için i letilmemesi ve bu alanlardan herkesin özgür bir ekilde yararlanmasının devletin garantisi altında olması kendi içinde kıyı alanlarının korunmasına yönelik bir statü gibi yorumlanabilir.

Kıyılarla do rudan ilgili mevzuatı olu turmaktadır. Kıyı Kanunu'nun amacını belirleyen 1. Madde'de; deniz, do al ve yapay göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde ve devamı niteli indeki sahil eritlerinin korunması, do al ve kültürel özelliklerin gözetilmesi toplum yararına açık ve kamu yararına kullanım ilkesi vurgulanmaktadır.

¹⁷⁰ F. Eke, 1995, s.7.

¹⁷¹ dem.

¹⁷² R. Kele , 1996, s. 459.

¹⁷³ dem.

Bu Kanunun 16. maddesine dayanan Yönetmeli in 4. Maddesiyle Kanunun 4. maddesinde verilen tanımlarla beraber, yasada yer alan di er kavramlar daha detaylı olarak tanımlanmı tır.

Kıyı Kanunun'da sahil eridi hiç bir ayırım gözetmeksizin yeni planlanacak alanlarda veya iskan dı ı artlarda veya yerle ik alanlarda 100 metre olarak tanımlanmı tır. Bu erit içinde yer alacak kullanımların kıyı kenar çizgisine yakla ma mesafesi 50 metre olarak tanımlanmaktadır. Böylece 3621 sayılı Kanunla sahil eridi içinde yer alan yapıla ma yasa ı, bu yasayla 50 metre geriye çekilmekte, ilk 50 metrenin sadece herkese açık yürüme alanı ve rekreasyon amaçlı kullanımı öngörülmektedir. Ba ka bir deyi le kıyı kenar çizgisi ile deniz arasında kalan kıyı alanı, e nitelikli 50 metrelik bir sahil eridi ile geni letilmektedir¹⁷⁴. 3830 sayılı Kanunun uygulama yönetmeli i ise 13 Ekim 1992'de yayınlanarak yürürlü e girmi tir.¹⁷⁵ Bu yönetmelikte bazı yeni tanımlara da yer verilmi ve 3830 ile uyumlu hale getirilmi tir. Söz konusu yönetmelik 30 Mart 1994 tarihinde yayınlanan bir ba ka yönetmelikle¹⁷⁶ de i ikli e u ramı ve bu e kilde, Kıyı Kanunu'nun kamu yararına ve toplumun kıyılardan yararlanması için koruma amacıyla ba da mayan uygulamalarının revizyonu hedeflenmi tir. Bu yönetmelikte tanımlar daha belirgin hale getirilmi ve kıyının tanımı dar-yüksek kıyılar ile alçak-basık kıyılar olarak detaylandırılmı tır¹⁷⁷.

Kıyı mevzuatının uygulanmasında gelinen noktada halen bir dizi sorunun devam etmekte oldu unu belirtmek gerekir. Bunlar:

- Kıyıların korunmasına yönelik adı geçen tüm kanunlar farklı bakanlık veya müste arlıkların sorumlulu u altındadır. Bu kurum ve kurulu ların arasındaki koordinasyon eksikli i karı ıklıkların çıkmasına neden olmakta, yasalar belirli bir standart geli tirmekte yetersiz kalmaktadır.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 24.

¹⁷⁵ Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeli in Bazı Maddelerinin De i tirilmesi Hakkında Yönetmelik, **RG.** 13.10.1992 tarih ve 21374 sayı.

¹⁷⁶ Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeli in Bazı Maddelerinin De i tirilmesi Hakkında Yönetmelik, **RG.** 30 Mart 1994 tarih ve 21890 sayı.

¹⁷⁷ Eke, F., 1995, s. 27.

- Kıyı kentleri de, merkezi yönetime ba lı olan valilikler ve belediyelerce yönetilmektedir. İgili bakanlıkların il müdürlükleri sorumlulukları altında bulunan kanun ve yönetmelikler do rultusunda görevlerini yapmaktadır. Merkezi yönetime olan uzaklık ve ileti im eksikli i, yerinde ve anında yapılması gereken i lemlerin gecikmesine, dolayısıyla da do ru biçimde uygulanmamasına neden olmaktadır.
- Kıyıda ve sahil erisinde planlama ve uygulama yapılabilmesi için onaylı kıyı kenar çizgisinin bulunması zorunludur. Kıyı kenar çizgisi tespit komisyonu, valiliklerce, kamu görevlilerinden en az 5 ki iden olu turulur. Komisyonda belirlenen meslek gruplarının her birinden en az bir ki inin bulunması zorunludur: Jeoloji mühendisi ve/veya jeolog ve/veya jeomorfolog, harita ve kadaastro mühendisi, ziraat mühendisi, mimar ve/veya ehir plancısı, in aat mühendisi. Bu üyeler arasından valinin belirleyece i bir üye komisyon ba kanlı nı yürütür. Kıyı kenar çizgisinin tespit ve onayı ile ilgili 7. Maddede; “Onaylı kıyı kenar çizgisi bulunmayan alanlardaki tespit i lemlerinin valiliklerce bir program dahilinde ve en kısa sürede gerçekleştirilmesi esastır. Valiliklerce yıllık tespit programları hazırlanır” kararı yer almakla birlikte, birçok alanda yıllık programlara ba lanarak yapılması gerekli kıyı kenar çizgisi belirlemeleri yalnızca talebe ba lı olarak ele alma düzeyine indirgenmi tir.
- Kıyı Kanunu’nun bir olumsuzlu u, çevre korunmasına ili kin konuları yeterince içermemesidir. Türkiye’nin taraf oldu u birçok uluslararası sözleşme, örne in sulak alanların korunmasına yönelik Ramsar Sözleşmesi, Akdeniz’in Kirlenmesine Kar ı Korunmasına Ait Sözleşme (Barcelona) ve eki protokolleri ve bu çerçevede Akdeniz Eylem Planı do rultusuyla yürütülen çe itli projeler kıyı mevzuatına yeterince yansıtılmamı , ekolojik özelliklerin gözetilece i, deniz ve kıyıyı kirlletici faaliyetlerin yapılamayaca ı gibi genel ifadelerle yetinilmi tir.

Bu sorunların çözümlenmesi için temel de üzerinde durulması gerekenler¹⁷⁸ ise a a ıda verilmi tir:

- Kıyı eridinin do al, ekolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve tarihi özelliklerini belirlemek amacıyla envanterler olu turulmalıdır.
- Kıyı kenar çizgilerini bilimsel verilerle belirlemek için kıyı tüm özellikleri ile ele alınmalı, endemik (yöreye özgü) bitki türleri ve toplulukları ile kumsal haritaları hazırlanmalıdır.
- Kıyı ve deniz ortamında yer alabilecek limanlar, sanayi alanları, turizm ve rekreasyon alanları, kentsel yerle meler, enerji üretim tesisleri, balık çiftlikleri, do al koruma alanları, tarım alanları, sit alanları, maden alanlarına ili kin sektörel talepleri ve tercihleri yansıtan master planlar ekolojik önceliklerle hazırlanmalı ve kıyı bölgesi planlamasına veri olu turması sa lanmalıdır.

Kıyıların korunması ile ilgili olarak Türkiye’de u tespitin yapılması önemlidir: Kıyıda gerçekte tirilen çevre koruma etkinliklerinde ekonomik geli me dü üncesi ön plandadır. Kıyı alanlarını birinci dereceden etkileyen tüzel düzenleme olan Kıyı Kanunu’nun bütünlük bir bakı açısıyla yeniden ele alınması gerekmektedir. Yapılabilecek tüm çalı maların gerçekte mesinin ön ko ulu ise; kıyıların belli kümelere özgülenen bir “ekonomik kaynak” olarak de il, toplumun bütün kesimlerinin yararlanmasına açık bir “do al de er” olarak görülmesidir.

3.1.9. Bo aziçi Kanunu

2960 sayılı Bo aziçi Kanunu¹⁷⁹ stanbul Bo azı’nın kültürel, tarihsel ve do al de erlerini kamu yararı gözeterek; korumak ve geli tirmek, ve bu alandaki nüfus

¹⁷⁸ Eke, F., 1997’ den faydalanılmı tır.

¹⁷⁹ RG. 22 Kasım 1983 tarih ve 18229 sayı.

yo unlu unu sınırlamak amacıyla çıkarılmış bir yasadır. Kanun, Bo aziçi Kararnamesi¹⁸⁰ ile getirilen düzenlemelere paraleldir.

Korumaya yönelik bir yasal düzenleme olan Bo aziçi Kanunu ile; Kanuna ve imar planı esaslarına uygun yapı yapılabilece i ancak buna aykırı olan yapıların ivedilikle yıkılaca ı hükme ba lanmaktadır. Yasa nüfus ve yapı yo unlu unu artırıcı de i iklikleri de yasaklamaktadır¹⁸¹. Söz konusu yasa Kıyı Kanunu ile de paralellik içinde düzenlenmi olup, Bo aziçi kıyı alanının ancak “kamu yararına” kullanılaca ını hükme ba lamaktadır. Kanunun koruma açısından dikkat çeken bir di er özelli i de orman statüsüne alınacak yerlerin bedelsiz hazineye devrinin, özel mülkiyette olanların ise, Çevre ve Orman Bakanlığı nca kamula tırılması öngörölmü tür¹⁸².

Bo aziçi Kanunu, stanbul Bo azı'nın iki yakasını ilgilendiren “özel imar kanunu” niteli indedir¹⁸³. Ancak, 1983 yılı sonlarındaki iktidar de i ikli i döneminde, Mayıs 1985'te yürürlü e giren ve yerel yönetimlerin özerkli i konusunda yeni düzenlemeleri içeren mar Kanunu ile Bo aziçi Kanunu'nun en önemli maddeleri neredeyse tamamen uygulamadan kaldırılmış tır. Bu ekilde Kanunun uygulanmasına yönelik kurulan birimler kaldırılmış (Bo aziçi mar Yüksek Koordinasyon Kurulu, Bo aziçi mar Yönetim Kurulu ve Bo aziçi mar Müdürlü ü), söz konusu görevler stanbul Büyük ehir Belediyesi ve ilçe belediyelerine devredilmi tir.

Son dönemde kamu yönetimindeki de i iklikler çerçevesinde büyük ehir belediyelerine¹⁸⁴ verilen geni yetkiler çerçevesinde stanbul Büyük ehir Belediyesinin Bo aziçi'nin korunması konusundaki tutumu dikkatle izlenmelidir. Bu ba lamda “Bo aziçi mar Yüksek Koordinasyon Kurulu”nun kararlarının da yakından takip edilmesi gerekir.

¹⁸⁰ 29 Ocak 1983 tarih ve 83/5760 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

¹⁸¹ Kele , R., 1996, s. 470.

¹⁸² *dem.*

¹⁸³ *Idem.*

¹⁸⁴ Büyük ehir Belediyesi Kanunu, Kanun No: 5216, RG.23.7.2004 tarih ve 25531 sayı. RG.

1987'de Anayasa Mahkemesi mar Kanunu'nun Bo aziçi ile ilgili 48. Maddesinin (g) fıkrasında yer alan hükmü, kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olması gerekti i ilkesine aykırı bularak iptal etmi tir¹⁸⁵.

Bo aziçi Kanunu, korumayı ilke olarak olumsuz araçlarla, önlem ve yaptırımlarla gerçekte tirmeyi amaçlayan bir düzenlemedir.¹⁸⁶ Bununla beraber, Kanunun e siz de erde olan Bo aziçi'nin korunması ve de erlerinin geli tirilmesini düzenlemeye yönelik bir amaçla hazırlanmı olması, Türkiye'de koruma açısından önemli adımlardan biri olarak görülebilir. Kanun;

- o mülkiyet hakkını kısıtlaması,
- o konut aç ında gecekonduların yıkımı ile sorunun büyütülmesi,
- o Bo aziçi'nin yapılarla bir bütün oldu unu ve bunun önlenmesinin do ru olmayaca ı ve
- o mülkiyet haklarının kamu yararı kapsamında kamula tırma tehditi altında bırakılmasının do ru olmayaca ı gibi bazı nedenlerle ele tirilmektedir¹⁸⁷.

Bu ele tirilerin Bo aziçi gibi özel ve e siz bir de erin korunmasının ülkeye ve insanlarına sa layaca ı tüm de erlerin yanında gerekçeleri güçsüz ve dayanakları zayıftır. Kanunda, yapıla mayı de il, özel yapı yapmayı yasaklarken, yasaya aykırı konut yapmayı ülkenin konut aç ını kapatmak olarak görmek gibi planlama nosyonuna aykırı bir anlayı vardır. Di er yandan, yapı ve ye il alan birlikteli inde ye il alan üstünlü ü vardır. Son olarak da, kimi mülkiyet hakları kamu yararı kar ısında sınırlandırılabilir¹⁸⁸. Korumanın kamu yararına olan prensiplerinden biri de budur.

¹⁸⁵ Kele , R., 1996, s. 473.

¹⁸⁶ Kele , R., 1996, s. 471.

¹⁸⁷ *Idem.*

¹⁸⁸ *Idem.*

3.1.10. Tarım Mevzuatı

Koruma alanları ile ilgili olması bakımından, tarım sektörü ve biyolojik çe itlilik ili kili mevzuata bakıldı ında, ilk göze çarpan, ba larda sadece Tarım ve Köyi leri Bakanlı ının sorumlulu unda olan, sonraları ise Çevre ve Orman Bakanlı ı ve di er bazı kurulu ları ilgilendiren önemli konu; biyolojik çe itlili in korunmasında biyogüvenlik sorunları olmu tur.

Bu alanda, 1992 Rio Konferansında alınan kararlar ve taraf olunan hukukî düzenlemelerle birlikte, Türkiye’de bu konu önemsenmeye ba lamı tır. Son zamanlarda da, Türkiye’nin AB’ye uyum çalı maları çerçevesinde, Genetik Olarak De i tirilmi Organizmalar - GDO’ların yönetimine ili kin olarak biyolojik güvenlik mevzuatının uyumla tırılması konusunda çalı malar hız kazanmı bulunmaktadır.

Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı tarafından 1992 sonrasında biyolojik çe itlili in korunması ve sonraları biyogüvenlik alanında yapılan yasal düzenlemeler söz konusudur.

Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı tarafından, sadece ara tırma ve deneme amaçlı olmak üzere, Bakanlıkça uygun görülen bu tip tohumlukların ithaline mevzuat çerçevesinde izin vermeyi düzenleyen “Tohumluk thalât Uygulama Genelgesi” ilk kez 1988 yılında çıkarılmı tır. Bu genelge her yıl yenilenmektedir.

Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı’nca 1998’de “Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat” yayınlanmı tır. Bu çerçevede, 1998 Yılı’ndan bu yana, uygulamada çıkan aksaklıkları bertaraf etmek amacıyla, Talimat’ta zaman, zaman de i iklikler yapılarak, Bakanlıkça, bazı ara tırma merkezlerinde, ithal edilen transgenik bitkilerin alan denemelerine alındı ı bilinmektedir. Bu süreçte yürürlükte olan “Bitki Çe itlerinin Tescil Edilmesine li kin Yönetmelik”de de i ikliklere ihtiyaç duyulmu tur.

Türkiye’de GDO üretimi, pazara sürülmesi ve gıda olarak kullanılması ile ilgili hukukî düzenleme ihtiyacı, Türkiye’nin Birle mi Milletler Biyolojik Çe itlilik Sözleşmesi ve bu Sözleşmenin eki Protokolü olan Cartagena Biyogüvenlik

Protokolü¹⁸⁹ne taraf olması ve AB adaylık sürecinin başlaması (Helsinki, Aralık 1999) ile birlikte hız kazanmıştır. Tarım ve Köyi Leri Bakanlığı'nca, GDO'ların çevreye bilinçli salımı ve pazara sürülmesi hakkında başlatılan hukukî düzenleme çalışmaları, başlangıçta bir yönetmelik çerçevesinde hazırlanmış, ancak daha sonra (cezaî müeyyideleri de içermesi bakımından) düzenleme "Ulusal Biyogüvenlik Kanunu Tasarısı"na dönüştürülmüştür.

Ulusal Biyogüvenlik Kanunu Tasarısı, Cartagena Protokolü'nün hükümlerini içeren bir düzenlemedir. Tasarı, genel çerçevesi itibarıyla, GDO'ların bilinçli salımı ve pazara sürülmesi konularını (GDO'lu tohum ve gıdaların ithali ve satışı), insan ve canlı sağlığı ve çevre açısından doğurabileceği riskleri gözönünde bulundurarak, idarî kuralları, kurumsal yapı ve izlenmesi gereken kontrol ölçümlerini içermektedir. Tasarının amacını belirten 1. Maddesi şöyledir: *"Bu kanunun amacı; ülkemizde çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile bitki, hayvan ve insan sağlığı ve yaşamının korunması için 4898 sayılı kanunla onaylanan Birleşmiş Milletler Cartagena Biyogüvenlik Protokolü de dikkate alınarak, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve ürünleri ile ilgili faaliyetleri düzenlemek, denetlemek, izlemek ve izleyebilmek üzere biyogüvenlik sistemini kurmak, geliştirmek ve uygulanmasını sağlamaktır."*

Ayrıca, Tarım ve Köyi Leri Bakanlığı tarafından 1994 Yılı'nda¹⁹⁰ "Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik" çıkarılmıştır. AB mevzuatına uyuma yönelik olarak çıkarılan bu Yönetmeliğin genel amacı, ekolojik dengeyi korumak ve bozulan ekolojik dengeyi yeniden tesis etmek için ekolojik ürünlerin üretimini gerçekleştirmektir. Daha sonra 1996'da Hırcat Rejim Kararı¹⁹¹ ve buna bağlı Hırcat Yönetmeliğindeki ekolojik tarım ürünleri sertifikaya bağlı, kayda tâbi ürünler listesinde yer almıştır. En son olarak, tüketiciye güvenilir, kaliteli ürünler sunmak üzere organik ürün ve gıdaların üretiminin geliştirilmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu yürürlüğe girmiştir (Aralık 2004)¹⁹².

¹⁸⁹ RG. 24.6.2003 tarihli ve 25148 sayı.

¹⁹⁰ RG. 18 Aralık 1994 tarihli ve 22145 sayı.

¹⁹¹ RG. 6 Ocak 1996 tarihli ve 22515 sayı.

¹⁹² RG.3 Aralık 2004 tarihli ve 25659 sayı.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın tekilât kanununa göre, biyogüvenlik ile ilgili konular Bakanlık'nın ana birimlerinden olan Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğuna verilmiştir.¹⁹³ Kanunda biyolojik çeşitliliğin korunması, Bakanlık'nın görevleri kapsamında genel bir hüküm olarak yer almakla birlikte, söz konusu genel müdürlüğün görevleri ile ilgili olarak, “Ülkenin bitki ve hayvan türü genlerinin muhafazası ve iyileştirilmesi ile ilgili işlemleri yürütmek” şeklinde ayrı bir hüküm bulunmaktadır.

Söz konusu mevzuat ile ilgili olarak bir başka çalışmada, AB uyumu çerçevesinde Çevre ve Orman Bakanlık'nca yürütülmekte olan Türkiye'de çevre mevzuatının analizi ile ilgili olan IMPEL (2003) projesidir. Bu çalışmada “Kimyasallar ve GDO'larla İlgili Mevzuat Analizi” alt başlığı ile AB ve Türkiye biyogüvenlik düzenlemeleri karşılaştırılmakta, mevzuat uyumunun yanı sıra, uygulamadaki aksaklıklar kurumsal, idarî ve teknik eksiklikler açısından ortaya konulmaktadır.

Türkiye ayrıca, bitkisel gen kaynaklarının korunması, sürdürülebilir kullanımı ve çiftçi haklarının korunması konusundaki “Tarım ve Gıda için Uluslararası Bitki Genetik Kaynakları Sözleşmesini” (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) imzalamıştır. (2000)¹⁹⁴ Son dönemde yürürlüğe giren 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu'nun¹⁹⁵ amacı, her ne kadar toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemek olsa da, Kanunun Geçici 1. Maddesi ile “11.10.2004 tarihinden önce tarım arazileri; gerekli izinler alınmadan tarımdışı amaçlı kullanıma açılmı ve tarımsal bütünlüğü bozmuyor ise söz konusu arazinin istenilen amaçla kullanımı için, altı ay içerisinde Bakanlık'a müracaat edilmesi, hazırlanacak toprak koruma projesine uyulması ve tarımdışı kullanılan tarım arazilerinin her metre karesi için beş Yeni Türk Lirası ödenmesi” artışıyla izin

¹⁹³ Söz konusu Genel Müdürlüğün bünyesinde, Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı'na bağlı Biyolojik Çeşitlilik ve Gen Kaynakları Dairesi bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Talu N, “Biyogüvenlik (Cartagena) Protokolü ve Türkiye'de Durum”, TÇV Yayını, Ankara, Mayıs 2005, s.24-26.

¹⁹⁵ RG.19.7.2005 tarih ve 25880 sayı.

verilir.” Hükmü yer almakta olup, bu durum tarım topraklarına bir nevi i gal affı getirmektedir.

3.1.11. Su Ürünleri Kanunu

Türkiye'nin denizlerinde ve iç sularında su ürünlerinin korunması, sınıflandırılması, av zamanları, avlanma yerleri, avlanma vasıtaları, istihsal izinleri, avlanma suçları ve cezaları, 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu'nun¹⁹⁶ uygulanması için çe itli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlar; Su Ürünleri Yönetmeli i¹⁹⁷ ile 1380 Sayılı Kanunun ceza maddelerinin atıf yaptığı di er ilgili yönetmelikler ve Tarım ve Köyi leri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlü ünce sirküler ekinde ilan edilen ve iki er yıllık periyodlar halinde uygulamaya konulan su ürünleri avcılı na ili kin sınırlama, yasaklamalar ve yükümlülükleri içeren düzenlemeleri içermektedir.

Su Ürünleri Kanunu, su ürünlerinin korunması, istihsalı ve kontrolüne dair konuları da düzenlemektedir. Yasada türlerin korunmasına yönelik avlanma teknikleri ve yer yasakları ile ilgili maddeler yer almaktadır.

Kanunun 19. Maddesi; bomba, torpil, dinamit, kapsül ve benzeri patlayıcı maddeler öldürücü veya uyu turucu maddeler, sönmeme kireç ve Bakanlı ın izni alınmaksızın elektrik cereyanı, elektro ok ve hava tazyiki ile su ürünleri avlanmasını yasaklamaktadır.

Saptanacak belli bir aydınlatma gücünü geçmemek üzere, elektrik cereyanı ile aydınlatma ve münhasıran denizlerde olta ile avlanan su ürünlerinin denizden çıkarılmasında elektro ok usulünün uygulanması izine ba lı de ildir. Yasanın bu maddesinin uygulanmasına ait esaslar yönetmelikte gösterilmektedir.

Yasanın 20. Maddesi sulara zararlı madde dökülmesi hakkında olup su ürünleri veya bunları istihlak edenlerin veya kullananların sa lı na veya üretim araçlarına malzeme, teçhizat, alet ve edevata zarar veren maddelerin içsulara ve denizlerdeki üretim yerlerine veya civarlarına dökülmesi veya dökülece i ekilde

¹⁹⁶ RG. 4 Nisan 1971 tarih ve 13799 sayı.

¹⁹⁷ RG. 10 Mart 1995 tarih ve 22223 sayı.

tesisat yapılmasını yasaklamaktadır. Hangi maddelerin dökülmesinin yasak olduğu ise yönetmelikte belirtilmektedir.

Su Ürünleri Kanununun 24. Maddesi; içsular, Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale bölgelerinde, bilimsel amaçlı inceleme yapanlar hariç, her çeşit trol ile su ürünleri üretimini yasaklamaktadır.

Kanun ile, kara suları dahilinde dip trolü ile su ürünleri istihsaline ekli ayrı bir yönetmelikle düzenlenmekte, bu yönetmelik hükümlerine aykırı olarak dip trolü ile su ürünleri istihsaline yasaklanmaktadır.

25. Madde ise zamanlar, mevsimler, cins, tür, çeşit, ağırlık ve büyüklük itibariyle istihsaline yasak olan su ürünlerinin, yasağın devam ettiği müddet zarfında her ne suretle olursa olsun satışı, nakli, imalatla kullanılmasını yasaklamaktadır.

1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, Su Ürünleri Yönetmeliği ve iki senede bir yenilenecek Resmi Gazete'de yayınlanan Ticari Amaçlı Avcılığı Düzenleyen Su Ürünleri Sirküleri, AB Mevzuatında, Balıkçılık Kaynaklarının Ortak Balıkçılık Politikası dahilinde korunması ve geliştirilmesinin sürdürülebilmesi konulu Konsey Tüzüğü ile ilgili bazı direktiflere karşılık gelmektedir.

Mevzuat, kaynak koruma ve avcılık kontrolü konusunda uyumlu bulunmakla birlikte, AB Mevzuatında yer alan bazı direktiflerine karşılık gelen düzenlemeler henüz bulunmamaktadır. Uyumlaştırma çalışmaları sürecinde Su Ürünleri Kanunu'nda değişiklik yapan yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁸

3.1.12. Turizmi Tevvik Kanunu

1982 yılında yürürlüğe giren olan, 2634 sayılı Turizmi Tevvik Kanunu¹⁹⁹, özellikle koruma alanlarının planlamasında yarattığı etkiler açısından önemlidir.

¹⁹⁸ Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 4950, RG. 29.7.2003 tarih ve 25183 sayı.

¹⁹⁹ RG. 16.3. 1982 tarih ve 17635 sayı.

Turizm yatırımlarında önemli bir konu olan arsa tahsisi ile ilgili olarak Turizmi Te vik Kanununda bazı de i iklikleri içeren “Turizmi Te vik Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun” 2003 yılında çıkarılmıştır²⁰⁰. Kültür ve turizm koruma ve geli me bölgesi ilan edilen yerlerde yatırımcılara tahsis kolaylığı sa lamak amacıyla düzenlenen hükümleri içeren bu Kanun’da, koruma faaliyetlerini do rudan ilgilendiren bir çok hüküm bulunmaktadır.

Bu çerçevede, Milli Parklar Kanunu kapsamındaki “devlet ormanı sayılmayan” yerlerde ve Orman Kanununa göre “devlet ormanı sayılan” yerlerde imar planı ile turizme ayrılan araziler yatırımcıya tahsisi edilebilmektedir. Ayrıca bu bölgelerde yer alan meralarda, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanacak imar planları ile “vasıf de i ikli i”ne gidilerek, Hazine adına tescil edilebilmesine ve böylece meraların turizm yatırımları için tahsis edilebilmesine de imkan tanınmaktadır. Özetle 4957, do al alanların turizm te vikine önemli ölçüde konu olmasını ve yatırımcıya açılmasını sa layan bir yasal düzenlemedir.²⁰¹

Yukarıda de erlendirilen tüm bu kanunların yanısıra, bazı özel mevzuat ile bir çok yönetmelik koruma faaliyetleri açısından ele alınması gereken yasal düzenlemelerdir. Bu kapsamda önemli görülen bazıları a a ıda incelenmiştir:

3.1.13. stanbul Su ve Kanalizasyon dairesi Genel Müdürlü ünün Igili Mevzuatı

stanbul Su ve Kanalizasyon dairesi Genel Müdürlü ü (SK) Kurulu ve Görevleri Hakkındaki Kanun²⁰² ile stanbul Büyük ehir Belediyesi’nin su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden i letmek amaçlanmıştır. 1981 yılında stanbul Valili i

²⁰⁰ Turizm Te vik Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 4957, **RG.** 1.8.2003 tarih ve 25186 sayı.

²⁰¹ Talu N, **TBMM’de Çevre Siyaseti**, Ankara, Nobel Yayın Da ıtım, Ankara, Aralık 2004, s. 72.

²⁰² **RG.** 20 Kasım 1981 tarih ve 2560 sayı. (SK Genel Müdürlü ü, 1984 yılında yürürlü e giren 3009 sayılı kanunla stanbul Büyük ehir Belediyesi bünyesine alınmıştır ve hizmetleri Büyük ehir Belediyesinin görev alanı ile sınırlıdır.)

denetiminde iken, 1984 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesine alınmıştır. SK'nin görev ve yetkileri arasında;

- içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yerüstü kaynaklardan sağlanması, dağıtılması, alt yapının kurulması, işletmesi, atık ve yağ sularının toplanması, bertarafı, arıtılması gibi operasyonel hizmetler ile;
- bölgedeki su kaynaklarının deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yeraltı sularının kirlenmesini, su kaybını önlemek ve/veya bunlara yol açacak tesislerin kurulmasını ve faaliyetlerini önlemek, her türlü idari ve hukuki tedbiri almak gibi korumaya yönelik sorumluluklar da bulunmaktadır.

SK'nin öncelikli görevleri arasında olan su havzaların korunması ve özellikle su kirliliğinin önlenmesi konusunda 26/2/1995 tarihinde revize edilerek yürürlüğe giren "İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Korunması Hakkındaki Yönetmelik" çıkarılmıştır.

İstanbul'da nüfus artışı ve hızlı kentleşme olmak üzere bir çok çevresel sorunla karşılaşmaktadır. Bugün 12 milyonu bulan nüfusu ve yıllık ortalama 400.000 dolayında olan nüfus artışı ile İstanbul, Türkiye'de kentleşme hızı en yüksek bölgedir.

İstanbul'un en önemli sorunu su kaynaklarının sürdürülebilirliğine yönelik tehditlerdir. Özellikle kentin kuzeyindeki yeşil alanlarla çevrili su havzaları hayati öneme sahiptir. Halihazırda İstanbul'un ihtiyacı olan içme ve kullanma suyunun hemen tamamına yakını yüzeysel su kaynaklarından sağlanmakta olup, bu kaynaklar doğrudan olarak kirlenmeye açık durumdadır.

İstanbul'a su sağlayan ve yıllık 920 milyon m³ ulaşan su kaynakları mevcuttur. Özellikle, son yıllarda artan göç ve geçmişte verilen siyasi kararlar sonucu, su toplama havzalarında kaçak ve kontrolsüz yapılaşma baş göstermiş ve havzalarda sanayi sektörüne ait çöplükler faaliyetlere geçmiştir.

İstanbul'un su havzaları, yıllık ortalama yüzde 29'a ulaşan nüfus artışı ile Türkiye'de ilk sırada yer almaktadır. Yine aynı zamanda

İstanbul'un yüzde 60'ından fazlasını kapsayan büyük havza alanlarının bo ve fiziki korumadan yoksun olması, bu alanlara yönelik kaçak yapılaşma tehditini de artırmı ve artmaya devam etmektedir.

26.02.1995 tarihinde, revize edilerek yürürlü e giren SK Çeme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Kar ı Korunması Hakkındaki Yönetmeli e göre;

Mutlak Koruma Alanları Göle uzaklı ı 0-300 m.ve derelerin her iki tarafından da 100'er metre	Kesin inaat yasa ı
Kısa Mesafeli Koruma Alanları Göle uzaklı ı 300-1000 metre.	Her 10.000m ² 'ye 1 konut yapılabilir
Orta Mesafeli Koruma Alanları Göle uzaklı ı 1000-2000 metre.	Her 5000 m ² 'ye 1 konut yapılabilir
I. Uzun Mesafeli Koruma Alanları Göle uzaklı ı 2000-5000 metre.	Her 2500 m ² 'ye 1 konut yapılabilir
II. Uzun Mesafeli Koruma Alanları Göle uzaklı ı 5000 mt. – Havza sınırı	Her 2000 m ² 'ye 1 konut yapılabilir.

Çevresel Etki De erlendirmesi (ÇED) Yönetmeli i Çevre ve Orman Bakanlı ının yaptırımı altındadır. Bununla beraber bir çok kamu kurulu unun ÇED yaptırma yetkisi vardır (DS , Karayolları Genel Müdürlü ü vb.). Bu kapsamda, mevcut mevzuat SK 'ye su havzalarında yapılacak uygulamalarda ÇED yaptırma yetkisi de vermi olup, SK Çevresel Etki De erlendirmesi Yönetmeli i²⁰³ bulunmaktadır. İstanbul gibi kentleşme ve nüfus artı ı hızı ülke ortalamasının üstünde olan kentlerde, su havzalarının korunması ve yönetiminin yerinden yapılması son derece önemlidir.

Bu bağlamda, SK 'nin yerel yönetimle olan i birli i ve İstanbul özelinde geliştirilmi bir Su Havzaları ÇED Yönetmeli inin varolu u ve dolayısıyla yerel ölçekte

²⁰³ RG. 22 Mayıs 1998 tarih ve 1998/354 sayı.

ÇED çalı malarının yapılabiliyor olması olumlu görülebilir. Üstelik burada, stanbul'un planlarının merkeziyetçi yakla ımlar nedeniyle defalarca sekteye u ratıldı ı da unutulmamalıdır. stanbul'un içme suyu ihtiyacının yüzde 40'ını kar ılamakta olan Ömerli Su havzası yakla ık 800.000 ki ilik bir nüfusun baskısı altındadır. 1995 yılından beri Havzada 239'u konut olmak üzere bütün havzalarda yıkımı gerçekleştirilen kaçak yapı sayısı 639'tur.

Formula 1 ve Ya anan Sorunlar

Ömerli Barajı Su Havzasında 2250 dönümlük bir alan Formula1 yarı ları için tahsis edilmiştir. Söz konusu alanın tamamı Ömerli Barajı su toplama havzası içinde²⁰⁴ olup, orman alanı sınırlarına dahildir ve 6831 sayılı Orman Kanunu'na ba lı olarak bölge, "Vakıf Ormanı" olarak belirlenmiştir.

Di er yandan Bayındırlık ve şkan Bakanlığı tarafından onanmış olan Ömerli çme Suyu Havzası Çevre Düzeni Planı'na göre, söz konusu arazinin büyük ço unlu u, Ömerli Barajı'nı besleyen De irmen Deresi'nin mutlak ve yakın koruma alanındadır ve öncelikle kamula tırılacak yerlerdendir. Formula 1'in yapılacağı bu parseller Turizm Alanı ilan edilse bile, turizm amaçlı tesislerin yapılmasına mevzuat gere i SK Yönetmeli i ve Havza Planı olarak vermemektedir.

Söz konusu yatırım ile stanbul'un kuzeyindeki ormanlık eridin korunması ve kentin Do u-Batı yönünde geni lemesi ekinde alınan ilke kararıyla uyu mamaktadır. Çevre Düzeni Planında kuzey eridi, kente temiz ve sürekli su sa lamak üzere ve aynı zamanda rekreasyon olana ı açısından önemli bulunmaktadır. Kuzey eridi; yaban hayatı, yerle ik ve göçmen ku lar ve sayıları çok çe itli nedenlerle azalmakta olan ba ta memeliler olmak üzere, fauna için büyük öneme sahiptir. stanbul co rafyasına özgü endemik bitki türleri de elimizde kalan bu kuzey eridinin önemini ve de erini arttırmaktadır.²⁰⁵ Dolayısıyla, bu özelliklere sahip

²⁰⁴ Formula 1 1092-1093 numaralı parselleri kapsamaktadır ve 2250 dönüm yüzölçümüne sahiptir. (G_{22-b2} I Tepeören kadaströ paftası)

²⁰⁵ Özhayat. N., Byfield, A., Atay, S., **Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı**, WWF- Türkiye, stanbul, 2005.

alanlarda sadece do al süreçleri kesintiye u ratmayacak etkinlikler öngörülmektedir. Kuzey eridindeki ve bu kapsamda Ömerli Barajı Su Havzasındaki yerle imlerin, sabit tesisler için çekim merkezleri yarataca ı açıktır. Formula 1 gibi yatırımların da halihazırda arazi rantlarını tetikledi i görülmektedir.

Ayrıca, su havzasında; söz konusu etkinlik için hazırlık ve uygulama sürecinde yo un bir ula ım a ı in aası arazi de erlerinin de i imi ve arazi kullanımında dönü üme neden olmu tur. Di er yandan, bu alanda katı ve sıvı atıkların yanı sıra, gaz emisyonlarının ve gürültü kirlili inin koruma ilkeleri ilgili yönetmeliklerde yer alan hükümlerle çeli ki yaratmı tır. ık ve gürültü kirlili inin yaban hayvanlarının ya am ortamlarını terketmesine ve hayat döngülerinin bozulmasına neden oldu u Antalya, Kemer Milli Parkı'nda gerçekleştirilen Rally'de de bu olumsuz ko ullar gündeme gelmi tir.

3.1.14. Su Kirlili i Kontrolü Yönetmeli i

Bugün dünyada gelece e yönelik olarak ciddi bir su krizi tartı ılmakta ve bu ba lamda Türkiye kıt olan su kaynaklarını hızla kirleten ve 2025 yılında su krizine girecek ölkeler arasında gösterilmekte ve uyarılmaktadır. Türkiye'de su yönetimi konusunda gerek mevzuat, gerekse yönetsel açıdan önemli sorunlar devam etmektedir. Bu duruma güncel bir örnek olarak Çevre ve Orman Bakanlı ı tarafından hazırlanan ve bugün yürürlükte olan "Su Kirlili i ve Kontrolü Yönetmeli i" verilebilir. Bu Yönetmelikle Türkiye'de içme suyu havzalarında kullanım ve yapıla ma hakları artırılmaktadır.

1988 tarihli "Su Kirlili i ve Kontrolü Yönetmeli i"ni de i tiren yeni Su Kirlili i Kontrolü Yönetmeli i²⁰⁶ Aralık 2004'de yürürlü e girmi tir. 1988 Yönetmeli i'nde havzaların "korunması" ön planda iken, yeni yönetmelikte "kullanma" ön plana çıkarılmı ve havzalardaki kısıtlamaları azaltmak hedeflenmi tir. Bu yeni yönetmelikte

²⁰⁶ RG. 31.12.2004 tarih ve 25687 sayı.

sakıncalı görülen ve sivil toplum kuruluşları ve meslek odalarınınca itiraz edilen hususlar aşağıdaki gibidir:

- 300 metre olan mutlak koruma alanı 100 metreye indirilerek, 200 metresi kısa mesafeli koruma alanına dahil edilmiş, böylece kamulaştırma yükünden ve kullanım yasaklarından kurtarılmıştır,
- 1988 Yönetmeliğinin kısa mesafeli koruma alanlarında “mezarlık” kurulmasını yasaklayan hükmü kaldırılmıştır,
- Kısa mesafeli koruma alanlarındaki mevcut binaların - kaçak olup olmadıkları dahi dikkate alınmadan - tadilat ve bakımına izin verilerek, yerlerinde kalmalarına olanak sağlanmıştır, bu şekilde, fiilen bir imar affı yaratılmıştır,
- Kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında, 4.9.1988 tarihinden veya kaynağın içme ve kullanma suyu kapsamına alındığı tarihten önce, mevcut olan yerleşim ve sanayi tesislerinden kaynaklanan atık suların havza dışına çıkartılması esastır.” hükmü getirilerek, bu tarihten önce mevcut olan yerleşim ve sanayi tesislerinin -yasal olmayan yapılar ve kirletici yapılar da dahil olmak üzere-yerlerinde kalmasına kabul edilerek, fiilen bir imar affı yaratılmıştır,
- Orta mesafeli koruma alanlarında “maden ocağı” açılmasına ve işletilmesine olanak sağlanmıştır,
- Uzun mesafeli koruma alanlarında yeni sanayi tesislerinin yapımına izin verilmiştir ve
- Çevre ve Orman Bakanlığına, uzun mesafeli koruma alan sınırını, dolayısıyla içme suyu havza sınırını daraltma yetkisi verilmiştir.

3.1.15. Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği

1994 yılında Ramsar Sözleşmesini imzalayan Türkiye, bu sözleşmeye göre dokuz Ramsar alanı belirlemiştir olup, aralarında 56 sulak alanın, uluslararası öneme ve kriterlere göre olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye, 1 milyon hektarın üzerinde alana yayılmış olan 250 kadar sulak alanı ile Avrupa'nın biyolojik çeşitlilik açısından en zengin ülkesi olup, Çevre ve Orman Bakanlığının sorumluluk alanında bulunan Ramsar Alanları, toplam 159.300 hektar alana karşılık gelmektedir. Bu alanlarda Çevre Bakanlığı tarafından 1992 sonrasında yürütülen alan koruma kapsamında özellikle sulak alanlarda yönetim planlaması ve sulak alanların artırılmasına yönelik projeler yürütülmektedir²⁰⁷.

Türkiye'de Ramsar Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik uluslararası öneme sahip olsun veya olmasın tüm sulak alanların korunması, geliştirilmesi ve bu konuda kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun esaslarını belirleyen "Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği"²⁰⁸ 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 26. Maddesi yönetim planlarının hazırlanması ve uygulanması ile ilgili olup, buna göre; Çevre ve Orman Bakanlığınca, "Ramsar Sözleşmesi Sulak Alan Yönetim Planı Rehberi" esas alınarak, uluslararası öneme sahip her bir sulak alan için yönetim planı yapılması ya da yaptırılması gerekmektedir. Aynı maddede; "Yönetim planlarının hazırlanması sürecine, ilgili bakanlıkların, valiliklerin, yerel yönetimlerin, gönüllü kuruluşların ve bilim adamlarının katılımı sağlanmalıdır." hükmü yer almaktadır.

Yine katılımcılık açısından önemli olması bakımından, yönetmelik gereği oluşturulan Ulusal Sulak Alan Komisyonu'nun; Bakanlık Müdürlüğü'nün ve/veya Müsteşar Yardımcısı'nın başkanlığında, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü, Tarım ve Köylere Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürü, Devlet Su İşleri Genel Müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanı, yüksek öğretim kurumlarının biyoloji ve ziraat bilim dallarından, aynı daldan olmamak koşuluyla iki, sulak alanlar konusunda faaliyet

²⁰⁷ www.cevreorman.gov.tr

Manyas (Kütahya) Gölünde Ekolojik Risk Analizi ve Yönetim Planı Projesi

Manyas Gölü Yönetim Planı Projesi

Kızılırmak Deltası Yönetim Planı Projesi

Ulubat (Apolonyont) Gölü Sulak Alan Yönetim Planı Projesi.

Gediz Deltası (Çamaltı Tuzlası) Sulak Alan Yönetim Planı Projesi

Burdur Gölü Sulak Alan Yönetim Planı Projesi

²⁰⁸ **RG.** 17.5.2005 tarih ve 25818 sayı.

gösteren sivil toplum kuruluşlarından iki olmak üzere toplam 10 kişiden oluşması ile ilgili bir madde yer almaktadır (Madde 27).

Ayrıca, Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşam Ortamlarını Koruma (Bern) Sözleşmesi kapsamında, Zümrüt Ağı (Emerald Network) olarak bilinen ekolojik bir ağ kurulmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri Habitat ve Kuş Direktifleri kapsamında belirledikleri Natura 2000 alanları dışında, Zümrüt Ağı için herhangi bir alan belirlemeyeceklerdir.

Türkiye Bern Sözleşmesi kapsamında, Avrupa Konseyi tarafından yürütülmekte olan 2000 Yılı Zümrüt Ağı Pilot Proje çalışmalarında pilot ülke olarak yer alması olup, bu kapsamda iki (2) orman alanı, altı (6) sulak alan, bir (1) step alanı ve bir (1) deniz alanı Özel Olarak Korunması Önemsenen Alanlar (*Areas of Special Conservation Interest (ASCIs)*) olarak belirlenmiş ve Zümrüt Ağı'na dahil edilmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olan Türkiye için, bu alanlar aynı zamanda potansiyel "Natura 2000" alanlarıdır. Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan özelliği nedeniyle, Avrupa Birliği'nin Habitat ve Kuş Direktiflerinin eklerinde yer almayan bir çok habitat mevcuttur. Bu açıdan, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerçekleştirilecek detaylı bir çalışma ile, bu habitatların belirlenmesi karışık mevzuat uyumu açısından gerekli görülmektedir.

3.1.16. Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik²⁰⁹

Türkiye Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmesini Sözleşmesi (CITES)'ni imzalaması olup, ilgili düzenlemeler ve uygulamalardan sorumlu kurum/kuruluşlar Çevre ve Orman Bakanlığı, Tarım ve Köylere Bakanlığı, Gümrük Müsteferlığı, Dış Ticaret Müsteferlığı ve TÜB TAK'tır. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin

²⁰⁹ CITES Yönetmeliği.

Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmeliği (CITES Yönetmeliği) yürürlükte olup²¹⁰, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından CITES'e ilişkin tebliğler yayınlamıştır.

3. 2. Kurumsal ve Yönetimsel Açısından Bakıldığında

3.2.1. Çevre ve Orman Bakanlığı

Çevreye ilişkin ilk kurumsal yapılanma, merkezi düzeyde 1978 yılında kurulan Bakanlık'ta Bakanlık Çevre Müsteşarlığı'dır. Müsteşarlık, 1984 yılında Genel Müdürlük haline getirilmiş, 1989 yılında tekrar Müsteşarlık'a dönüşümü olmuştur. Bakanlık'ta Bakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Bakanlık'ının kuruluşu da bu dönemdedir. 1991 yılında Çevre Müsteşarlığı ve Özel Çevre Koruma Kurumu aynı çatı altında toplanarak, 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Çevre Bakanlığı'na dönüşümü olmuştur.

443 Sayılı KHK'nin hükümleri doğrultusunda, Çevre Bakanlığı, çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için politika ve prensipleri tesbit etmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede, ara tirmalar, plan ve projeler yapmak ve yaptırmak, bunların uygulama esaslarını tesbit etmek, uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almak ve geliştirmek üzere çeşitli tedbirler almakla sorumlu olmuştur.

1983 yılında yürürlüğe giren 2872 Sayılı Çevre Kanununun İkinci Bölümünde, Merkezi ve Mahalli Daire Bölgeleri; Merkez Çevre Kurulu, İl Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulu olarak belirlenmiştir. Bununla beraber, değişik tarihlerde yayımlanan KHK'ler ile söz konusu maddeler yürürlükten kaldırılmıştır²¹¹. Daha sonra, Çevre Bakanlığının sürekli kurulları Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Sorunları ve Mahalli Çevre Kurulları şeklinde belirlenmiştir.²¹²

²¹⁰ RG. 27.12.2001 tarih ve 24623 sayılı.

²¹¹ 09/08/1991 tarih ve 443 sayılı KHK, 43 üncü madde, 13/03/1990 tarih ve 490 sayılı KHK, 12 nci madde, 08/06/1984 tarih ve 222 sayılı KHK, 30 uncu madde.

²¹² Çevre ve Orman Bakanlığının kuruluşuyla Çevre Sorunları, "Çevre ve Orman Sorunları" olmuştur, diğer sürekli kurulların adlarında bir değişiklik olmamıştır.

2003 yılında Çevre ve Orman Bakanlıklarının birleştirilmesini sağlayan, Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun gerekçesinde²¹³; "....çevre sorunlarını çözmek amacıyla mevzuat ve kurumsal yapının oluşturulmasında ilerlemeler kaydedilmiş, bu önemli gelişmelere rağmen, çevre yönetim sistemlerinin istenen etkinlik düzeyine getirilememiştir. Eğitim, katılım ve yerelleştirme konularındaki eksikliklerin, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, doğal kaynaklarımızın önemli bir unsurunu teşkil eden ormanlarımız ve ormancılık sektörünün sunduğu mal ve hizmetlere talebin artması, çeşitlenmesi ve gelişen çevre bilinci ile ormanların evrensel bazda önem kazanması, çevre ve orman konularının beraber yürütülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır...." denmektedir. Yine aynı gerekçede, hizmette etkinlik ve verimlilik sağlamak amacıyla, Orman Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı'nın ana hizmet ve yardımcı birimlerinin görevlerinin gözden geçirilerek, adı geçen bakanlıkların tek bir bakanlık çatısı altında birleştirilmesine karar verildiği belirtilmektedir. Diğer yandan, "....bakanlık sayısının fazla olmasının ülke ekonomisine yük getirdiği ve idari sistemi hantallaştırdığı, Devlet yönetimini rasyoneliteden uzaklaştırmasına neden olduğu..." ve bunun belli kamu hizmeti yürüten bakanlıkların birleştirilmesi ihtiyacını doğurduğu da gerekçede belirtilmektedir.

3800 Sayılı Orman Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 442 Sayılı KHK'nin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun;²¹⁴ ormanların korunması, geliştirilmesi, orman köylüleri ile ilişkilerin düzenlenmesi ve orman ürünleri ile ilgili endüstrinin geliştirilmesi amacıyla kurulan Orman Bakanlığının örgütlenme ve görevlerini belirlemektedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı bugün itibarıyla, Milli Parklar Kanunu ve Kara Avcılığı Kanunu kapsamında, koruma alanlarının belirlenmesi, planlanması, korunması ve yönetiminden sorumlu ana kurumdur. Aynı zamanda Kara Avcılığı Kanunu kapsamında avcılığı düzenlemek, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel

²¹³ Bakanlık, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün, 28.03.2003 tarih ve 02.0.KKG.0.10/101-619/1377 sayılı yazısı.

²¹⁴ RG. 4.06.1992 tarih ve 21248 sayı.

Müdürlü ü²¹⁵ aracılığı ile avlanma izinlerinin verilmesi konularında da yetkilidir. Bugün Çevre ve Orman Bakanlığı, avcılık konusunda yetkili tek ana olum olan, ilgili yerel ve merkezi birimlerle avcılık ve atıcılık derneklerini bünyesinde bulunduran “Ulusal Av Komisyonu” kararları doğrultusunda avcılığı kontrol etmektedir.

Türkiye'nin yaklaşık yüzde 26'sını kapsayan potansiyel orman alanları Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yönetimi altındadır. Türkiye'de 1900 lerin başında, çoğu yakacak odun üretim alanı olarak görülen orman alanlarının korunması için taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve stratejik yaklaşımlar kapsamında ve Bakanlığın, özellikle 1992 sonrasında, sürdürülebilir ormancılık politikaları oluşturma yönünde uluslararası çabalara katıldığı ve olumlu adımlar atılmakta olduğu görülmektedir.

Bugün itibarıyla, Türkiye'de orman alanlarının biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması amacıyla değişik programların ve uygulamaların varlığı görülmektedir (*in-situ* ve *ex-situ* koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimi gibi).

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yönetilen ancak Milli Park ve benzeri korunan alan kategorileri arasında sayılmayan ve sadece rekreasyonel faydalanmalar için ayrılan ve kurulan Orman Çi Dinlenme Yerleri (A) ve (B) tipi olmak üzere 2 farklı kategoride ayrılmaktadır. (A) tipi ; kamping kullanımı için ayrılan alanlardır ve Türkiye'de 52 adet (A) tipi Orman Çi Dinlenme Yeri mevcut olup, alanı 2208 ha.'dır. (B) tipi; günübirlik kullanım alanı için ayrılan alanlardır, 198 adet (B) tipi Orman Çi Dinlenme Yeri mevcut olup, alanı 8245 ha.'dır. Orman Çi Dinlenme Yerleri'nin toplam alanı 10.453 ha'dır.

Kurumsal yetkiler açısından bakıldığında, Türkiye'de fiziksel plan hazırlama tekelinin Bayındırlık ve Şişke Bakanlığında ve ona bağlı kurullarda olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, belediyelerin yetkililerinin de farklı kamu kurullarına doğru kayma eğiliminde olduğu görülmektedir²¹⁶. Milli Parklar Kanunu, söz konusu kanun kapsamına alınan alanlarda, gelişme planlarının hazırlanması ve yürürlüğe konulması yetkisini Çevre ve Orman Bakanlığına vermektedir (Madde 4). Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan gelişme planları, Bayındırlık ve Şişke

²¹⁵ Eski adıyla Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü.

²¹⁶ R. Keleş, 1996, s.155.

Bakanlı ının onayı ile uygulamaya konurken, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarında geli me planları hazırlanması sırasında da Kùltür ve Turizm Bakanlı ının görü ü alınmaktadır.

3.2.1.1. Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü

Çevre ve Orman Bakanlı ı Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü; Türkiye’de çe itli kategorilerdeki korunan alanların ço unlu unun (Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiatı Koruma Alanları, Tabiat Anıtları, Av ve Yaban Hayatı Koruma Alanları, Avlaklar, Orman ç i Su Ürünleri, Alanları ve Orman ç i Dinlenme Yerlerinin) belirlenmesi, ayrılması, planlanması, kurulması, yönetilmesi ve korunmasından sorumludur.

3800 sayılı Orman Bakanlı ı’nın Kurulu ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 11. maddesine göre tanımlanan sorumluluklar, Orman Bakanlı ının Çevre Bakanlı ı ile birle mesini takiben, Çevre ve Orman Bakanlı ı, Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü’nün görevleri olarak öyle tanımlanmaktadır: Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Anıtları, Tabiatı Koruma Alanları ve mesire yerlerinin (Orman ç i Dinlenme Yerlerinin) ayrılması, korunması, planlanması, düzenlenmesi, geli mesi, tanıtılması, yönetilmesi ve i letilmesi ile ilgili i leri yürütmek, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile verilen görevleri yapmak ve yaptırmak, yaban hayatı ve kara hayvanları ile orman iç i su kaynakları, dere, göl, gölet ve sulak sahaların korunması, geli tirilmesi, kara avcılı ının düzenlenmesi, av kaynaklarının i letilmesi ve kontrolü ile ilgili her türlü etüt, envanter, planlama, projelendirme, uygulama ve izlemeye ili kin i ve i lemleri yapmak ve yaptırmak, bu hizmetlerle ilgili tesisleri kurmak ve kurdurmak. Kara avcılı ını düzenleyen mevzuat ile ilgili i ve i lemleri yürütmek.

Türkiye’de 2002 yılı itibarıyla 36 Milli Park 828.699 hektar alan kaplarken, 18 Tabiat Parkı toplam 72.315 hektar alana yayılmış tır. Di er yandan, sayısı 102 olan Tabiat Anıtları toplam 5.284 hektar alan kaplarken, 34 Tabiatı Koruma Alanı toplam 81.861 hektar alana yayılmış tır. Yani Türkiye’de 988.159 hektar alan, Milli Parklar Kanunu kapsamında koruma statüsüne sahiptir. Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı

Genel Müdürlü ü²¹⁷ tarafından hazırlanan bro ürler ve çe itli bilgi notlarında; “Milli Parkların, ayrılma amaçları bakımından da farklı ekosistemleri bünyelerinde barındırmakta oldu u, kapsadı ı ekosistemleri yansıtan canlı türlerini ve ya am ortamlarını korumak üzere belirlenmesinin temel hedef oldu u” belirtilmektedir.

Milli Parklar Kanunu, bilim ve e itim yönünden önem ta ıyan, nadir, tehlikeye maruz kalan veya kaybolmaya yüz tutan ekosistemler, türler ve do a olaylarının olu tu u, mutlaka korunması gereken ve yalnız bilim/e itim amaçlarıyla kullanılması öngörülen "Tabiatı Koruma Alanları" için, geli me planları hazırlanmasını öngörmektedir.

Geli me planlarının amacı, milli park ilan edilen yerlerin, özellik ve niteliklerini gözönünde bulundurarak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekle tirmek üzere, bu yerlerin kurulu , geli me ve i letilmelerini sa lamaktır. Geli me planları uyarınca, yerle meye ve yapıla maya konu olacak yerler için, imar uygulama planlarının hazırlanması öngörölmü tür. Yine aynı yasa uyarınca "Tabiat Parkı", "Tabiat Anıtı" ve Tabiatı Koruma Alanı" ilan edilen yerlerde ayrı uygulama planları hazırlanaca ı da hükme ba lanmı tır²¹⁸.

3.2.1.2. Özel Çevre Koruma Kurumu Ba kanlı ı

Özel Çevre Koruma Kurumu Ba kanlı ı (ÖÇKKB) 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 1989 yılında kurulmu tur²¹⁹. Kurum, ÖÇKB'lerinde ilgili mevzuat hükümlerine göre çevrenin korunması, geli tirilmesi ve yapıla ması hakkındaki esas ve usulleri hazırlamakla sorumlu ve yetkili olup, bu esas ve usuller çerçevesinde, bölgedeki faaliyetlerle ilgili tedbirlerin alınması ve kontrolü yetkisi valiliklere verilmi tir. Di er taraftan, ÖÇKB tespit ve ilanına ili kin kararların ilgili mevzuat hükümlerine göre; mahallinde uygulanmasından ve takibinden, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediye ba kanı, köy yerle ik alanlarında muhtar, 6831 sayılı Orman Kanunu hükümlerine tabi alanlarda orman i letme müdürlükleri, belediye sınırları ve

²¹⁷ Yeni adı ile “Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü”.

²¹⁸ R. Kele , 1996, s.153..

²¹⁹ R.G. 13 Kasım 1989 tarih ve 20341 sayı.

mücavir alanları ile orman alanı dışında ise, İl Bayındırlık ve İskan Müdürlükleri sorumlu kılınmıştır.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9. Maddesine göre ilan edilen ve edilecek ÖÇKB'lerinin; çevresel değerlerini korumak, her türlü arazi tırma ve incelemeleri yapmak, yaptırmak, sorunları gidermek için gerekli önlemleri almak, koruma ve kullanma esaslarını belirlemek ve yeni düzenlemeler yapmak, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve revize edilmiş onaylamak, ve ilgili diğer kuruluşlarla işbirliğini sağlamak üzere ÖÇKKB görevlendirilmiştir.

ÖÇK'nun görevleri belirlenirken uluslararası koruma sözleşmeleri ve çevre mevzuatının dikkate alınması da belirtilmiştir. Bu çerçevede Barcelona Sözleşmesinden gelen yükümlülükler bulunmaktadır. ÖÇK'nin oluşturulmasına temel olan Barcelona Sözleşmesi ve Eki Protokollere göre, bu bölgelerin sadece Akdeniz kıyısında yer alan alanları kapsayabileceği, Kapadokya, Pamukkale ve Gölbaşı gibi alanların bu açıdan uygun olmadığı yönünde tartışmalar vardır. Buna karşın, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının Akdeniz havzasının hinterlandında yer aldığı görülmüştür.

ÖÇKKB'nin temel hedefin, ÖÇK bölgelerinde; doğal, tarihi ve kültür değerlerinin bozulmadan kalmasını, sürekliliğinin sağlanmasını, iyileştirilmesini ve "bozulmadan koruma, koruyarak kullanma ve geliştirerek koruma" ilkesi doğrultusunda en rasyonel yaklaşımın; kalkınma hareketi ile çevre değerleri arasında uzun vadede koruma-kullanma dengesini oluşturmasıdır." olarak ifade edilmektedir.

Kurum; ÖÇK bölgelerinde ekolojik ve kültürel değerler ile sosyo-ekonomik yapı göz önüne alınarak, sektörler arası ilişkiler ve dengeler de korunarak fiziki gelişme planlarının hazırlanması görevini üstlenmiştir. Söz konusu planlarla bozulmuş, ya da bozulma sürecine girmiş bulunan koruma-kullanma dengesinin yeniden kurulması ve sağlıklı gelişiminin yönlendirilmesi de Kurumun hedefleri arasında belirtilmektedir.

ÖÇK Bakanlığının taahhüdü, altı bölgede (Muğla-Köyceiz, Antalya, Çelikköy, Silifke, Denizli, İzmir, Aksaray) müdürlükleri bulunmaktadır.

Özel Çevre Koruma Kurumu (ÖÇKK) görevleri gere i ilan edilmi ÖÇK Bölgelerinde, çevre duyarlı arazi kullanım planlarını hazırlamak ve uygulamakla sorumludur. Türkiye'de planlamadan sorumlu di er kurulu lar arasında ya anmakta olan yetki çatı maları ÖÇK Bölgelerindeki uygulamalara da yansımaktadır. Kurumun Bakanlı a ba lı bir kurulu olması nedeniyle do al olarak Bakanlık için gündeme gelen tüm sorunlarla ve uygulama zorluklarıyla ÖÇK Bölgelerinde de kar ıla ılmaktadır. Belirsiz politika ve stratejiler, yetersiz teknik, finansman ve insan kayna ı altyapısı ÖÇK'nun plan yapma, onaylama ve uygulama süreçlerini yava latmakta, bu durum Bölgelerin ekonomik açıdan kalkınmasına da engel olu turmaktadır. Bu nedenlerle ÖÇK yörelerinde açılan idari davalar, adli davalar ve icra takipleri sayıları oldukça fazladır.

Çevrenin korunması için özel bir kamusal örgütlenme olumlu bir adım olmakla birlikte, bu modelde özellikle imar ve planlama yetkileri açısından yeni bir karga a ve çatı ma yaratılmaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile zaten çevre de erleri koruma altına alınmı bulunan S T'lerin de ÖÇKB ilan edilmesiyle, Kültür ve Turizm Bakanlı ı (Koruma Kurulları) ve Çevre ve Orman Bakanlı ı arasında yetki çatı masına yol açılmaktadır.

Kurulu gerekçesi ve dayanak tutulan uluslararası sözleşmeler gere ince; ÖÇKB'lerinin özellikle "ekoloji-fauna ve flora" açısından çok özel ve "dokunulmaması" gereken yerler olması sözkonusu iken, "yerle me alanlarının" ve hatta "kentsel dokular" ile "arkeolojik merkezlerin" de bu statüye alınmaları ÖÇKK misyonuyla çeli mektedir.

Ayrıca, ÖÇKB'lerindeki fiziksel planlamaların hangi kriterlere göre hazırlanaca ı konusunda yasal ve bilimsel dayanakları güçlü de ildir. Bu bölgelerdeki planlamaların "çevreyi koruyan" nitelikleri deyim yerinde ise, tesadüfe bırakılmı durumdadır. Halbuki S T'ler için geçerli yasa ve ilgili mevzuatta "koruma amaçlı imar planlaması" kavramı yer almakta ve tanımlanmaktadır.

ÖÇKB'leri için, ÖÇKK tarafından üretilen imar planları incelendi inde bu planların bir çok yerde belediyelerce üretilen planlardan daha "çevreci" olmadıkları,

hatta kimi yerlerde de çevrenin korunması ilkelerinden uzak bir yerle me planlaması ekinde düzenlendikleri görülmektedir. 1990'lı yıllardan, 2000'li yıllara kadar geçen süreç içerisinde, bu alanların Çevre Düzeni Planları revize edilerek hemen onaylanmıştır. Ancak, onaylanan Çevre Düzeni Planları, bu alanların korunmasına yönelik gerekli özel koşulları içermemiştir. Üstelik bu alanların planlanmasında en önemli veriler olan alanların ekolojisine sahip olduğu de erlere ilişkin ayrıntılı çalışmaları, envanter çalışmaları tamamlanamamıştır, bunlarla ilgili dokümanlar yayın haline getirilememiştir.

ÖÇK Bölgelerinin korunmasında ve planlanmasında en önemli yapılması gereken ilkelerden ilki; bu alanların sınırlarının bulunduğu fiziki çevre içerisinde doğru olarak saptanması, hatta derecelendirilmesidir. Bu tespit, doğru olarak yapılmadığı takdirde, bundan sonra yapılacak planlama uygulama işlemlerinin de sağlıklı olmayacaktır.

Örnek vermek gerekirse, Kekova ÖÇK Bölgesi sınırları belirlenirken bu alanla direkt ilişkili antik dönemden beri Kekova'ya açılan bir kapı konumunda olan Kale-Çayazı (Andrika Antik Kenti), Sura Antik Kenti ve bu bölgenin önemli su kaynaklarından olan Karaemlik Çayı bu alanın dışında tutulmuştur. Kekova ÖÇK Bölgesi planlanırken; bu bölgenin Kurum Başkanlığına, sözü edilen Çayazı kesiminin ise Belediye'ce planlanacak olması, hem plan bütünlüğü açısından, uygulama ve kurum koordinasyonu açısından sorunlar yaratmıştır.

ÖÇK Bölgeleri, Pamukkale, Gölbaşı ve Kapadokya dışında tümüyle deniz kıyısında ve bunun gerisindeki alanlardır. Bu alan sınırları belirlenirken ÖÇK Bölgeleriyle aynı özellikte ve ÖÇK Bölgelerini doğrudan etkileyen ancak, daha önceden turizme tahsis yapılmış ya da yapılmamasında olan alanlar da, ÖÇK Bölgesi dışında bırakılmıştır.

Belek ÖÇK Bölgesi buna en güzel örnektir. Biyolojik çeşitlilik açısından çok önemi olduğu belirtilen ve yolların *Caretta Caretta* üreme alanlarına sahip bu bölgenin kıyı kesimleri yer yer ÖÇK Bölgesi dışında bırakılmıştır. Çevre Düzeni Planına "Hassas Zon" olarak ayrılan alanlar ÖÇK Bölgesi dışında bırakılmış kıyısı ve hemen

biti i "Turizm Tesis Alanı" olarak planlanmı tır. Biti i inde yo un bir kullanıma izin verilen bu Hassas Alanların nasıl korunaca ı dü ündürücüdür.

ÖÇK Bölgelerinde en önemli sorunların ba ında kaçak yapıla ma gelmektedir. ÖÇK Bölgelerinde gerekli tedbirlerin alınması ve kontrolü yetkisi valiliklere aittir. Bu alanlardaki kaçak yapıla malar için imar mevzuatına göre i lem yapılmaktadır. Oysa, sahip oldu u özellikler nedeniyle koruma altına alınmı bu alanlar da izin uygulamaların cezası çok a ır olmalı ve di er bölgelere de örnek olması açısından mutlaka alınan kararlar uygulanmalıdır. Geni yetkileri olan ÖÇKK yıkım için de gerekli donanımına sahip olmalı ve anında tatbik edebilmelidir.

Bu tespitlerin somut bir örne i Datça-Bozburun ÖÇKB uygulamalarında görölmektedir. Özel Çevre Koruma Kurulu tarafından yapılan Datça-Bozburun 1/25000 ölçekli "Çevre Düzeni Planı"; bölge ile ilgili "Yönetim Planı" yapılmadan, dolayısıyla yönetim planı verilerine dayandırılmadan yapılmı tır, Bu nedenle plan önemli yanlı lar içermektedir.

Örnek olarak; 1. derecede korunması gereken, Datça'nın en önemli tarım arazilerinin yer aldı ı Datça-Kızlanaltı bölgesi, bu planla imara açılmı tır. Bunun sonucunda da, Datça'da en önemli tarım alanı yok olma tehlikesi ile kar ı kar ıyadır. Di er taraftan "Turizm Tesis Alanı" olarak ayrılan bu bölgede çözülmesi çok zor altyapı sorunları ya anmaktadır ve ya anacaktır.

Gelinen noktada, ÖÇKK Ba kanlı ının görevlerinin ve ÖÇK bölgelerindeki uygulamaların, gerçekten amaca uygun bir misyona kavu turulabilmeleri için, "**imar a ırlıklı**" bir hizmeti de il, ekoloji-fauna ve flora de erlerinin "**koruma önlemlerini**" esas alan bir statüyü üstlenmeleri gerekmektedir. ÖÇKB'nin de bu kriterlere göre belirlenmesi, Foça-Akyaka (Gökova)-Karahayıt (Pamukkale) vb. gibi "**belediye**" ile yönetilen kentsel yerle melerin bile bu statüye alındı ı uygulamanın ve buna olanak sa layan mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi lazımdır. Di er yandan Barselona Sözle mesi ve eki protokollerden do an ÖÇKB ve bu bölgelerin yönetim planların hazırlanması konusu sözleşme kapsamında ele alınmı ve bu konuda ortak rehberler hazırlanmı tır. Ulusal ölçekte, uygulamaların, Barselona Sözle mesi kapsamında hazırlanan bu ölçütlerle geli tirilmesi gereklidir.

3.2.1.2.1. Türkiye ve Deniz Koruma Alanları

Akdeniz'de sayısı giderek artan deniz koruma alanları, deniz kaynaklarının ve biyolojik çe itliliğ inin hızla tahrip edilmesi sonucu giderek daha büyük önem kazanmaktadır. Deniz koruma alanları; balıkçılığa kapalı alanlar, ulusal deniz parkları, deniz koruma alanları gibi farklı kategorilerde ele alınmaktadır. Fransa'da 1996 yılında toplam 20 bin hektar olan deniz koruma alanı, 1999'da yakla ık 100 bin hektara ulaşmıştır. 2010 yılına kadar Akdeniz'deki deniz koruma alanlarının toplam alanının yüzde 10'a ulaşması beklenmektedir.

Türkiye'nin Kuzey Ege'deki en büyük adası olan Gökçeada, biyolojik çe itlilik açısından son derece zengin olup, 552 tür denizel organizma ve 80 ku türü saptanmıştır. Bu kapsamda, TÜDAV Deniz Parkı olarak belirlenen alan Kaleköy mevkiinde Yıldız Koy'dan Yelken Kaya'ya kadar olan yakla ık 1 deniz mili genişliğindeki alan Deniz Parkı ilan edilmiştir²²⁰. Bu alan balıkçılığa kapalıdır.²²¹

Akdeniz fokunun yaşam alanında yoğun turizm baskısı ile tekne trafiğ ine maruz kalan Siren Kayalıkları ve Foça ÖÇKB'sindeki seçilmiş alanlarda; tekne ile seyretmek, marmara önlerinde demirmek, marmara dalışları yapmak, su ürünleri avcılığı yapmak, rekreasyonel faaliyetlerle kara avcılığı yasaklanmıştır. Diğer yandan Akdeniz fokunu koruma çalı malarıyla ilgili bir çok eğitim ve bilinçlendirmeye yönelik çalı malar sürdürülmektedir. Türeyen en büyük tehdidin habitat kaybı olması nedeniyle, özellikle koruma alanları oluşturulması önemlidir. Bu doğrultuda, Foça bölgesindeki Orak Adası'nın batısında bulunan Denizkızı Kayalıkları özel koruma altına alınmıştır.

Bu bölgede önemli yaşam alanlarını ve üreme marmaralarını güvence altına almak üzere aktif balıkçılık usüllerinin yasaklanması alanlarla, balıkçılığın tümüden yasaklanması alanların ilan edilmesi sağlanmış olup, bu alanların yasaklanması balıkçılığın karışık etkin denetimi için Sahil Güvenlik Komutanlığı ile küçük balıkçı kooperatifleri

²²⁰ **Gökçeada-TÜDAV Deniz Parkı Teknik Raporu**, Türk Deniz Ara tırmaları Vakfı, İstanbul. (Basılmamış Rapor)

²²¹ bid.

etkin bir i birli i olu turulmu ve yerel bazlı özel denetim sistemleri geli tirilmi tir. Yakla ık 100 km uzunlu unda bir kıyı eridinin Akdeniz foku ya am alanı olarak güvence altına alınabilmesi için, Kültür ve Turizm Bakanlı ı tarafından birinci derece do al sit olarak ilan edilmesinde ve Ayvalık Adaları, Foça Adaları ve Bodrum Yarımadası çevresinde, 500 gross tondan büyük gemilerle, tonajı ne olursa olsun tehlikeli madde ta ıyan deniz ta ıtlarının, ciddi bir kirlilik riski olu turarak bu yöredeki adaların arasından geçmesini engellemek üzere; Denizcilik Müste arlı ı ile yapılan çalı malar sonucu bu alanların bahsedilen özelliklerdeki deniz ta ıtlarının girmesi yasak olan alanlar ilan edilmesi sa lanmı tır.

3.2.1.2.2. Deniz Koruma Alanlarının Gereklili i

Denizlerde canlı kaynak yönetimi geleneksel yakla ımlarda, balıkçılıkla ilgili mevzuat kapsamında yapılagelmektedir. Bu mekanizmalar; belirli bir balık veya *invertebrates* sto una geçi lerin access kısıtlanması, avlanan toplam balık miktarını kısıtlamaya yönelik olarak kullanılan malzemelerle ilgili özel sınırlamalar (balık a larının göz açıklı ı vb), avlanan toplam balık miktarın sınırlamaya yönelmek, özel bazı türlerin avlanması için lisans veya izin prosedürleri istemek, sürekli veya bir kaç sezon boyunca bazı alanları balıkçılık faaliyetlerine kapatmak vb., genellikle hedef türe (target species) odaklı olup, hedef tür olmayan kom u türler (non-target co-habitats) ve predatörlerin habitatlar, sadece hedef türün stokların etkiledi i görüldü ü zaman dikkate alınmı tır²²². Bu yöntemlerin ba arısı halen tartı maya açıktır. “Deniz Koruma Alanları”nda ise bunun çok daha ötesine giden ve deniz ortamı üzerine etkisi olan tüm etmenleri de kapsayan daha geni kapsamlı yönetim paketleri hazırlanabilir.

Dünya ölçe inde deniz ve kıyı ekosistemleri (buna mercan resifleri kıyı sulak alanları, haliçler-estuaries, deniz eri tesi yatakları (seagrass) mangrov habitatları dahildir) ileri derecede tahribat ve azalmaya maruz kalmaktadır. Bunun nedenleri do al afetler ve uygun olmayan insan faaliyetleridir²²³. Bu açıdan deniz ve kıyı alanlarındaki biyolojik çe itlili in bu ekilde yüksek hızda kaybının arkasında yatan temel nedenler saptanarak, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde daha derin odaklı eylemlere gereksinim vardır. Her ne kadar Barselona Sözle mesi kapsamına

²²² G. Kelleher, 1999, s. 43.

²²³ WWF Coral Reef Report, 2000.

deniz koruma alanları 2005 yılında alınarak mevzuata girme ve denizdibi çayırıları ve denizaltı vejetasyonu Akdeniz Eylem Planına göre koruma altındaysa²²⁴ da uygulanmada bunların yansımalarını görmek pek mümkün de ildir.

3.2.2. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür ve Turizm Bakanlığı; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında belirlenmi do al S T alanlarının korunması ve yönetiminden sorumlu olup, do al ve kültürel de erlerin gelecek nesillere aktarılması için do al, tarihi, arkeolojik ve kentsel S T alanlarını belirlemek ve korumakla yetkili bakanlık, 2003 yılına kadar Kültür Bakanlığı iken, 2003 yılında Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı ile birleştirilmi ve 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Te kilât ve Görevleri Hakkında Kanun yürürlü e girmi tir.²²⁵

Ta nınmaz kültür ve tabiat varlıklarını²²⁶ koruma görevi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında, Bakanlı ın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlü ü²²⁷ koordinasyonunda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları aracılı ı ile gerçekte tirilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Te kilat kanunu'nun amacı u ekilde belirlenmi tir; “Kültürel de erleri ya atmak, geli tirmek, yaymak, tanıtmak, de erlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elveri li bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sa layacak ekilde de erlendirmek, turizmin geli tirilmesi, pazarlanması, te vik ve desteklenmesi için

²²⁴ Algan, N., 1998

²²⁵ RG. 29.4.2003 tarih ve 25093 sayı.

²²⁶ 2863 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde do al varlıklarla ilgili tanımlar ve kısaltmalar u ekilde verilmi tir:

Tabiat varlıkları; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan de erlerdir.

Sit; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çe itli medeniyetlerin ürünü olup ya adıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari vb. özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi olayların cereyan etti i yerler ve tespiti yapılmı tabiat özellikleriyle korunması gerekli alanlardır.

²²⁷ Eski adı ile “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlü ü”.

gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığının kurulmasına, tekilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek". Bakanlığın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün koruma faaliyetleri ile doğrudan ilgili olan sorumlulukları aşağıda verilmiştir²²⁸;

- Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak,
- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarına verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla araştırma, inceleme, tespit, değerlendirme ve plânlamaya yönelik hizmetleri yapmak veya yaptırmak,
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları kararlarının alınmasına ve uygulanmasına dair işlemlerin yürütülmesini ve koordinasyonunu sağlamak ve
- Gerekli görülen yerlerde kültür ve tabiat varlıkları koruma kurulları ile büro müdürlükleri kurulmasını Bakanlık makamına teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek.

Söz konusu mevzuat gereği, Koruma Yüksek Kurulunun ve Koruma Bölge Kurullarının görevleri de sırasıyla aşağıda verilmektedir:

- Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlemlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek,
- Koruma bölge kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,

²²⁸ Kültür Bakanlığı, 1996.

- Koruma bölge kurullarınca alınan kararlar nedeniyle uygulamada do an genel sorunları de erlendirerek görü vermek suretiyle, Bakanlı a yardımcı olmak ve
- Planlama yetkisi bulunan kamu kurum ve kurulu ları ile valilik ve belediyeler tarafından, kurullarca alınımı ve alınacak; sit alanı, derecelendirilmesi, sit geçi dönemi koruma esasları ve kullanma artları, koruma amaçlı imar plânları ve revizyonlarına ili kin alınan kararlara kar ı, yapılan itirazları de erlendirerek karar almak.

Koruma Bölge Kurulları ilgili mevzuat ile Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları do rultusunda a a ıdaki görevleri yürütmektedir:

- Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen ya da Vakıflar Genel Müdürlü ünce tespit edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak,
- Korunması gerekli kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak,
- Sit alanlarının, tescilinden itibaren üç ay içinde geçi dönemi yapı artlarını belirlemek,
- Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü de i ikliklerini altı ay içerisinde inceleyip görü vermek ve
- Uygulamaya yönelik projeler ile de i iklikleri hakkında en geç üç ay içinde karar almak.

Kültür ve Turizm Bakanlı ının koruma faaliyetleri açısından çalı malarını yakından takip etmek gere i olan bir ba ka genel müdürlü ü, Yatırım ve letmeler Genel Müdürlü ü'dür. Söz konusu Genel Müdürlü ün turizm alanları ve koruma faaliyetleri ile ili kili olan görevleri a a ıda verilmi tir:

- Ülkenin turizme tahsis edilebilecek kaynaklarını ara tırmak, önceliklerini belirlemek, turizm sektöründe kullanılabilecek doğal kaynakların korunması ve değerlendirilmesiyle ilgili çalı maları yürütmek, bu konuyla ilgili olarak diğer kamu kurum ve kurulu ları ile özel kurulu larla i birli i yapmak,
- Turizm talep ve türlerinde meydana gelen de i me ve geli melerle uyumlu turizm politikalarının olu turulmasına ve yatırımların yönlendirilmesine elveri li, her türlü ara tırmaları yapmak ve yaptırmak, istatistik verilerini toplamak, de erlendirmek ve sektörün yararına sunmak,
- 2634 sayılı Turizmi Te vik Kanunu ile turizm bölge, alan ve merkezlerinin tespiti, ilânı ve bu yerlerin plânları konusunda Bakanlı a verilen görev ve yetkileri yürütmek,
- Tarihi, kültürel ve turistik potansiyellerin geli tirilerek sektörel kalkınma içinde kullanılması amacıyla, sınırları Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenmek üzere, kültür ve turizm koruma ve geli im bölgeleri olu turmak, bu sınırlar dahilinde plânlı geli imi sa lamak için her ölçekte plân yapmak, yaptırmak, kültür ve turizm geli im bölgelerine yatırımları yönlendirmek ve yatırım yapmak,
- Sektörün istifadesine sunulacak ta ınmazların gerekti inde kamula tırma da dahil olmak üzere, temini ile yatırımcılara tahsisi i lemlerini yürütmek,
- Kültür ve turizm alanında yerli ve yabancı yatırımcıları yönlendirmek,
- Kültür ve turizm sektöründe yatırım yapan kamu kurum ve kurulu ları ile özel sektörün alt yapı ve üst yapı yatırımlarını, sektörün tespit edilen öncelik ve ihtiyaçlarına göre yönlendirmek, yıllık yatırım programlarını hazırlamak, gerekli görülenlerin uygulamalarını yapmak veya yaptırmak ve
- Sektörün öncelik ve ihtiyaçlarına göre, her türlü te vik aracından yararlanmak suretiyle turistik yatırım ve i letmelerin daha verimli çalı malarının temini ile mevcutların kalitesinin yükseltilmesini sa lamak.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu ile ilan edilen Do al sit'ler, alan korumada önemli statülerden biridir. Bugüne kadar 750 adet do al sit alanı tescil edilmiştir. Biyolojik çeşitlilik açısından önemli alanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığıınca do al sit kapsamında koruma altına alınmakta olup, do al sit tanımı; "ilginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve ta nınmaz tabiat varlıkları" olarak yapılmaktadır.

Do al sit tespitinde gözönüne alınan ölçütler ise "bilimsel araştırma, jeolojik yapı, çevresel gözlemler, ekolojik gözlemler ve topo rafik yapı hususlarında özellikler bulundurması" ekinde genel olarak belirlenmiştir. Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurul'unun "Do al Sitler Koruma, Kullanma Ko ulları"na ilikin 1999 yılında yayımladığı 659 sayılı ilke kararıyla do al sit alanları ve bu alanlarda uygulanacak kullanıma ilikin ko ullar belirlenmiştir, ve I.Derece Do al Sitler'in; "bilimsel muhafaza açısından evrensel değeri olan, ilginç özellik ve güzelliklere sahip olması ve ender bulunması nedeniyle kamu yararı açısından mutlaka korunması gerekli olan, korumaya yönelik bilimsel çalı malar dı nda aynen korunacak alanlar" olarak tanımı getirilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca, "sit alanı" ilan edilen alanlarda varsa, mevcut imar planı uygulamaları durdurulur (Madde 17) ve varolan haklar yönetmelikle belirlenir. Yasaya göre "Koruma Amaçlı İmar Planı" yapılmaya kadar, Koruma Kurulu tarafından bir ay içinde, geçici dönemi yapı artlarının belirleneceği hükme bağlanmıştır. Kanun, en geç bir yıl içinde, söz konusu alanda, ilgili valilik ve belediyeler tarafından koruma amaçlı imar planının hazırlanarak, koruma kurullarının de rlendirmesine sunmak yükümlülüğündedir.

Kurulların uygun görmesini takiben, planlar belediye ve valilik tarafından Bayındırlık ve İskan Bakanlığına onaylanmaya gönderilmek ve ba lamında uygulamaya konmak zorundadır. Böylece yukarıda sözü geçen geçici yapıla maları, karar almaya gerek kalmaksızın yürürlükten kalkmaktadır.

“Koruma amaçlı imar planı” terimi ilk kez sözü geçen yasada yer alması olmasi dikkat çekicidir.²²⁹ Bu planlar "sit" statüsü ta ryan alanların korunması ilkelerini belirlemesi açısından önemlidir.

Kanunun uygulanması ve amaçlanan korumanın gerçekte tirilebilmesi için koruma amaçlı imar planları önemli ve de erli bir araçtır. Bununla beraber, Türkiye'de do al sit alanlarında ya anan en büyük sorunların ba ında bu planların yapılmıyor olması gelir. Bir anlamda bugüne kadar ilan edilen "do al sit"lerin ço unda koruma amaçlı imar planı çalı ması, kanunun öngördü ü gibi, bir yıl içinde ba latılmamı tır. Halihazırda sit alanı ilanında, hemen hemen her alanda orada ya ayanların çekincesi ile kar ılanmı tır.

Bunda, alanlara koruma statüsü verilirken, katılımcı süreçlerin i letilmemesinin yanı sıra, Kültür ve Tabiatı Koruma Kanununun yaptırımları olan bir yasa olması nedeniyle yarattı ı reaksiyon da etkilidir. Di er yandan, koruma alanları olu turmada katılımcı süreçlerin i letilmesi oldukça yenidir. Bu ba lamda, yasanın bu süreçleri içerecek ekilde revize edilmemi olması, uygulamada sorunların artmasına neden olmaktadır. Ranta yönelik tasarrufların bu yasa kapsamında sınırlandırılması, özellikle yerel yönetimlerin yasanın uygulanabilmesi için ya amsal önemde olan koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında istekli olmamasını da do urmaktadır.

Kanun ile getirilen kamula tırma ve takas süreçlerinin (Madde 15) i letilemiyor olması da uygulamada kar ıla ılan sorunlar arasındadır.

Ancak bilindi i üzere, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983 yılından bu yana bir kaç kez de i ikli e u ramı tır. En son yapılan de i iklik 2004 yılında olmu tur.²³⁰

²²⁹ R. Kele , 1996, s. 153.

²³⁰ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin De i tirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 3386, **RG.** 24.6.1987 tarih ve 19497 sayı.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çe itli Kanunlarda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun No: 5226, **RG.** 27.7.2004 tarih ve 25535 sayı.

3.2.3. Tarım ve Köyi İleri Bakanlığı

Tarım ve Köyi İleri Bakanlığı, meralar dahil olmak üzere, tarımla ilgili tüm do al kaynakların kullanımı ve koordinasyonu ile yetkili ve sorumludur. Bununla beraber, orman alanları içinde yer alan mera ve çayırılık alanlar Çevre ve Orman Bakanlığı nın sorumlulu undadır. Tarım ve Köyi İleri Bakanlığı aynı zamanda tüm tarımsal kimyasal ve gübrelerin kullanımını düzenlemek konusunda yetkilidir.

Ex-situ Koruma

Ex-situ koruma, yerinde (*in-situ*) korumanın tersine, genetik materyallerin kontrollü artlarda korunması amaçlanmakta olup; kolleksiyon bahçeleri, gen bankaları, tohum bankaları, hayvanat bahçeleri ve botanik bahçeleri kurulması ve bunların sürdürülmesi için yapılanlardır. Türkiye’de, ilk *Ex-situ* koruma çalı maları, 1930 yılında o zamanki Orman Bakanlığı tarafından ba latılmış, bunu 1933 yılında, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi izlemi tir.

Bu dönemden 1960 yılına kadar geçen zamanda; ço u tahıl ve baklagil türlerine ait olmak üzere 50.000 kadar tohum örne i Ye ilköy Tarımsal Ara tırma Enstitüsünde toplanmış tir. Sistemantik olarak süreklilik gösteren bitki genetik kaynaklarına dair projelendirilmiş çalı maları, 1963 yılında, Tarım ve Köyi İleri Bakanlığı tarafından, Menemen/ zmir’de “Bitki Ara tırma ve ntridüksiyon Merkezi”nin kurulması ile ba lamı tir.

Ba lamında, Ye ilköy Tarımsal Ara tırma Enstitüsü’nde toplanan örnekler de bu Merkeze devredilmiş tir. Bugünkü adı “Ege Tarımsal Ara tırma Enstitüsü” olan Merkez; Türkiye ve Birle mi Milletler arasında imzalanan bir anla ma ile, 1963-1973 yılları arasında tamamlanan, Türkiye bitki genetik kaynaklarının bir araya getirilmesi amacıyla kurulmu tur. Daha sonra bitki genetik kaynakları ile ilgili çalı malar; 1976 yılında, “Ülkesel Bitki Genetik Kaynakları Ara tırma Projesi” altında yeniden ba lamı ve halen “Bitkisel Ara tırma Projesi” kapsamında sürmektedir.

Bitki genetik kaynakları ara tırma projelerinin amacı, Türkiye'nin bitki genetik kaynaklarının ve bitkisel çe itlili inin; bugün ve gelecek için, ara tırılması, toplanması, gerek bitki gen bankaları veya koleksiyon bahçelerinde (*ex-situ*), gerekse do al ya ama alanlarında (*in-situ*) muhafazasıdır. Türkiye; bitki genetik kaynaklarının *ex-situ* muhafazası çalı maları bakımından öncü olmasına ra men *in-situ* muhafaza çalı malarına 1984 yılına kadar ba latamamı tır.

Bu çerçevede, Tarım ve Köyi leri Bakanlı ının Tarımsal Ara tırma ve Geli tirme Müdürlü ü tarafından yürütölen projeler a a ıda listelenmi tir:

- Bitkisel Ara tırma Projesi
- Hayvancılık Ara tırma Projesi
- Türkiye Biyoteknoloji Ara tırma Projesi
- Bitkisel Biyolojik Çe itlilik ve Korunması
- Tehdit Altındaki Bitki Türlerinin Buldukları Ekosistemlerinde Korunması ve Yönetimi Türkiye Genetik Çe itlili inin *In-situ* (Çiftçi artlarında) Korunması
- Organik Tarım Projesi.

Çevre ve Orman Bakanlı ı ile Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı tarafından yürütölen çalı maların yanı sıra, bazı kamu kurum/kurulu larıyla, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler tarafından biyolojik çe itlili in korunması amacıyla yürütölen projeler de yapılmı tır. Bunların bir kısmı, 1992 Rio Zirvesi sonrasında ba lamı ve tamamlanmı ken, bir kısmı sürmekte olup, finansmanları kısmen hükümet tarafından ve ço unlukla uluslararası donör kurulu larınca sa lanmaktadır. Tüm bu projelerin ortak hedefi; koruma alanlarının daha etkin korunması için **katılımcılı a** dayanan bir alan yönetimi olu turmak; insan kaynakları ve kurumsal kapasiteleri güçlendirmek olarak özetlenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA ALANLARINDA YENİ YÖNETİM ANLAYI I

İlk koruma statülerinden olan Milli Parklar'ın kurulu undan yakın geçmişe kadar geçen sürede uygulanan geleneksel yönetim biçimlerinde; koruma alanları insan faaliyetlerinin yasaklandı ı veya sıkı bir şekilde sınırlandırıldı ı bir yaklaşımla korunmaktaydı. Bugün bu yaklaşımın de i t i i; nüfus hareketlerinin bulunmadı ı, insan yerle imlerinden uzak, dü ük ekonomik hareketlerin oldu u ve/veya özellikle tür koruma gerektiren bölgelerde uygulanabilir olmadı ı görülmektedir.

Ekosistemlerin, biyolojik çe itlili in sürdürülebilir kullanımı ve korunması için kurulan koruma alanlarının kötü/zayıf yönetiminden (poor management) do an sonuçlar, geleneksel kaynak yönetimi modellerinin sürdürülebilirli i sa lamadı ının göstergesi olarak kabul edilmeye ba lanmı tır. Böylece özellikle 20. yüzyıl itibariyle, do al kaynakların, ekosistemlerin tahribatı, tarihte görüldü ünden çok daha büyük bir boyuta ula mı tır. Bu kapsamda, koruma gereken alanlarda, sadece mevzuata dayalı koruma statüleri yeterli olmayıp, geleneksel koruma yaklaşımlarının dı ında yeni koruma ve planlama araçlarının kullanılması gereklili i do mu tur.

Böylece, yakın geçmişte, bir çok ülkede - geli mi , ya da ve geli mekte olsun -, tarihte insan kullanımı yo un olan, insan yerle imlerinin oldu u ve özellikle yaban hayatının geni yayılım gösteremedi i/parçalanmı alanlar için yeni koruma anlayı ları geli tirmek gere i do mu tur. Bu yeni modeller ise, koruma alanlarının yönetim kavramları üzerine kurulmaktadır. Bunun en temel göstergesi, IUCN tarafından yapılan koruma alanları sınıflandırması olup, buna göre koruma alanları yönetim kategorilerine göre ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma, sektörel insan faaliyetleri ile koruma çalı malarının uyum ve e güdüm içinde yürütülmesi gereklili inden kaynaklanmaktadır. Yine yeni anlayı ı içinde, koruma gereken alanlarda, sadece mevzuata dayalı koruma statüleri yeterli olmayıp, geleneksel koruma yaklaşımlarının dı ında yeni koruma ve planlama araçlarının kullanılması gereklili i do mu tur.

Koruma alanları için görülen bu yeni dü ünme yönteminde bazı IUCN Kategorileri ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinin ba ında, yeni

koruma yaklaşımlarının insan ölesini korumanın merkezine yerleştirilmesi ve koruma alanlarında yönetimin yerelleşmesi gerekmektedir.

Bu bölümde, koruma alanlarının daha etkin yönetimi için gerekli olan yeni bir yaklaşım sunulacaktır. Bu çalışmada, uluslararası stratejilerle geliştirilen bir çok alan koruma ve yönetim modelinin, farklı ülkelerde farklı uygulama yöntemleriyle hayata geçirilebileceğine dair edinilen deneyimler de gözönünde tutularak, Türkiye için geçerli olabilecek bir yaklaşım sunulmasına özen gösterilmiştir.

Afrika kıtasındaki bir koruma alanında başarıyla uygulanan bir yönetim modeli açıktır ki; sosyal, ekonomik, yönetsel ve coğrafî nedenlerden dolayı bir başka kıtada uygulanamaz. Avrupa'da uygulanabilen stratejik ve yönetsel modeller yine yukarıda sayılan nedenlerle, birebir ölçekte Türkiye'de uygulanamaz. Tüm bu farklılıklara, arazilerin yüzyıllar boyunca geçirdiği kullanım şekillerinin yarattığı antropolojik değişimleri de eklemek gerekir. Ancak bununla beraber, farklı coğrafyalar ve sosyo-ekonomik yapılarda koruma alanlarından edinilen deneyimlerden mutlaka yararlanılmalıdır.

Bu bakımdan bakıldığında, korunan alanların yönetimi için standart reçeteler hazırlamak genel anlamda imkansız ve aynı zamanda gereksizdir. Ancak, koruma alanlarının statüsüne göre; yasal, kurumsal ve planlama araçları üzerine belirlenmiş bazı modeller söz konusu olabilir.

Koruma alanlarında yeni bir yönetim modellemesi yerine yaklaşım seçilmesinin nedenlerinden bir diğeri de, modelin uygulamaya yönelik olabilmesinin de hedeflenmesidir. Yeni bir model sunmak, buna bağlı olarak yeni bir mevzuat ve kurumsal yapıda radikal değişiklikler gerektirebilir. Oysa Türkiye'de, koruma alanlarının daha etkin yönetimi için mevzuat değişiklikleri bazı teknik süreçlerde olumlu olarak ilerlemektedir. Bunun en iyi örneklerinden biri de, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynaklar Yönetimi Projesi (BNRMP) olup, Dünya Bankası tarafından desteklenen proje Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. GEF-II projesi kapsamında hazırlanan "*Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasıyla İlgili Mevzuatın Gözden Geçirilmesi ve Rasyonelleştirilmesi*" başlıklı çalışmada koruma alanlarını da kapsayan bir dizi yasal ve kurumsal değişiklik önerilmektedir. Bu

çalı mada amaç, Türkiye'de do a ve biyolojik çe itlili in korunmasına yönelik varolan mevzuatın katılımcı bir yakla ımla analizi ve bu konulara ili kin bir strateji geli tirmektir.

Geleneksel yöntemlerle biyolojik çe itlili in ve koruma alanlarının sürdürülebilir yönetiminin mümkün olmadı ı üzerinde zaman içerisinde Türkiye'de çok taraflı bir fikir birli i olu tu u görölmektedir. Bu ba lamda, söz konusu projede oldu u gibi katılımcı süreçlerde, mevzuat ve kurumsal de i me yönelik adımların atılması kaçınılmazdır.

Ancak salt mevzuata ve kurumsal yapıya dair de i imlerin teknik olarak ortaya konması yeterli olmayıp, bu alanda siyasi taahhüt de gereklidir. Bu ise ancak, koruma alanlarına olan bakı ve yakla ımlarda olacak de i imle sa lanabilir. Türkiye'de koruma alanlarına olan bakı n öncelikle siyaseten de i mesi elzemdir. Bu de i imde; merkezi yönetimin, küresel deneyim ve de i imleri de dikkate alarak hazırlanacak ulusal politikaların ve yönetim i levlerinin hukuki zeminini olu turup, ulusal planlara yansıtırken, yerel düzeyde katılım, i birli i ve ortaklı a dayandırılan uygulamalar ve buna ba lı tüm mekanizmaları (izleme ve denetleme ba ta olmak üzere di er) olu turması öngörülmektedir.

Bu Tez kapsamında, Türkiye'de varolan yasal ve idari sistem içinde uygulanabilecek, uluslararası stratejiler ve sözleşmelere uygun olarak edinilen yerel, ulusal ve uluslararası deneyimlerle peki tirilmi bir yakla ımın belirlenmesi daha gerçekçi ve i levsel olacaktır. Bu nedenlerle, bu tez çalı masında, koruma alanları için, küresel koruma deneyimlerinden elde edilerek üzerinde uzla ma sa lanan çıktılar do rultusunda Türkiye için yeni bir yönetim yakla ımı ve bu ba lamda atılacak adımların sunulması tercih edilmi tir.

Yeni bir yakla ım belirlenirken, Türkiye'de geçmi te ve bugün koruma alanlarına bakı ı kar ıla tırılmalı olarak ortaya koymak katkı sa layacaktır. Bu bakı açısındaki de i imler, neden yeni bir yakla ıma ihtiyaç duyuldu u kadar, nasıl yeni bir yakla ım olu turuldu u hakkında da fikir verecektir.

Tablo 7: Koruma Alanları için Geçmişte ve Bugün-Gelecekteki Yaklaşımların Karşılaştırılması²³¹

Geçmişte koruma alanları	Bugün ve gelecekte koruma alanları
Yöre halkı (alandaki ve/veya çevresinde yaşayanları) ve diğer kullanıcıları dikkate alan yönetim	Yöre halkı ile beraber, onlar için ve bazı örneklerde onlar tarafından yönetim
Çoğunlukla plan olmaksızın koruma statüsü verilmesi ve kısıt üzerinde kalan statüler (paper parks)	Planlı yaklaşımlar ve aynı zamanda restorasyon ve rehabilitasyon projeleri
Merkezi hükümetin ilgili kurumu tarafından yönetim	Çok ortaklı yönetim
Alanın salt koruma (conservation) amaçlı ayrılması	Sosyal ve ekonomik hedefleri de dahil eden yönetim
Yöre halkının önceliklerini kapsamayan yönetim	Yöre halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yönetim
Ulusal planlama sistemi/mevzuat içinde planlama	Ulusal, bölgesel ve uluslararası sistemin bir parçası olarak koruma alanlarına yönelik yeni plan araçları kullanma
"Ada" gibi yönetim	Bir "a" (network) içinde yönetim ve gelişme anlamıyla korunan zonlar (strictly protected zones/areas), yeşil koridorlar (green corridors), tampon zonlar (buffered zones)
Daha çok görsel koruma (scenic) için koruma alanı kurulması	Daha çok bilimsel, ekonomik ve kültürel nedenlerle koruma alanı kurulması
Ziyaretçiler ve turistler için yönetim	Yerel halkla yönetim anlayışı öne çıkmaya başlıyor
Kısa zaman dilimlerinde tepkili yönetim	Uzun zaman bakışı açısından uyumlu yönetim
Temel olarak ulusal değer ve ilgi olarak görülürdü	Toplumsal değer ve uluslararası ilgi olarak da görülüyor

²³¹ A. Phillips, **Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas**, Protected Landscapes/Seascape, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2002.

1. Katılım

Biyolojik çe itlili in korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın tüm ya am alanlarıyla bütünle tirilmesi; e itim, nesnel anlamda bilgilendirme, çevre yönetiminde yapılacak iyile tirmeler ve korunan alan sayısının artırılmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bireylerin ve ilgili tüm tarafların (stakeholders), bugünü ve gelece ini ilgilendiren biyolojik zenginlik ve çe itlili in korunmasında/kullanımında alınan kararlara katılımıyla sa lanabilir.

Katılım bu ba lamda, bilinç artırımı, yaygın e itim, sorumluluk üstlenme ve korumaya gönüllü katılma gibi konularda da etkinlik sa lar. Türkiye’de korumada katılımı engelleyen bir mevzuat olmamakla beraber, geni anlamda te vik eden bir yakla ımdan söz etmek do ru olmaz. Her ne kadar bilgi edinme hakkı ile ilgili , ya da derneklerin çalı ma sistemleri ile ilgili yeni bir takım yasal düzenlemeler yürürlü e girmi ²³², ²³³ ve demokratikle me açısından bu yönde bir ilerleme sa lanmı ise de, çe itli mevzuatta - çevre ile do rudan ya da dolaylı ilgili - katılım ile ilgili yer alan hükümler ya yetersiz, ya da i levsel de ildir.

Rio Bildirgesinin 10. ilkesi: “Çevre sorunlarına en iyi çözüm tarzı, ilgili bütün yurtta ların uygun düzeyde katılımını sa lamaktır. Ulusal düzeyde her birey karar alma süreçlerine katılabilmelidir.” demektedir. Bildirgenin kadınlarla ilgi 20. ilkesinde ise, “Kadınlar, çevre yönetiminde ya amsal bir role sahiptirler. Onların tam katılımı, sürdürülebilir bir geli menin gerçekle tirilmesi için zorunludur” ifadesi bulunmaktadır.

Türkiye’de gerek ÇED sürecinde, gerekse çevre korumanın di er bir çok alanında yapılan yeni hukuki düzenlemelerle (Sulak Alanlar Komisyonu, Hayvanların Korunması Komisyonu gibi) gelen katılım anlayı ı daha çok bilgilendirme ile sınırlıdır, ya da karar verme süreçlerine aktif katılım yerine, “fikir beyan etme” ve “gözlemci” statüsünde yer alma gibi konular söz konusudur.

²³² 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu, **RG.** 24.10.2003 tarih ve 25269 sayı. (Yürürlük: 24.04.2004.)

²³³ 5253 Sayılı Dernekler Kanunu, **RG.** 23.11.2004 tarih ve 25649 sayı.

2. Ortakla a Yönetim²³⁴ Anlayı ı

Yukarıda sunulan Türkiye'de koruma alanlarında ya anan sorunlar dikkate alındı ında, bu alanlarda daha etkin yönetimin sa lanması için ortakla a yönetim yakla ımı çok önemlidir. Ortakla a yönetim standart bir formül, ya da bir reçete de ildir. Bu çalı ma kapsamında, ele alınan yakla ım; ortakla a yönetim (co-management partnership) veya ortak yönetimde i birli i (collaborative management partnership) gibi terimlerle ifade edilmektedir²³⁵.

Ortakla a Yönetim'in Ögeleri²³⁶ öyle açıklanabilir:

Ortakla a Yönetim'in kapsamında; yönetsel ortaklık, politikalar, mevzuat, sosyo-ekonomik ortam, tarih ve kültür, kurumlar ve kurallar geçerli olan sosyal çevreyi belirler. Bunlardan bazıları yönetsel ortaklı ı olu turmaya ve desteklemeye daha uygundur. Her durum kendi ba ına takdir ve yönetim ortaklı ının uygulanabilirli i her bir alan özelinde ele alınabilir.

Ortakla a Yönetim süreci, ortaklı ın geli tirdi i bir dizi olaylardan olu ur. Bunda, çe itli ortaklar, bir di erini ehil payda (entitled stakeholders) olarak tanır. Bundan sonra müzakere süreci ba lar. Anla ma üzerine, koruma alanı ile ba lantılı olan yönetim fonksiyonlarının, koruma alanından edinilen faydanın ve sorumlulukların payla ımı uygulanır.

Ortakla a Yönetimde varılacak anla ma; ortaklar arasında ve uzla ma (compromise) sa lanan hususlar, bu süreçte kullanılan "planda" gösterilir²³⁷. Bu plan sürecin önemli çıktılarından biri olup, yönetimin bütün vazgeçilmez ö elerini, eylemlerini, süre ve finans gereksinimlerini, taraflara dü en bütün rolleri de ortaya koyar.

Ortakla a Yönetim kurumu (institution), yukarıda sözü edilen yönetim anla masının uygulanması için olu turulan organizasyonlar (en resmi olanından, en

²³⁴ Co-management

²³⁵ G. Kelleher, 1999.

²³⁶ G. Kelleher, 1999, s. 33.

²³⁷ Tez'de önerilen "Yönetim Planlaması" (Management Plan).

az resmi olanına kadar), bilgi ve deneyim sistemidir. Bir çok etkin kurum (kurullar, konseyler, komiteler, dernekler vb.) dı ardan bakanlar tarafından görülebilir de ilken, bazıları da ön planda olup etkindir.

Deneyimler göstermektedir ki, koruma alanlarının olu turulmasından, yönetimine kadar uzanan sürece, o alan içinde ve hatta yakın çevresinde ya ayan yerel toplulukların (local communities) ve di er payda ların katılımı elzemdir. Bu yakla ımın olmadı ı süreçlerde, çalı maların üst düzey amaca (overall objective) ula ılamadı ı görülmektedir. Bu durum özellikle deniz koruma alanları için ayrı bir öneme sahiptir. Kom u denizler ve/veya deniz koruma alanlarının etrafındaki alanların kullanımında, do rudan bir etkile imin olması gerekti inden, söz konusu alanları kullanan payda ların ve ya amı denizlere ba lı olan yerel toplulukların tüm süreçlere katılımı ayrıca önem kazanmaktadır.

Tüm dünyada, yerel topluluklarla ve di er payda larla etkin bir yönetim ortaklı ının geli tirilmesi ihtiyacı yaygın olarak kabul görmektedir ki, bu ihtiyaç koruma alanları yönetiminde, bilinen entellektüel ve politik yakla ımlarda belirgin bir de i imi/dönü ümü getirmektedir. Bir çok ülke - kuzey ve güney - katılım üzerine retoriklerini (rhetorics) uygulamaya ba lamı lardır. Örne in; Filipinler'de San Salvador deniz koruma alanında (marine sanctuary) ulusal koruma kurumlarıyla yerel topluluklar arasında, proje deste i ve STK yardımı ile kurulan ba arılı ortaklık, ya da skoçya'da St. Abbs Head deniz koruma alanı (marine reserve) yerel balıkçılardan gelen belirgin öneriler üzerine gönüllü bir anla ma üzerine kurulmu olmas ı vb²³⁸.

Yerel toplulukları ve di er payda ların ortaklı ı, hem koruma alanını yöneten kurumlara, hem de yerel topluluklara katlanarak artan faydalar sa layacaktır. Bunlar öyle sıralanabilir;

- Yönetim, yerel toplulukların bilgisini, yeteneklerini dahil ederek ve kar ıla tırmalı avantajlarını güçlendirerek daha etkin olacaktır.
- dari icranın maliyetleri gönüllü olarak kabul etme nedeniyle dü ecektir.

²³⁸ G. Kelleher, 1999, s. 29.

- Yönetim sorumluluklarının paylaşıması yetkili kurumun ağırlık yükünü hafifletecektir.
- Yetki kurum ve yerel topluluklarla paylaşılacak böylece, dışardan gelen -ki genellikle en önemli tehdit budur- çıkarıcıları uzaklaştıracak ve spekülasyonların önünü kesebilecektir.
- Yerel topluluklarla sorumlu kurum arasındaki güvenin kurulması ve/veya artması, birlikte alınan kararların uygulanmasında daha büyük bir sorumluluk yaratacaktır.
- Güvenlik ve istikrar duygusundaki artış, yatırımlarda güven artışı, planlamada uzun dönemli bir bakış açısı getirecek ve yönetim ile ilgili müzakerelerde sürdürülebilirlik sağlayacaktır.
- Koruma konularında halkın bilinçlenmesinde artış görülecektir.
- Tüm bu süreçler daha demokratik ve katılımcı bir topluma doğru giden yolda katkı sağlayacaktır.

Ortaklaşa yönetim; bir koruma alanında, detayda bazı veya tüm ilgili tarafları, genellikle de, yöre halkı ve yerel topluluğun, o alanda yetkili olan kurumlarla beraber yönetime katılması durumunu tanımlayan bir terimdir. Bu yaklaşım, farklı sosyal yapılaraya yönelik, de i ik zaman ölçeklerinde, farklı aktörler, süreç ve kurullarla hayata geçirilebildi i için aynı zamanda esnekli i olan bir yaklaşımdır. Ortaklaşa yönetim yaklaşımı, idari mekanizmalar arasında en çekici seçenek olarak görülmektedir²³⁹. Çünkü bu yaklaşımda, alanın durumuna, varolan koruma statüsüne göre farklı alt yönetsel formların oluşturulabilmesi örneğin, bir alanın yönetimi tamamen yerel topluluğun veya özel sektörün yönetimine bırakılırken, di er bir alanı, korumadan sorumlu hükümet kurulu u bütünüyle kendisi yönetir.

²³⁹ G. Kelleher, 1999, s. 32.

Çünkü bazı alanlarda ve sektörlerde ortakla a yönetim yerel ölçekte gerçekte mesisi pek mümkün olmayabilir. Örne in, deniz koruma alanlarında balıkçılık hakları, turizm faaliyetlerine yönelik geçi lerde ortaklıklar kurulabilirken, seyir hakları kontrolünün (navigation rights) hükümet kurumunda kalması gerekebilir. Burada vazgeçilmez olan, yerel halk ve di er taraflardan samimiyet ve iyi niyetle kurulmu katılımcı süreçlerle sürekli fikir ve görüş alınmasıdır.

Ortakla a yönetimin yapılanmasının öğeleri; ilgili mevzuat kapsamında koruma alanlarından ulusal ölçekte sorumlu merkezi yönetim kurumu, yerel topluluklar ve di er payda lardır.

2.1. Koruma Alanlarının Yönetiminden Sorumlu Kurulu un Rolü

Koruma alanlarının ilanında ço unlukla ekolojik önem ve ilgi ve bazen de ekonomik önem rol oynamaktadır. Örne in, balık stoklarında görülen dü ü ün durdurulması ve alanın ekonomik verimlili ini yeniden kazanması için, bir deniz koruma alanının olu turulması çıkı noktası olabilir. Bu gibi durumlarda genelde derinlemesine bir kamuoyu yoklaması ve tartı ması gerçekte mez. Hatta yönetime katılmak bir yana, yöre halkının koruma statüsünün ilanı hakkında bilgilendirilmesi yok gibidir ve bir çok alanda, o alanın “statüsü”nün adı yöre halk tarafından do ru olarak bilinmez. Ancak önemli olan, koruma alanının kurulması dü üncesinden itibaren, yalnızca alanın korunması ile ilgilenenlerin de il, ilgili tüm tarafların bilgilendirilmesidir. Bazı durumlarda kurumlar, ilgili oldu u dü ünülen sektörü bilgilendirir ve/veya görüş sorar. Bu durum ilgili bazı mevzuatta yer almaktadır.

Bir deniz koruma alanının ilanından yararlanacak veya etkilenecek olan sadece turizmciler midir? Aslında balıkçılar, tarımla u ra anlar bir arada listelenmelidir.

Ancak unutmamak gerekir ki, koruma alanlarında en çok ikna edilmesi gerekenler, i ve ya am ekillerinde de i iklik yapması gerekenlerdir. Bazı ülkelerde, deniz koruma alanlarının kurulması sırasında, ba langıç adımları öylesine karma ık ve çatı ma yaratabilir özelliktedir ki, bazı özel anla malarla tazmin edilmesi/desteklenmesi (compansate) edilmesi gereken taraflar söz konusu olabilir.

Örne in, İtalya, Toskana-Arcipelagosu'nda özel bir fon olu turularak, bu kayna ın, koruma alanından fayda sa layanlardan gelen katkı payları ile gelir kaybedecek olanların kayıplarının telafi edilmesinde kullanılması hedeflenmi tir. Bu “ilgili tarafı payda durumuna geçiren” bir mekanizma olup, koruma alanında sosyal e itlik ölçütünü kullanan biri yakla ımdır.²⁴⁰

Gerek koruma alanlarıyla ilgili bazı hükümet kurulu ları arasındaki ortaklık, gerekse sorumlu hükümet kurulu u ile ilgili gruplar ve taraflar arasındaki ortaklık etkin sonuçlar sa lamaktadır. Ortakla a yönetim yakla ımını ilgili tarafların katılım ili kisi a a ıdaki Tablo 8'de gösterilmektedir:

²⁴⁰ *Ibid*, s. 34.

Tablo 8: Koruma Alanının Yönetiminde Hükümet Kurumu ve Yerel Toplulukların Katılımı li kisi²⁴¹

Koruma Alanının Yönetiminde Hükümet Kurumu ve Yerel Toplulukların Katılımı li kisi		
Sorumlu hükümet kurulu unca kontrol/yönetim	Sorumlu hükümet kurulu u ve yerel topluluk arasında payla ılan tarafından kontrol/ yönetim	Sorumlu hükümet kurulu unca izleme- denetleme, de erlendirme yetki-sorumlulukların yerel toplulu a delege edilmesi
KORUMA	ALANININ YÖNET M NDE	ORTAKLIK
Etkin olarak yerel toplulukla danı ma	Uzla ma arayı ı Karar süreçlerine katılım müzakereleri ve özel anla maların olu turulması	Resmi olarak yetki ve sorumlulukların devri. Yetki ve sorumlulukların zleme- de erlendirme süreçleri
Yerel topluluk payda larından katkı ve müdahale yok	Artan beklentiler, katkılar. Halkın ve toplumsal grupların taahhütleri ve hesap sorabilirlikleri	Hükümet kurulu undan katkı ve müdahale yok

²⁴¹ G. Kelleher, 1999, s. 32.

2.2. Yerel Topluluklar ve Di er Payda ların Belirlenmesi

Bu kapsamda, ilk önce yerel topluluk ve di er payda ların belirlenmesi gerekmektedir. Yerel toplulu un, bir yörede ya ayan halkın ya am alanı sınırlarını belirleyen unsurların ortaya koyulması arttır. Her eyden önce, ülkede varolan idari sınırlar ilk belirleyici olmakta, bununla beraber, bir çok koruma alanı bir kaç idari sınırı kapsayabilmektedir. Sosyal bir birimi belirleyen ne oldu una dair ba ka bir çok ölçüt de sayılabilir; idari sınırlar dı nda, kültürel birlik veya ekonomik açıdan kar ılıklı ba ımlılık gibi faktörlerin sayılması önemlidir. Burada yerel toplulukların kendilerinin mi belirleyece i yoksa dı ardan mı belirlenece i soruları sıklıkla sorulmaktadır²⁴². Bu sorulara tekli yanıtlar vermek oldukça zordur. Çünkü yerel toplulukların do asına bakıldı ı zaman, bir toplulu un tek bir vücut halinde hareket etmesi, nadir olaylarda nadiren gerçekleşir²⁴³. Bu durumda, ço unlukla, yerel toplulukların, farklı ilgi ve çıkarları temsil eden farklı gruptan olu tu u ve yönetim de bu farklılıklarla de i ik katkılar sa layaca ı gerçe inden hareket edilmelidir. Tek bir idari sınır içinde dahi, örne in en küçük idari birim olan bir köyde, balıkçılı a sınırlama veya yasak getirilmesi turizmden gelir sa layan bir grubun i ine gelirken, balıkçılar için en azından kısa dönemde zararlı etkiler olarak gözükabilir.

yi bir yönetim ortaklı ı bu ço unlu a (plurality) saygı duymanın yollarını bulmalıdır. Do al kaynak yönetiminde çok seslili i ve farklı çıkarları kabul etmek, e itlikçi ve adil yönetimin (fairness and equity) ilk adımı²⁴⁴ olup, bu adımın ihmal edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber, suçların de eri ve a ırlı ının kim tarafından ve adil olarak nasıl belirlenece i sorusunun sorulması da kaçınılmazdır.

IUCN²⁴⁵ tarafından hazırlanan katılımcılık açısından ideal süreci gösteren Tablo a a ıda verilmektedir. Bununla beraber, ka ıt üzerindeki bu ideal durum, gerçekte kendi sıkıntılarını içinde barındırmaktadır. Çünkü bazı ilgi grupları di erlerinden politik ve/veya ekonomik olarak daha güçlü ve etkin olabilir. Bu biraz da

²⁴² *Ibid*, s. 30.

²⁴³ *Ibid*, s. 30.

²⁴⁴ *Idem*.

²⁴⁵ *Ibid*, s.31.

ülkenin demokratik gelenekleri ile de ilgilidir. Bu nedenle a a ıdaki Tablo 9’da ideal olarak tarafların katılımını sa lamaya ve ortaklıklar olu turmaya yönelik süreç verilirken, gerçekte, bu sürecin detaylandırılması, ne zamanda nereye kadar gidebilece i konularının yerel ölçekte belirlenebilece i gözardı edilmemelidir.

Tablo 9: Yetkili ve Sorumlu Payda lar²⁴⁶

Koruma Alanından Sorumlu Hükümet Kurulu u (varsa ortaklık içinde çalı tı ı STK, Proje grubu vb)	
Yerel topluluk (Igi Grupları ve/veya bireyler)	Ana Adımlar
muhtemel payda	Varolan çevresel fırsatların ve risklerin tanımlanması, bu grupların kendilerini (çıkart ve endi e) ifade etmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması.
payda	Payda ların endi e ve çıkarlarının, yasal haklar ve/veya yetkiler olarak, toplumla müzakeresi ve tanınması.
ehil payda	Payda ların; idrak edilen, benimsenen tanınan yetkilere göre çevresel çıkarları payla ma kuralları, yürütme sistemi ve kurumlarıyla anla malarının müzakere edilmesi.
yetkili payda	Payda ların bir yönetim ortaklı ı kurması: fayda ve sorumlulukların etkin ve e it olarak, ilgili hükümet kurulu larıyla ve payda lar arasında payla ılması, çevre yönetimi (environmental management) için bilgi, yetenek ve finansman katkısının sa lanması ve payla ımda kabul edilen sorumluluklar için hesap sorulabilirli in tesis edilmesi.
sorumlu payda	

²⁴⁶ Idem.

Bugüne kadar var olan örneklerden görüldü ü üzere, yerel destek ve katılım olmaksızın koruma alanları yönetimi ba arısız olmaya mahkumdur. Di er yandan koruma alanlarının merkezi hükümet kurumları olmaksızın varolması da mümkün de ildir. Koruma alanlarında güçlü bir yönetim tabandan yukarı giden (bottom-up) yerel halkın katılımı ile yukarıdan a a ıya (top-down) uzanan hükümet destekli i ile kurulabilir. Ba arılar bu ikili ili kinin arasındaki en iyi dengeyi kurmakla bulunmaktadır²⁴⁷.

2.3. Türkiye'de Ortakla a Yönetimin Gereklili i

Türkiye'de karar ve planlama süreçlerinde, yerel toplulukları ve payda ları, merkeziyetçi yapısı gere i dı layan yönetim sistemleri koruma alanlarından beklenen sonuçlara ula ılamamasına neden olmaktadır. Geçmi ten bugüne koruma alanlarına bakıldı ı zaman hemen hiçbirinde etkin bir koruma gerçekleştirilemedi ini söylemek yanlış olmayacaktır. Di er yandan, Türkiye'de koruma kavramı ve statüleri ile yerel topluluklar arasında çatı manın olmadığı bir koruma alanı göstermek zordur. Varolan sistemin tek i lemeyen ve olumsuz yanı bu olmadığı gibi, katlanarak büyüyen sorunların da telafisi ve bertarafı geçen süreçlerde imkansız hale gelmektedir.

Bunlar arasında, gerek merkezi yönetimin kurumları arasında gerekse merkezle yerel arasında i birli i ve ortaklık yaklaşımının olmaması ve aynı alanda farklı koruma statülerinin üstüste binmesi sorunları ba ta gelenlerdir. Kekova, Patara, Sultansazlı ı'nda ya ananları bu konulara verilecek örneklerden sadece bir kaçıdır. Farklı kurumlar tarafından aynı alana verilen koruma statüleri, planlama hazırlama, onama ve uygulama süreçlerinde tıkanıklıklar yaratmaktadır. Bu tıkanıklarda arazi spekülasyonu, kaçak yapılaşma, yöre halkında koruma statüsü ve kurallarına karşı çıkı sonuçlarını do urmaktadır.

Daha büyük olan bir ba ka sorun ise, hem bu alanlarda ya anan sorunlar di er benzer durumlara emsal te kil ederken, hem de yeni yaklaşımlar uygulamak istense dahi, yaratılmı olan çözümsüzlü ün olumlu bir i birli ine çevrilmesi için tahmin edildi inden daha uzun süreli ve büyük bütçeli çalı malar gerekli olmakta,

²⁴⁷ dem.

üstelik arazi kullanımında yaşanan hızlı ve kontrolsüz değişim, istenen sonuca ulaşmayı da neredeyse imkansız kılmaktadır.

Türkiye’de yeni yaklaşımların koruma alanlarında uygulanmasına verilebilecek örnek GEF-II Projesi olarak bilinen ve Dünya Bankası’nın sponsorluğunu yaptığı BNRMP (Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi)'dir. Söz konusu proje kapsamında, Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı'yla da uyumlu olacak şekilde özetle;

- biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla ilgili yasal çerçevenin gözden geçirilerek ademi merkezîyetçi kaynak yönetimine ilişkin mekanizmalar oluşturulması,
- gerek sahada, gerekse merkezi düzeyde koruma altındaki alanların yönetimine ve planlanmasına yönelik kapasite geliştirilmesi,
- Türkiye’de biyolojik çeşitliliğin korunmasının önemi ve önemliliği konusunda bilinç ve duyarlılık düzeyinin artırılması ve
- belirlenen öncelikli eylemlerin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Ayrıca, proje kapsamında, Türkiye’nin yasal düzenlemelerini ve uygulamalarını AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesi çalışmaları yapılmaktadır.²⁴⁸. 2000 yılı Haziran ayından bu yana sürmekte olan bu proje, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmekte olup, altı yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Projenin yönetimi Bakanlığın Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan Proje Yönetim Birimi (PYB) tarafından yapılmaktadır.

Koruma alanlarında bir yönetim ve planlama sürecinin başlamasından önce olması gereken süreçlerin başında yasal yapının oluşturulması yani koruma alanlarının ya mevzuatta yer ya da resmi bir anlaşma kapsamında yer alması

²⁴⁸ www.gef-2.org/tr/index.asp

gereklidir. Bu; koruma planının başarısının değerlendirileceği standartların oluşturulması ve kıt kaynakların etkin kullanımının sağlanması bakımından önemlidir.

Türkiye'de koruma alanlarının etkin yönetimi için yasal ve yapısal değişikliklerin gerekli olduğu muhakkaktır. GEF-II Projesinin yasal çerçeve ile ilgili çalışmasında²⁴⁹, ilgili tarafların katılımı ile yapılması gereken yönetsel değişikliklerle ilgili seçenekler hazırlanmıştır. Buna göre; bir seçenek, Çevre Kanunu temel alınarak, diğer mevzuatta değişiklikler öngörürken, bir seçenek de, “Doğa Koruma ve Biyolojik Çeşitliliğin Sürdürülebilir Kullanımı” alanında yeni özgün bir yasal düzenlemenin yapılmasını öngörmektedir.

Proje kapsamında, yeni bir hukuki düzenlemenin hazırlanmasının gerekliliği tartışmaya açılmış, AB'ye aday ülkelerin bu konudaki yaklaşımları ve uluslararası sözleşmelerden hareket ederek, yeni bir yasal düzenlemenin hazırlanması benimsenmiştir. Söz konusu Kanun henüz taslak olarak tamamlanmış olup,ubat 2006 itibarıyla üzerinde müzakereler devam etmektedir.

ayet, “Doğa Koruma ve Biyolojik Çeşitliliğin Sürdürülebilir Kullanımı” için yeni bir yasa hazırlanacak veya varolan mevzuat bu doğrultuda yeniden düzenlenecek ise, burada beklenen, bu düzenlemelerin kapsayıcı, koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimine dair hükümleri de içermesidir. Ayrıca böyle bir yasal düzenlemede, koruma alanlarına dair yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Yeni hukuki düzenlemelerin hazırlanırken, Türkiye'nin taraf olduğu, ya da olacağı varsayılan konu ile ilgili uluslararası sözleşmeler ve AB müktesebatı ile uyum sağlanması gerekliliği öngörülmelidir. Yasal düzenlemeler, biyolojik çeşitlilik, türler, koruma statüsü olmayan habitatlar ve/veya ekosistemlerle koruma statüsü kazanan alanlarla ilgili ilkeleri ve yönetsel yapıyı ortaya koyarken, bu konularda kavramsal birliktelik de sağlamalıdır. Bu bağlamın devamında, koruma alanlarını biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile bütünleştiren bir yaklaşıma doğru gidilmesi gerekmektedir.

²⁴⁹ Çevre Bakanlığı, Ankara, 2003.

Koruma alanları özelinde, varolan statülerin revizyonu, örtü en statülerin azaltılması yönünde gerekli düzenlemelerin yapılması da elzemdir. Bu doğrultuda düzenleme, koruma alanlarının seçimine ilişkin kriterleri de içermesi gereklidir. Kanunun özellikle; Milli Parklar Kanunu'nun ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun Doğal sit alanlarıyla ilgili bölümleri, Özel Çevre Koruma Alanları statüleri ve Kara Avcılığı Kanunu bütünlüğüne getirilecek ve birbiriyle uyumlu hale getirilecek yaklaşımla olması önemlidir.

Yeni yasal düzenlemelerde, ve çalımlarda; koruma alanlarının yönetiminde kullanılacak araçların belirlenmesi hususuna yer verilmesi gerekmektedir. Bu Tezde önerilen "Yönetim Planlaması" yaklaşımının yasalda yer alması, bu alanlarda yerelden yönetiminin ve katılım süreçlerini cesaretlendirecek esasların benimsenmesi ve belirlenmesi söz konusu düzenlemelerin olmazsa olmaz koşulları olarak görülmelidir.

Koruma alanlarına dair mevcut mevzuatın uygulamaya yansıtılması ve yasal uygulamalara yönelik olarak yaptırımların caydırıcı hale getirilmesi de önemlidir. Ancak bu yapılırken, mevcut yaptırımların işlemeyen yönleri ve bu bağlamda edinilen deneyimler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Tüm bu hususlar kadar önemli bir dizi de iklim ve düzenlemenin de sektörel yaklaşımla olan ormancılık, tarım, sulama, su ürünleri, turizm alanlarına vb. dair mevzuatta yapılması da gerekmektedir. Bu, doğa koruma ve sürdürülebilir kaynak kullanımı ile sürekli çatışma halinde olan ve kalkınmaya yönelik görülen sektörler arasında, yarımsal olan ortaklıkların kurulmasını yasallaştıracak, böylece koruma ve kalkınma arasındaki çatışmalar bertaraf edilebilecektir.

Böyle bir yasal düzenleme aynı zamanda, doğal alanları (koruma alanları dışındaki alanlar), özellikle denizleri, dağları, kıyıları, kumulları ve peyzajı olumlu koşullarda muhafaza edecek genel sorumlulukları belirlemelidir.

Yine koruma alanlarında muhtemel GDO uygulamalarına karşı önlemleri içerecek şekilde gerekli hükümlere söz konusu yasal düzenlemede yer verilmelidir.

Ayrıca, gerek koruma alanlarında, gerekse herhangi bir statüye sahip olmayan alanlarda bütün türlerin korunmasına dair düzenlemelerin getirilmesi, türlerle ilgili eylem planlarının geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesi de yasal hükme bağlanması gereken önemli hususlardır.²⁵⁰

3. Koruma Alanlarında Planlama Aracı: Yönetim Planlaması

Yönetim Planı; korunan alanlarda varolan biyolojik çeşitlilik ile doğal kaynakların korunmasını ve aynı zamanda bu bölgelerde yaşayan insan gereksinimlerinin sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda karınlanmasını sağlayan üst düzey bir planlama aracıdır.

Yönetim Planı'nın tüm süreçlerinin hedeflenen amaç olmasının, koruma alanının daha etkin yönetimi için geçerli bir araç olduğunu altını çizmek gerekir. Burada yönetim planlamasının öncelikli amacı söz edilen hedefe ulaşmaktır. Bu kapsamda koruma alanlarına yönelik hedef; yerel toplulukların gereksinimlerini karınlamak ve yaşam kalitesini yükseltmek ve böylece koruma alanlarındaki ekosisteminin çevresel fonksiyonlarının korunmasıdır. Yönetim Planlaması, aynı zamanda, yerel toplulukların ve diğer ilgi gruplarının katılımını sağlamak için uygun planlama aracıdır. Bu araçla varılacak üst düzey hedef ise, (overall objective) doğal kaynakların korunmasını ve sürdürülebilir kullanımınıdır.

Yönetim planlaması, farklı statülerdeki koruma alanları için farklı kapsamlarda hazırlanabildiği gibi, herhangi bir koruma statüsüne sahip olmayan alanlar için de hazırlanabilir.

Koruma alanlarında yönetim planlamasının kapsamında doğa koruma, ziyaretçi akınlarının düzenlenmesi ve yerel ölçekte sürdürülebilir gelir getirici faaliyetler yer almalıdır. Planlar, kapsam açısından fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutları içermelidir. Koruma alanının statüsü ve halihazır durumun değerlendirilmesine göre belirlenecek yönetim plan hedefinde, alanın bütün bir parça olarak mı yoksa

²⁵⁰ ibid.

“zonlama” (zoning) sistemiyle mi? yönetileceğinin de belirlenmesi önemli rol oynayacaktır.

Yeni oluşturulacak koruma alanlarında (özellikle Türkiye'de kurulacak deniz koruma alanlarında); planlama ve yönetim için gerekli finans kaynaklarının, ekip ve zamanın ayrılması elzemdir. Ortakla yönetim ele alındığı yukarıdaki bölümlerde sözü edildiği gibi bu amaçla halkın, yerel toplulukların ve ilgi gruplarının desteğini almak; daha sonra yönetim ve planlama amaçlarında çıkacak olan sorunların bertaraf edilmesi ve maliyetin düşürülerek etkinliğin artmasını sağlayabilir²⁵¹.

İnsan kaynakları kapasitelerinin oluşturulması ve sürekli geliştirilmesi öncelikli hedefler arasında olmalıdır. Eskiden, koruma alanlarının yönetimi ve planlama süreçlerine katılanların ekoloğ, biyolog ve mühendis gibi spesifik meslek gruplarından geliyor olması beklenirken, bugün görülen, sadece teknik yeteneklerin değil, yüksek yöneticilik ve iletişim kapasitelerinin de beklenildiği yönündedir. Koruma alanlarının yöneticileri, yönetim planları hazırlıkları öncesinde ve esnasında doğru teknik alt yapıya sahip uzmanları bir araya toplamalıdır.

Bu grubun gerek yerel topluluklara, gerekse ziyaretçiler ve diğer taraflara koruma alanı statüsünün ve bunun insanlara sağlayacağı faydaları anlatabilen yetenekte kişiler olması beklenmektedir. Koruma alanlarının yönetimine katılanların uyumlu olmaları gerekir. Yönetim planlaması ve alan yönetimi sabit dokümanların ve bir dizi mevzuatın ötesinde mekanizmalardır. Çünkü, çevrede sorunlar ve tehditler değişip, azalıyor veya artarken, yerel topluluklar da kendi devinimleri içinde değişmektedir. Bu durumda izleme ve değerlendirme süreçleri içinde, gerek yönetimlerin, gerekse planların revizyonu kaçınılmaz olmaktadır.

Bir yönetim planının ana çerçevesini zonlar oluşturur. Bu zonların nasıl yönetileceği ve nasıl kullanılıp/korunacağı sürekli izleme ve değerlendirmeye açık olmalıdır.

²⁵¹ G. Kelleher, 1999, s. 44.

Bilim, kendi içinde uzmanlık ve alanlara parçalanmış /bölünmüş ken de aynı ekilde düzenlenmemiştir²⁵². Bu nedenle yönetim planlamasının en büyük faydası, farklı bilim dallarını ve uzmanlıkları bir araya getirerek gerekli bilgi ve deneyimi yaratmasıdır. Bu; farklı disiplinlerin bir arada çözüm için çalışmasına dönüşmektedir ki bu genelde daha etkin çözümleri de beraberinde getirmektedir.

Koruma alanlarında “Yönetim Planlaması” için temel ilkeler şunlardır:

- Koruma alanlarının doğal kaynaklarını, yaşam zincirinin korunması ve bugünün gereksinimlerini karşılarken, gelecek kuşaklara da fırsatlar verecek şekilde korumak.
- Her türlü yatırım ve kullanımda bilimsel verileri etkin olarak hayata geçirmek.
- Sektörlerarası koordinasyon ve eşgüdümü sağlayan kurumsal yapıyı oluşturmak.
- Disiplinlerarası yaklaşım sağlamak.
- İnsan kaynaklı plansız ve amaçsız kullanımların ve diğer canlıların yaşamı ve ekosisteme yapacağı etkilerin en aza indirgenmesini sağlamak veya ortadan kaldırmak.
- Planlama ve karar süreçlerine halkın katılımı ile halkın bilinçlenmesi için fırsatlar sunmak.

Bu kapsamda Yönetim Planlaması;

- koruma alanlarındaki planlama ve yönetimin, varolan ekolojik sistemler üzerine kurulmasını sağlamayı,

²⁵² Ibid, s. 45.

- bu alanlarda sınırlı olan doğal kaynakların korunması ve kullanımında bütüncül (entegre) çözümler üretmeyi,
- söz konusu alanları korurken, insan gereksinimlerini karşılayabilmeyi ve yaşam kalitesini yükseltmeyi,
- sektörlerarası işbirliği ve uygulamada yetki ve sorumlulukları netleştirmeyi ve prensipler/kurallar altında yerinden yönetime olanak sağlayan idari yapılanmayı oluşturmayı ve
- karar/planlama süreçlerine koruma alanındaki yerel toplulukların ve ilgili tarafların katılımını sağlamak amacıyla çalışmaktadır.

Burada "Planlama"nın gereklerini de hatırlamak lazımdır;

- karışık sektörel problemlerin tanımlanması (cross-sectoral strategies),
- bugünkü ve gelecekteki kaynak kullanımları ve koruma senaryolarının hazırlanması,
- yöre halkının katılımı için gerekli alt yapı ve süreçlerin hazırlanması,
- planın hedeflerinin ve stratejilerinin tanımlanması ve
- bütüncül planların ve politikaların hazırlanması.

Türkiye'de koruma alanlarında Yönetim Planlaması, bugün kullanılan klasik planlama araçlarını kapsayabilir (Master Plan, Çevre Düzeni Planı, Amenajman Planları gibi) Ancak, bir koruma alanının kurulması amacıyla yönetim planlaması sürecinin başlamasına kadar geçen yolda izlenmesi gereken adımlar vardır ve bunlardan birinin ihmal edilmesi, daha sonraki amaçlara gerekli bilgi ve alt yapıyı

olu turmada eksiklikler yaratarak istenen hedefe ula madaki ba arıyı olumsuz etkileyecektir.

Bu kapsamda, a ımızın ihtiyaçları, de i imleri ve edinilen deneyimler do rultusunda geli tirilen Yönetim Planlaması için bazı a amalar temeldir. IUCN tarafından kabul gören bu a amalar²⁵³ a a ıda alt ba lıkları geli tirilerek verilmi tir:

A ama 1: Hedeflerin (Objectives) Belirlenmesi

- Fiziki, sosyal, ekonomik, hukuki durum, idari yapı vb. analizi
- Alan ve zaman olarak çevresel süreçlerin analizi

A ama 2. Sınırların Olu turulması ve Yasalla tırılması

A ama 3. Farklı Kullanımlar için Zonlama (zoning) Yapılması (“Ba langıç” (Initiation) a amasını da kapsar.)

- Alanın kullanımına yönelik olarak halkın beklentilerinin belirlenmesi (participatory approach)
- Mevcut sorunların analizi
- Alanın farklı kullanım zonlarına ayrılması
- Her bir zon için kullanım ölçütlerinin geli tirilmesi
- zleme programının hazırlanması

A ama 4. Detaylı Yönetim Planı Sürecinin Olu turulması

- “Yönetim Planı” önerisinin hazırlanması
- İgili taraflara sunulması ve görü birli inin sa lanması
- Risk analizi ve risk yönetimi stratejileri
- Yakın ve uzun vadeli geli me senaryoları (Yönetimi Planının) uygulanması ve/veya Bugünkü haliyle senaryoları

²⁵³ *Ibid*, s. 47.

A ma 5. Alan Kullanımlarına dair Düzenlemelerin Olu turulması

A ma 6. Günlük Yönetim ve zleme (“Uygulama” (Implementation) a amasını da kapsar.)

- Yönetim Planı'nın uygulanması için eylem planlarının olu turulması
- Yönetim Planı'nın tüm taraflarca benimsenerek onaylanması
- Gerekiyorsa kurumsal ve yasal mekanizmaların geli tirilmesini
- zleme programı
- De erlendirme programı

A ma 7. De erlendirme ve Yönetim Planının Revizyonu

Tüm bu a amaların sa lıklı geli ebilmesi için karar a amasında a a ıdaki hususların dikkate alınması gereklidir:

- Hükümet politikaları ve koruma alanının hedefleri
- Biyo-co rafik sınıflandırma
- Fiziki ve biyolojik kaynaklar
- klim
- Ula ılabilirlik
- Alanın tarihsel kullanımı
- Koruma alanı ve kom u alanlardaki kaynak ve arazi kullanımı
- Yönetim sorunları ve politikalar
- Yönetim kapasitesi (insan kaynakları ve finansman açısından)
- Halkın tüm sürece katılımı, kamu yararı ve yerel toplulukların çıkarları.

3.1. Türkiye'de Koruma Alanlarında Yönetim Planlaması Gerekli i

Ülkemizde koruma alanlarında “Yönetim Planları”na geçi ihtiyacı, yüzyılın ya am tarzı, ekonomik geli me hızı ve artan insan gereksinimleri nedenleriyle do an sorunlara klasik planlama yöntemleriyle çözüm bulmanın güçle mesinden do maktadır. Türkiye'de alan korumada ya anan sorunlar a a ıda sıralanmı tır:

- 1) Doğal kaynaklar üzerinde gerçekleştirilen ve/veya gerçekleştirilmek istenen ekonomik yatırımlarda yüksek talep artışı vardır.
- 2) Bilimsel araştırmaların anlaşılmasında güçlükler ve uygulamaya entegre edilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır.
- 3) Alanların bir çoğunda yetki ve sorumluluklar bir çok farklı kurum/kurulu arasında parçalanmıştır.
- 4) Finansman, yetmiş insan gücü ve teknik kaynak yetersizliği vardır.
- 5) Koruma alanlarının Gayri Safi Milli Hasıladaki yerinin belirlenmemiş olması nedeniyle bu kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı yatırım sektörlerince ekonomik bir değer olarak görülmemektedir.
- 6) Bilgi edinme, katılım ve hesap sorabilirlik mekanizmaları istenilen demokratik düzeyde değildir.

Hali hazırda, Türkiye'de arazi yönetimi; farklı planlama ve yönetim güçlerine sahip olan, tek sektörel yaklaşımlı mevzuat ve kurumsal yapı içinde parçalanmış durumdadır. Bu durumun doğurduğu sıkıntılar koruma alanlarının yönetimi ve planlamasına doğrudan yansımaktadır.

Türkiye'de; turizm, ormancılık, balıkçılık, tarım, kültürel değerler, arkeolojik alanlar ve bir dizi kanun kapsamında ele alınan koruma alanları için farklı kullanım zonları (özel çevre koruma bölgeleri ve doğal sit'ler vb.) vardır. Bunların her birinin farklı görev ve sorumlulukları olan merkezi ve yerel kurumları tarafından kontrol edilmesi, özellikle koruma alanlarında yetki ve sorumlulukların dağılımı ile uygulamada karmaşaya yaratmaktadır. Kurumsal bölünmenin izlemeyen yanları uzun bir zamandır görülmekle beraber, değişime yönelik radikal adımlarda da sorunlar olduğu görülmektedir. Bu aşamada, radikal kurumsal yeniden yapılanmaları beklemek yerine, koruma alanlarında "Yönetim Planlaması" aracına doğru yönelmek; varolan farklı kurum ve kurumlarının ortak çalışması, uygulamada sorumluluk ve görevlerin netleştirilmesi ve uzlaşma sağlanmasında önemli açılımlar yaratacaktır.

Ülkemizde, koruma alanlarında yetki ve sorumluluk sahibi olabilecek kurum/kurulların listesi uzundur:

- Kùltür ve Turizm ve Bakanlı ı
- Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları
- Tarım ve Köyi leri Bakanlı ı
- Çevre ve Orman Bakanlı ı
- Özel Çevre Koruma Kurumu
- Orman Genel Müdürlü ü
- Do a Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlü ü
- Bayındırlık ve şkan Bakanlı ı
- Karayolları Genel Müdürlü ü
- Devlet Su leri Genel Müdürlü ü
- Devlet Limanlar ve Hava Meydanları Müdürlü ü
- Sanayi ve Ticaret Bakanlı ı
- Denizcilik Müste arlı ı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlı ı
- Sa lık Bakanlı ı
- Devlet Planlama Te kilatı
- Genel Kurmay Ba kanlı ı
- Gümrük Müste arlı ı
- Dı Ticaret Müste arlı ı
- Valilikler
- l Özel dareleri
- Belediyeler
- Muhtarlıklar
- Sivil Toplum Kurulu ları
- Üniversiteler

Elbette bu listeye, alanın özelliklerine ba lı olarak, daha ba ka bir çok ilgili kurumu/kurulu un da dahil olması söz konusudur (Örne in, koruma alanın kıyı bölgesinde yer alması durumunda Sahil Güvenlik Komutanlı ının do rudan devrede olması gerekecektir).

üphesiz ki, “Yönetim Planlaması”nın gereklilikleri ve sa layaca ı etkinlik üzerine yazılabilecekler bu kadarla sınırlı olmayıp, çok daha geni bir çalı manın konusu

olabilecek kadar detaylıdır. Bu nedenle, yukarıdaki bilgiler ışığında Türkiye'de Yönetim Planlaması sürecine geçiş ile ilgili bazı öneriler aşağıda paylaşılmaktadır.

Türkiye'de koruma alanlarında, klasik planlama araçlarından Yönetim Planlaması tekniklerine geçiş bir süreci gerektirmektedir. Bu süreç, yukarıda belirtilen ve Türk Çevre Mevzuatı kapsamında yetki ve sorumluluk sahibi kurum/kuruluşların ortak çalışması sonucu gerçekleştirilebilir. Bu aynı zamanda ilgili tüm tarafların, bu yeni sayılabilecek yöntemi benimsemesi ve sahiplenmesi açısından çok önemli hatta yansımalarıdır. Diğer yandan, bu sürece geçişte kurulacak ortak çalışma yapısı, mevcut durum ve sorunların temel kaynağı olan sektörel/parçacı yaklaşımlardan, bütüncül yaklaşımlara geçişini de sağlayacaktır.

Türkiye'de koruma alanları kapsamında en eski, deneyimli ve ilgili mevzuat kapsamında yetkili kurumların başında, Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü gelmektedir. GEF-II Projesinin de bu kurum tarafından koordine ediliyor ve uygulanıyor olması nedeniyle halihazırda koruma alanlarında Yönetim Planlarına geçiş, bu kurumun koordinasyonu altında etkin bir şekilde ele alınabilir. Kaldık ki, klasik yöntemler içerisinde sayılan "amenajman planları"ndan bu kurumun elde ettiği deneyimlerin, daha gelişmiş ve etkin bir yöntem olan "Yönetim Planlaması"na yansıtılması da son derece önemlidir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye'de Koruma Alanları Yönetim Planlaması'na geçiş sürecinin zaman kaybetmeden kullanılma fırsatı, koruma alanlarında etkin yönetim ve doğru kurumsal yapı açısından son derece önemli bir fırsattır.

Yönetim Planlaması sürecinde Eylem Planı (Action Plan) hazırlanması, temel prensiplerinin belirlenmesi ve gerekli idari/mali mekanizmaların oluşturulması için Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda bir Ulusal Yürütme Komitesi (Steering Committee) kurulması önemlidir. Söz konusu Komite, ülkemizde koruma alanlarında Yönetim Planlamasına geçiş için gerekli mevzuat ve kurumsal yapılanma gereksinimleri, süreç ile mali boyutlar üzerinde çalışma fırsatı bulacaktır.

Böylece dağınık yetki ve sorumluluklar toparlanabilecek ve uygulamalarda süre güdümlü olarak önemli bir adım atılacaktır. Önerilen Yürütme Komitesinde

koruma alanları ve plan süreci ile ilgili olan ana kurum/kurulu ların yer alması etkinlik ve verimlilik açısından gereklidir. Bununla beraber, çalı manın/sürecin belirli a amalarında daha geni katılım, görüş alma ihtiyacı da gözönünde tutularak, söz konusu Komitenin, bu tartışma zeminini oluşturan ortamlar, söz geli i, geneltilmi toplantılar yapması önerilir.

Türkiye'de Yönetim Planlaması sürecine geçişin sağlanmasında önemli rol oynayacak bu Komitenin çekirdek yapısının a a ıdaki kurum/kurulu lardan oluşması önerilebilir.

3.2. Yönetim Planlamasında Örgütlenme

Koordinatör Kurum

Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

Komite Üyeler

- *Kültür ve Turizm Bakanlığı*
 - Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü
 - Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü
- *Tarım ve Köylüleri Bakanlığı*
 - T GEM
 - Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
- *Çevre ve Orman Bakanlığı*
 - Özel Çevre Koruma Kurumu
 - Orman Genel Müdürlüğü
 - ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü
 - Aşındırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü
 - Orman-Köylükleri Genel Müdürlüğü
 - Dışilişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı (uluslararası sözleşmeler ile entegrasyon)

- *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı*
 - Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü
- *Devlet Planlama Teşkilatı*
- *Yönetim Planlaması konusunda uzmanlaşmış STK'lar*

Diğer yandan Yürütme Komitesi genelini bilgilendirme toplantılara, konunun içeriğine bağlı olarak aşağıdaki kuruluşları davet edebilir:

- Dış Ticaret Müsteşarlığı, İthalat Genel Müdürlüğü
- GAP Dairesi Başkanlığı²⁵⁴
- Maliye Bakanlığı
- Hazine Müsteşarlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü
- Milli Eğitim Bakanlığı
- TÜBİTAK
- İçişleri Bakanlığı, Mahalli idareler Genel Müdürlüğü
- Üniversitelerden konuda uzmanlar ve/veya özel bir alan için gerekli uzmanlar
- Gerekli konularda yerel yönetim birlikleri
- Diğer.

Yürütme Komitesi, koruma alanlarında Yönetim Planlaması uygulamaları için gereken Ulusal Koruma Alanları Yönetim Planlaması Prensiplerinin hazırlanmasını koordine etmek, sürecin olumunun koordinasyonu ve yürütme görevlerini üstlenmek amacıyla kurulmalıdır. Yürütme Komitesinin; yerel yönetim temsilcilerini, özel sektör yatırımcılarını (balıkçılık, turizm, endüstri vb) ve sivil toplum örgütleri (ulusal ve yerel ölçekte), meslek odaları ve bölgelerden bazı ilgi gruplarını da davet etme, bilgilendirme ve görüş alma sürecini de koordine etmesi öngörülmelidir.

²⁵⁴ Türkiye'de bölgesel kalkınma politikalarının yenilenmesi ve bu alanda AB ile uyum çerçevesinde yeni yasal düzenlemeler gündemdedir. Bunların başında TBMM Genel Kurulunda 25 Ocak 2006 tarihi itibarıyla kabul edilmiş, ancak Cumhurbaşkanlığı onama süreci tamamlanmamış olan "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunu" gelmektedir. Bu çerçevede, zaman içerisinde koruma alanları ile ilgili politikaların söz konusu bölgesel kalkınma politikaları açısından ayrıca değerlendirilmeye alınması ve oluşturulacak yeni bölgesel kurumların da bu bağlamda koruma çalımlarında yer almasının gündeme geleceği öngörülmelidir.

Mevcut yönetim sisteminin önemli gereksinimlerinden biri de; Yönetim Planlarının yerel ölçekte hazırlanması ve merkezde onanmasını takiben, uygulanmasını yönlendirmek ve denetlemek amacıyla, yerel yönetimler ile merkezi hükümet arasında akı ı sa layacak ara olu umlardır. Bu nedenle, Yürütme Komitesi daha sonra orta vadede "Yönetim Planlaması Yürütme Kurulu" (merkezi yönetim ölçe inde) olarak yetkilendirilebilecek bir olu uma dönü ebilir. Bu Kurul yine orta vadede, yerel düzeyde farklı yapılanmalarla i levsel ve etkin bir uygulama sa layabilir. Kurulun, gerekli finansal mekanizmaların belirlenmesi ve harekete geçirilmesi alanlarında da çalı ması da öngörülmektedir.

Özetle, Türkiye'de koruma alanlarında yönetim planlaması süreçleri ele alınırken a a ıdaki konulara açıklık getirilmelidir:

- Yönetim planlarının hazırlanmasından, onaylanmasından ve uygulanmasından sorumlu olan organlar.
- İgi gruplarının belirlenmesi.
- Yönetim planında yer alan kuralların ve anlaşmaların ihlali kar ısında uygulanacak yaptırımlar.
- Yönetim planlarının hazırlanmasına ve gözden geçirilmesine ili kin zamanlama.
- Kısa, orta ve uzun dönemde kaydedilen ilerlemeleri izlemeye ve de erlendirmeye yarayacak göstergeler.
- Bütçe tahsis prosedürleri.

Uygulama ve yaptırımlarda ise, dikkate alınması gereken hususlar a a ıda öngörülmektedir:

- Uygulamada izlenecek usuller ve yaptırımlar yasada yer almalıdır ve bunlar ülke ölçe inde belirlenmelidir.
- CITES Sözle mesinin uygulanmasıyla ilgili mevzuat bu konuda iyi bir model olu turabilir.
- Uygulanacak cezaların düzeyi ilgili co rafi alanlarda resmi yetkililer tarafından belirlenmelidir.

- Uygulanacak cezalar yasa ihlallerini caydırıcı a ırlıkta olmalıdır.
- Cezalardan sa lanacak kaynaklar zarar görmü alanların rehabilitasyonunda kullanılmalı ve bu amaçla özel bir fon olu turulmalıdır.
- Cezaların belirlenmesi ve uygulanması için bir çevre mahkemesinin kurulması dü ünülebilir.
- Yaptırımlarda bozulmu ya am alanlarının restorasyonu da yer almalıdır.
- Yasaları ihlal edenlere, koruma alanlarında kamu hizmeti yapma zorunlulu u getirilmesi de bir yaptırım olarak dü ünülebilir.

Koruma alanlarının yönetiminin etkin olabilmesinde te viklerin de önemli bir yeri vardır. Bu çerçevede bazı öneriler a a ıda yer almı tır:

- Vergi muafiyeti ya da indirim gibi te viklerin asıl hedefi, koruma alanında ya da ona kom u alanda bulunan toplulukların, koruma nedeniyle konulan kısıtlamalardan dolayı u radıkları kayıpların telafisi olmalıdır.
- Ne tür te viklerin uygulanaca ı yasada belirtilmeli ve yükü, merkezi ve yerel yönetimler tarafından payla ılmalıdır.

Yerel toplulukların desteklenmesi çerçevesinde, önemli oldu u de erlendirilen bazı öneriler unlardır:

- Yerel topluluklara do a koruma fonlarından pay ayrılması, koruma alanlarında yapılacak tahsilat i lerinin yerel topluluklara verilmesi (Örne in, milli piyango gelirlerinden pay ayrılması vb)
- Yerel ölçekteki gelir getirici etkinlikler için aynı te vikler, ya da elveri li ko ullarda küçük ölçekli kredi sa lanması.
- Organik tarım için te vikler ve pazarlama imkanları sa lanması.
- Sürdürülebilir gelir kaynakları sa lanmasında ba ka yolların tanıtılması.
- Koruma alanlarından gelen ürünlere özel etiket konulması. (Örne in, “Do al Alan Ürünü” vb)
- Yerel ürünlerin tedarik ve pazarlanmasına devlet deste i.
- Bozulmu habitatların ya am alanlarının restorasyonu ya da rehabilitasyonu.

Mali önlemler açısından ise, kaynakların rasyonel kullanımı noktasında aşağıdaki hususlar dikkat çekicidir:

- Koruma altındaki alanlardan sağlanan gelirler, yine bu alanlar için kullanılmalıdır.
- Koruma altındaki türlerin (Örneğin deniz kaplumbağaları, foklar, vb.) yaşam alanlarında yürütülen eko-turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler, söz konusu türlerin korunması için kullanılmalıdır.
- Özel döner sermaye sistemleri oluşturulabilir.
- Genel bütçede belirlenen pay diliminde, alternatif ve yenilikçi finansman kaynakları araştırılmalıdır (Örneğin, milli piyango gelirleri doğrudan koruma çalışmaları için tahsis edilebilir).

3.3. Değerlendirme Kısıtları

Türkiye doğrudan korumayla ilgili bir yasal çerçeve geliştirmek istiyorsa, gerek yasanın hazırlanması, gerekse daha sonraki uygulama süreçlerinde sorumlulukların net biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Yasaların oluşturulmasıyla ilgili herhangi bir süreç; ilgili bütün bakanlıkların ve yetkililerin, hükümet dışı kuruluşların ve akademik çevrelerin yer aldıkları entegre bir süreç olmak zorundadır.

Daha da önemlisi, çıkarılacak kanununda uygulamadaki faaliyetlerin nasıl finanse edileceğine ilişkin açık hükümler yer almalıdır. Aksi halde, diğer bir çok mevzuat gibi, Kanun ilerlevsel olmayacaktır. Bu çerçevede ekonomik araçlar ve potansiyel gelir kaynaklarının belirlenmesi önemlidir (Turistik tesis vergileri, giriş ücretleri, milli piyango fonları, para cezaları ve hatıra eşya satışları vb.).

Yönetim planlaması modelinin uygulaması için bir başka önemli husus, planlamanın ilk önce öncelikli öneme sahip alanlarda yapılmasıdır. Örneğin, GEF – II Projesi kapsamındaki pilot alanları, Özel Çevre Koruma Bölgeleri bu kapsamda dikkate alınabilir. Ayrıca diğer ülkelerdeki örnek uygulamalardan hareketle, koruma altındaki alanlarda yönetim planlamasına ilişkin tutacak ayrıntılı yönetmeliklerin hazırlanması da gündeme gelebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yerel d ı co rafi konumda en zengin biyolojik çe itlili e sahip olan Türkiye'nin, söz konusu zenginli in ve çe itlili in üzerindeki belirleyicili i de açıktır. Ancak bu zenginli in korunması noktasında, yıllardır süregelen sorunların boyutları iyi de erlendirilmelidir.

Türkiye'de her yıl 20.000 ha. orman kaybı toprak erozyonu ile sonuçlanmakta, kıyı kumullarının yüzde 80'i yapıla ma sonucu yitirilm i , son 30 yılda sulak alanların yüzde 60'ı, otlak ve çayırların büyük bir kısmı bilinçsiz tarımsal faaliyetlerle tahrip edilmi tir. Ya lı orman statüsünde sadece yüzde 12'lik bir kısım kalmı , kahverengi ayı, Akdeniz fokı, deniz kaplumba aları gibi türler nesli tükenme tehdidi altındadır.

Di er yandan; hava, su ve toprak kirlili i, enerji tüketimi, katı-sıvı atık sorunu, a ır ı tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, a ır ı ve yasa d ı ı balıkçılık sorun olmaya devam etmektedir. Ba ta kıyı alanları ve denizler olmak üzere do al kaynaklar üzerindeki baskılar, atıkların miktarı ve di er çevre sorunları artmaktadır. Kentsel nüfusun artmasıyla; e itim, sa lık, kanalizasyon, içme suyu, katı atık, kent içi ula ım gibi alt yapı yatırımlarına olan ihtiyaç artmaktadır.

Türkiye'de özellikle son 10 yıl içinde, gerek biyolojik çe itlili in korunması, gerekse çevre sorunlarının çözülmesi için atılan adımlar önemlidir ancak, biyolojik çe itlili in korunması için ya amsal olan alan koruma ve çevre yönetimi konularında belirgin ilerlemeler kaydedildi ini söylemek için henüz erkendir. Örne in, Dünya ölçe inde kabul gören bir yakla ımla koruma alanlarının oranı, ülke yüzölçümünün en az yüzde be i olması önerilirken, Türkiye'de bu amaçla ayrılan alanların toplamı ülke yüzölçümünün yüzde biri'dir.

Türkiye'de koruma alanları ve sahip oldu u biyolojik çe itlili in korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerek hükümetler, gerekse sivil toplum kurulu larınca atılan adımlar dikkate de er geli meleri getirmektedir. Bununla beraber, alan korumanın sadece mevzuat ve pilot projelerle sınırlı kalamayaca ı açıktır. Genelde korumanın, özelde ise alan korumanın ulusal politikalar ve sektörel yakla ımlarla bütünle tirilmesi gereklidir. Biyolojik çe itlili in korunmasının ve bunun için gerekli

adımlardan biri olan “koruma alanları” olu turulmasının ve bu alanların iyi yönetiminin, ülkenin ya amsal kaynaklarının korunması ile e anlamlı oldu unun anla ılması elzemdir.

Türkiye, özellikle korunan alanların yönetimi ve planlaması yakla ımlarında gözardı edilemeyecek bir de i im ya amaktadır. Alı ılagelen yakla ımda, mevzuata dayanan koruma alanı belirlemenin (paper parks) yeterli olmayaca ı, bu alanların sahip oldu u biyolojik çe itlilik ve habitat özellikleri itibariyle, farklı araçlar kullanılarak rehabilite edilmesi ve yönetilmesi edinilen deneyimlerle sabittir.

Di er yandan bugün, koruma alanlarının ço unun bu alanda veya yakın çevresinde ya ayan insanlarla ve/veya kullanıcılarıyla bir bütün oldu u, dolayısıyla planlama, uygulama ve yönetim a amasında söz konusu tarafların katılımı olmaksızın, korumada ba arıya ula manın hemen hemen imkansız oldu u görülmektedir. Bu do rultuda, ilgili kurum ve kurulu larca korunan alanlarda yeni bir yönetim yakla ımının getirilmesi, katılımcı süreçlerin içtenlikle ve toplumun iç dinamikleri yansıtılarak i letilmesi ve bu özelliklere sahip “yönetim planlaması” anlayı ının yasalarda yerini bulması gereklidir.

Koruma çalı malarında do rudan biyolojik çe itlili in korunması için çalı an sivil toplum kurulu larının (DHKD, WWF-Türkiye, TEMA, ÇEKÜL, TÜDAV) sa ladı ı katkı ve açılımlar önemlidir. Ancak, koruma çalı malarının, Türk yönetim sisteminin yapısı itibariyle mevzuat düzenlemesiyle gerçekleştirilmesi gerekti i gerçe i göz ardı edilmemelidir.

Korunan alanlarda ve/veya biyolojik çe itlilik açısından önemli habitat ve ekosistemlerde, katılımcı ve bütüncül yakla ımları içeren yönetim planlaması anlayı ının kamu ve sivil toplum sektörlerinde benimsenmesi yeterli olmamakta, planlama sisteminde bu yakla ımın yasal bir mevzuata dayandırılması gerekmektedir.

Bu do rultuda, ulusal mevzuatta yapılması gereken revizyon ve düzenlemelerin, gerek ülkede edinilen deneyimler ve gereksinimler gözönünde tutularak, gerekse Türkiye'nin taraf oldu u uluslararası sözleşmeler kapsamında ele

alınması gerekmektedir. Kamu yönetiminde reformist bir anlayışı yansıtmak amacıyla son dönemlerde yapılan yasal düzenlemelerin de bu bakımla yeniden ele alınması gerekmektedir. Uluslararası sözleşmelere taraf olunmasında önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, hala ulusal mevzuattaki eksiklikler nedeniyle çakışma ve çelişkilerin giderilmesine yönelik çok sayıda düzenleme ve revizyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer yandan, Türkiye’de daha çok politik eğilimlerle belirlenen kurumsal yapı sürekli değişimlik göstermektedir. 1991 yılında Çevre Bakanlığı’nın kurulmasıyla, doğa koruma alanında önemli değişimler başlamıştır. Doğal olarak, bu tarihe kadar özellikle Orman Bakanlığı tarafından ayrılmış olarak sürdürülen alan koruma ve biyolojik çeşitlilikle ilgili çalışmaların Çevre Bakanlığı tarafından da ele alınması söz konusu olmuştur. Alan korumayla yetkili ve sorumlu olan diğer kurumlar da gözönünde tutulduğu zaman, kurumların görev ve yetki alanları belirli olsa da, yetki ve sorumluluklarda örtüşme ve çatışmaların olması önemli sorunlardan biridir.

Bugün her iki bakanlığın tek bir çatı altında birleşmesiyle, söz konusu örtüşme ve çatışmaların bertarafı yolunda “tekniksel” olarak önemli bir adım atılmıştır. Bununla beraber, oldukça geniş bir alan ve kurumsal katılım gerektiren böyle bir konuda, başta Çevre ve Orman Bakanlığı olmak üzere, yetkili ve sorumlu kurumların görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenerek netleştirilmesi en başta atılması gereken adımlardandır.

Türkiye’de ulusal stratejilerin hazırlanması ve uluslararası finansmanlı projelerde kurumlararası işbirliği ve eşgüdüm konusunda önemli adımlar atılmakla beraber, bütünsel düzenlemelerin yapılmaması, koruma yolunda atılan bir çok önemli adımın etkisini azaltmakta ve beklenen gelişmeyi de yavaşlatmaktadır.

Üniversitelerce gerçekleştirilen çalışmalarda, ara tırma standartlarının oluşturulmaması, veri tabanı oluşturulma koordinasyonundaki zayıflıklar, ara tırmaların bir kısmının bilimsel yeterlilik denetiminin oluşturulmaması, söz konusu çalışmaların hayata geçirilmesinde sorunlar yaratmaktadır. Diğer yandan, üniversitelerde bu alandaki bütçelerin yetersizliği, özünde alanda veri ve ara tırmaya dayalı olan çalışmaların sayısını, hızını ve kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de alan koruma ve biyolojik çeitliliğin korunması için çalışan ve uzmanlıkları uluslararası düzeyde kabul edilen sayıları az da olsa sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu, Türkiye’de her geçen gün bir az daha kabul edilmekle beraber, STK’ların kapasitelerinin artırılması sıkıntısı ya anlamakta gerekse STK’lar, hükümet ve özel sektör arasında beklenen işbirliğine ulaşamaması zayıflıklar arasındadır.

Türkiye’de; Çevre ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarım ve Köylere İşleri Bakanlığı koruma alanları konusunda birincil yetki ve sorumluluk sahibi bakanlıklardır. Anılan bu Bakanlıkların tümünün tekelat kanunlarında sorumluluk alanları gereği çevre korumaya yönelik hükümler yer almaktadır.

1991’de çevre ile ilgili doğrudan ilk bakanlık olarak kurulan Çevre Bakanlığı ile birlikte, çevre korumaya ilişkin bir çok hüküm, hatta tamamı Çevre Kanununda da yer almıştır. Türkiye’de yaygın olan bu durumun başlıca nedenleri arasında yasaların bütüncül değil, tekelatla hazırlanması ve uygulanması yaklaşımının yer aldığı söylenebilir.

Türk çevre koruma mevzuatındaki farklı yasal düzenlemelerin bugün gelinen noktada, hala birbiriyle uyumunun sağlanmaması ve kurumsal görev tanımlarının netleştirilmemesi olması çevre koruma ve doğaya yönetiminde sık sık birbiriyle örtüşen ve/veya çatışan uygulamalara neden olmaktadır. Hatırlanacağı üzere, o zamanki Çevre Bakanlığının temel görevi tüm ilgili kurum/kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak olarak da belirlenmiştir. Ancak bu konuda istenilen mesafenin katedilemediği, Çevre Bakanlığının, diğer bakanlıklar üzerinde gerekli etkinliği, daha çok statükonun korunması için direnç nedeniyle sağlayamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İlgili mevzuat değişikliği zaman zaman, günün ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanmıştır. Biyolojik çeitlilik, ekosistem yaklaşımı, sürdürülebilirlik, Türkiye için nispeten yeni kavram ve yaklaşımlar olup, daha önceki mevzuatta bugünkü anlamı ve gereksinimiyle yer almamaktadır. Türk çevre mevzuatının genel yaklaşımı; sürdürülebilirliğe atıf yapmaksızın ve araçlarını belirlemeksizin doğal kaynakları

koruma ekinde özetlenebilir. Bu durum; mevzuat ve uygulayıcı kurumlar arasındaki karmaık yapıyı ve belirsiz yetki/sorumluluk da ılımları koruma ve çevresel tahribatı önleme çabalarını olumsuz etkilemektedir.

Di er açıdan, Orman Kanunu ve ilgili yönetmelikleri; çe itli koruma alanlarının olu turulması ve orman korumanın farklı boyutlarını kapsayan düzenlemeleri ile, kırsal orman alanlarındaki nüfusun desteklenmesine yönelik olarak; üretim, kesim ve kullanımı da belirlemektedir. Bir taslak hazırlanmı olmasına ra men; meralarda arazi mülkiyeti-kullanımını düzenleyen mevzuat henüz uygulamada de ildir ve bu durum koruma çalı maları sekteye u ratmaktadır. Mevzuattaki bu tür eksiklikler özellikle yerinden (*in-situ*) koruma çalı maları ve koruma alanları dı nda kalan geni alanları etkilemektedir.

Di er yandan, uluslararası sözleşme baskıları varolan mevzuatta yeterli hazırlık yapılmaksızın mevcut durumu etkilemekte ve karma anın artmasına neden olmaktadır. Ulusal mevzuatın uluslararası sözleşme/anla malarla yetersiz uyumu uygulamalarda çatı malarla neden olabilmektedir.

Koruma alanları yasal dayanakları olan statülerdir. Bununla beraber gerek kalkınma planları, gerekse di er sektörel planlarla ve do al kaynakların kullanımına dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık ve turizm gibi di er sektör politikalarında ve planlarında dikkate alınmamaktadır.

Oysa, do a koruma ile kalkınma sektörlerine yönelik mevzuatta uyum ve koordinasyon etkin koruma ve sürdürülebilir kalkınma için ya msaldır. Bu durum özellikle; Endüstri Bölgeleri, Özel Endüstri Bölgeleri, turizm te vik alanları, Serbest Ticaret Bölgeleri, Teknoloji Geli tirme Alanları ile mar Kanunu, Su Ürünleri Kanunu ve Madencilikle ilgili tüm mevzuat için söz konusudur.

Korunan alanları ile ilgili yasal düzenlemelerin çoklu u ve karma ıklı ı, mevzuatın kavranmasında ve uygulanmasında sorunlar yaratmaktadır. Çe itli projelerde uygulama sorunları olarak dile getirilen konulardan biri de, Türkiye'nin taraf oldu u uluslararası sözleşmelerin uygulanmasındaki eksikliklerdir. Taraf olunan uluslararası sözleşmeler yasa hükmünde olması nedeniyle, aslında bir anlamda

ulusal mevzuatla bütünle mi de sayılmalıdır. Bununla beraber, uygulanmalarına yönelik yönetmeliklerin hazırlanmasındaki gecikmeler bu sözleşmelerin Türk hukuk sisteminde içselleşmesini güçle tirmektedir. Bu sözleşmeler kapsamında verilen taahhütlerin yine yukarıda söz edilen diğer sektörlerle yansıtılmaması da uygulama sorunları yaratmaktadır.

Örneğin, deniz kaplumbağası üreme alanı olması nedeniyle, Doğu Akdeniz statüsü ile koruma altına alınması olan Belek-Kumköy'de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yat limanı yapılması için tahsis verilmesi ve söz konusu statünün kaldırılması gibi konular taraf olunan Bern Sözleşmesi taahhütleriyle çatmaktadır. Bir başka önemli konu kaynakların kısıtlılığıdır. Uluslararası sözleşmelere taraf olmak ve belirlenmiş koruma alanları oluşturmak yeterli bulunmamakta, bu adımların eyleme dönüştürülmesi için gereken kaynakların uygulamayla bütünleştirilmesi de gereklidir.

Koruma alanlarında, ilgili yasaya aykırı eylemlere yönelik olarak yaptırımlar ise, caydırıcılıktan uzaktır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu caydırıcı hükümler içermekle beraber uygulamada etkin olamamaktadır.

Türkiye'de koruma ile ilgili yasal süreçlere bakıldığında, bu konuda yetersizlikler de görülmektedir. Bir eksiklik olarak dile getirilmektedir. Tür korumaya yönelik düzenlemeler parçalı olarak mevzuata dağınıktır. Dolayısıyla, korunan alanlarıyla tür korumayı bütüncül bir hukuki bakımda ele alan düzenleme yoktur. Türlerin korunmasına ilişkin sorumlulukların açık düzenlemenin bulunmaması dile getirilen sorunlar arasındadır.

Türkiye'de özellikle orman ekosistemlerine yönelik koruma önlemlerinin yaygın olmasına karşın, deniz ve kıyı ekosistemleri ile, step ekosistemlerinin yeterince korunmadığı görülmektedir. Özellikle belirgin ve ayrı olarak tanımlanan deniz koruma alanları statüsünün bulunmaması, bu ekosistemlerde korunan alan oluşturulmasında boşluk yaratmaktadır.

Diğer yandan, tüm ekosistemlerin koruma statüsü ile korunamayacağı gerçeğinden hareketle, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına

dair adımların atılması elzemdir. E er bu alan için etkin politikalar olu turularak, biyolojik çe itlili in korunması ve sürdürülebilir kullanımı üzerine ilke ve planlar geli tirilebilirse, bu koruma statüleri üzerindeki salt kalkınma çıkarılı büyük beklentiler ve baskılar da ortadan kaldıracaktır.

Üstüste binen koruma statülerinde, kurumsal karma a a ılsa bile, onay süreçlerinin farklı kurumlar arasında da ıtılmı olması da en önemli sorunlardan biridir. Örne in Patara farklı koruma statülerinin üstüste geldi i alanlardan biridir. Söz konusu alan Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu kapsamında Arkeolojik ve Do al sit statüleriyle, Özel Çevre Koruma Bölgesi statüsüne sahiptir.

Kumsalları önemli deniz kaplumba ası üreme alanı olan bölge, daha sonraki a amalarda Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmi tir. Burada iki farklı kurumun ortakla a yönetim yakla ımı ve planlama anlayı ı gereklidir. Aksi takdirde bugün örnekleri çok görüldü ü gibi, hazırlanan yönetim planlarının onaylanmasından uygulamasına kadar, bir çok sorun ya anır ve bu da alanın korunamaması hatta yasaya aykırı kullanımlara maruz kalması gündeme gelir.

Di er yandan, bir çok korunan alan statüsü olan bölgede; planlama, izleme ve de erlendirme süreçlerinin olmaması, ya da yok denecek kadar yetersiz olması da önemli bir sorundur. Oysa bu süreçler bir alana koruma statüsü vermek kadar önemli ve gereklidir.

Koruma alanlarında ya ayanların yönetsel tüm süreçlere katılımı yasal düzenlemelerle güvence altına alınmamı tır. Bu konulardaki yakla ımlarda de i im kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir. Fakat bu ço u zaman iyi niyetli ve proje bazlı çalı malara dayanmaktadır. Türkiye’de, koruma ve planlama süreçlerine halkın katılımını engelleyen hükümler yoktur. Ancak bugün gelinen noktada, koruma alanlarında yönetim planlamasına katılım kentsel planlama örneklerinde oldu u gibi, ço u bazı süreçler için pasif katılım ekinde cereyan etmi tir.

Bugüne kadar ya anan süreçler ve uygulamalar göstermi tir ki, Türkiye’de biyolojik çe itlili in ve koruma alanlarındaki do al kaynakların sürdürülebilir kullanımı henüz ilgili mevzuatla veya di er kalkınma politikalarıyla tam anlamıyla bütünle ik

de ildir. Bu ba lamda, bu kaynakları kullananlar için ek yükümlülükler ya da te vikler de söz konusu de ildir.

üphesiz, gerek koruma alanlarında sürdürülebilir kaynak kullanımı, gerekse koruma alanı olmayan ancak, biyolojik çe itlili in parçası olarak korunması gereken alan/ekosistemlerin yönetiminde, uygulamaların e güdümünden ba ta sorumlu bir kurulu un belirgin olmaması da bu tespitlerde rol oynamaktadır. Türkiye’de genelde her kurum kendi yetkileri ölçeklerinde, fiziksel sınırları öne çıkaran bir yakla ımla sorumluluklarını yerine getirmeyi önceliklendirmektedir.

Türkiye’de do a korumaya ve dolayısıyla koruma alanlarının yönetimine ayrılan bütçeler de sınırlıdır. Koruma alanlarından elde edilen gelirler ço unlukla Genel Bütçeye aktarılmaktadır. Aslında beklentiler ve aynı zamanda do ru olan, bu alanlardan elde edilen gelirlerin, yine bu alanların yönetimlerinin etkin kılınmasına harcanmasıdır. Hatta, söz konusu alanlarda, alanın kendi yönetimini finanse eder hale gelmesini sa layacak ve koruma yakla ımlarıyla ile ters dü meyen, koruma ilke ve prensipleri do rultusunda yenilikçi yasal düzenlemelerin yapılması gerekir.

Di er yandan, bu alanlarda özellikle yörede/alanda istihdam edilecek insan kaynakları oldukça yetersizdir.

Türkiye’de bugüne kadar koruma alanlarında elde edilen ba arılar ve ba arısızlıklar/eksiklikler a a ıda Tablo 10 ve Tablo 11’de özetlenmektedir.

Tablo 10: Türkiye’de Koruma Alanlarında Elde Edilen Başarılar ve Nedenleri

Başarılar	Nedenleri
Koruma alanlarında AB Mevzuatına uyum çalışmaları yürütülmesi, Avrupa Peyzaj sözleşmesi vb taraf olunması	Uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesinde isteklilik, Bölgesel ve küresel çözümlere dahil olma istekliliği (B RL)
AR-GE için ayrılan kaynakların artması	Hükümet, özel sektör, STK, akademik işbirliğinin artması (B RL)
Koruma alanları ve biyolojik çeşitliliğin korunması için özellikle öncelikli alanların belirlenerek, sürdürülen uluslararası projelerde artışı	Proje hazırlama ve uygulamada deneyim artışı Yetiştirilmiş deneyimli eleman, kurumdışı danışmanlık imkan veren yönetmelik ve çalışma sisteminin kurulması (KAPAS TE ARTI I)
Seçilmiş alanlarda eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarında artış ve başarılı uygulama örnekleri	Tüm sektörlerde çevre koruma yaklaşımı ve eğitimlerinde gelişim (KAPAS TE/ B L NÇ ARTI I)
Entegre Yönetim Planlaması yaklaşımının yaygınlaşmaya başlaması	Sektörel yaklaşımın gelişmeye başlaması Kurumlararası işbirliğinde artış (B RL)
Gen kaynakları ve tür korumada sürdürülebilir kullanıma yönelik <i>in-situ</i> ve <i>ex-situ</i> çalışmalar	Uluslararası taahhütler Sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmeye başlaması Tür ve genetik çeşitliliğin öneminin anlaşılması Ulusal koruma politikalarının oluşturulması
Korunan alanlarının sayısında artış	Uluslararası taahhütler Ulusal koruma politikalarının oluşturulmaya başlaması
Ormanlar, sulak alanlar ve tarım alanlarının kullanımında farklı bakış açılarının kabul görmeye başlaması	Uluslararası taahhütler Ulusal koruma ve kalkınma politikalarının oluşturulmaya başlaması Sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmeye başlaması

Tablo 11: Türkiye’de Koruma Alanlarında Elde Edilen Başarısızlıklar, Eksiklikler ve Nedenleri

Başarısızlıklar/Eksiklikler	Nedenleri
Biyolojik çeşitliliğin, habitat ve türlerin korunmasında istenilen seviyeye varılmamış olması	“Ulusal Doğa Koruma Politikası”nın olmaması, Siyasi duyarsızlık, bilinç eksikliği, kapasite yetersizliği Kurumlararası yetki ve sorumluluk çatışması, Uluslararası kaynaklardan yeterince faydalanılmaması
Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının uygulamaya dönüşmemiş olması	Siyasi bilinç eksikliği ve duyarsızlık, Statükocu bürokratik yapı
Arazi kullanım planlarında sektörel yaklaşım	Sürdürülebilir kalkınmanın yeterince benimsenmemiş olması, kalkınmada sektörel yaklaşım, edinilen deneyimlerin kullanılmaması ve mevzuatta gerekli düzenleme yapılmaması, bu konuda siyasi duyarsızlık
Yetersiz bilgi, deneyim ve kaynak paylaşımı	Koordinasyon, işbirliği ve katılım eksikliği
Deniz koruma ile doğrudan bir kanunun olmayışı,	Siyasi duyarsızlık, mali darboğazlar, mevzuatta gerekli düzenleme yapılmaması,
Ekosistem temelli biyolojik çeşitlilik envanteri yapılamaması.	İşbirliği eksikliği Bilimsel çalışmada yetersizliği Mali kaynak ve yetiştirilmiş personel yetersizliği
Korumada uygulama sorunlarının sürmesi.	Koordinasyon, işbirliği ve katılım eksikliği
İlgili kurumlar arasında işbirliğinde ve koordinasyonda sorunların sürmesi	Mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılmamış olması, Kurumlararası statükocu ve sektörel yaklaşımın süregelmesi, katılımcı çalışmada anlayış eksikliği
İnsan kaynaklarının yanlış yönetimi	stihdam politikalarındaki yanlışlıklar Siyasi duyarsızlık ve iradenin yanlış yönde kullanılması

Yetersiz alan koruma (koruma alanlarında uygulama zayıflığı)	Kurumlararası görev, yetki, sorumluluk çatışması Üstüste binen koruma statüleri Yetersiz finansman ve insan kaynakları
Koruma alanlarının yönetiminde merkeziyetçilik Yeni yasalarda karmaşıklık ve “koruma” adına yapılan yanlış düzenlemeler	Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında koordinasyon eksikliği, Yerel yönetimlerde kapasite yetersizliği, STK ile hükümet arasında yetersiz diyalog/i birliği Hazineye her ne koşulda olursa olsun, gelir temin etme politikaları

Yukarıdaki tablolarda özetlenen başarı ve başarısızlık/yetersizlikler ile bunların nedenlerinden çıkan sonuçlar çerçevesinde, Türkiye’de koruma alanlarının yönetsel planlama çalışmalarında özetle şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Doğal korumada ortaklık, iş birliği, koordinasyon elzemdir. Özellikle hükümet, STK iş birliği ile yürütülen çalışmalarda verimlilik artmaktadır.
- Korumada da, kalkınmada da bütünlük olmayan bir yaklaşımın varlığı; yetki sorumluluk çatışması, sınırlı kaynakların israfı, doğal kaynakların tahribatı, koruma statülerinin çakışması ve kaçıt üzerinde kalması sonuçlarını doğurmaktadır. Oysa, farklı sektörlerde doğal korumanın ve çevrenin dikkate alınması bu sektörlerde kaynak israfını önleyecektir.
- Halkın katılımının yetersiz olduğu veya sağlanmadığı alanlardaki koruma çalışmalarında, verimli ve olumlu sonuç almak imkansızdır. Bu alanlardaki sorunlar için yerel çözümler üretilmesi gereklidir.
- İlgili kurumlarda koruma için gerekli kapasitelerin bir an önce geliştirilmesi lazımdır.
- Koruma alanlarında yerinden yönetim yaklaşımı gereklidir.

- Deneyimli insan kaynaklarında süreklilik esas olmalıdır.
- Kamuoyunun ve yerel halkların bilinç düzeyinin yükselmesi gereklidir.
- Yerel topluluklar için koruma alanlarında gelir kaynaklarının yaratılması elzemdir.
- Türkiye’de koruma alanları için bir **stratejinin** olu turulması mutlaka gereklidir ve bu strateji, a a ıdaki gereksinimlerin kar ılanması açısından elzemdir:
 - Türkiye’de biyolojik çe itlili in korunmasına yönelik mevcut yasal çerçevenin, ülkenin uluslararası sözleşmelerde yer almasından kaynaklanan uluslararası taahhütleri ı ında, akılcı hale getirilmesi (rasyonelle tirilmesi) ve güçlendirilmesi, bu konudaki uluslararası taahhütlerin ulusal mevzuatla zaman geçirmeden içselle tirilmesine ihtiyaç vardır.
 - Ba ta çevre, milli parklar ve kara avcılı ına ili kin kanunlar ve di er mevzuatta yapılması önerilen de i iklikler ı ında, Türkiye’de biyolojik çe itlili in korunmasına ve koruma alanların yönetimine ili kin mevzuatın akılcı hale getirilmesi gerekir.
 - Halen yürürlükte olan mevzuatta yapılacak de i ikliklerin, Türkiye’de biyolojik çe itlili in korunmasına ili kin mevzuatın AB çevre mevzuatına uyumlu hale getirecek biçimde planlanması ve gerçekleştirilmesi gerekir.
 - 8. Be Yıllık Kalkınma Planında da belirtildi i gibi, biyolojik çe itlilikle ilgili kaynakların sürdürülebilir kullanımının, Türkiye’deki sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası haline gelece i biçimde ele alınarak sektörel mevzuatın ça da la tirilmesi lazımdır.

- Biyolojik çe itlilik, korunan alanların ve türlerin belirlenmesine ve yönetilmesine ili kin süreçlerin, uluslararası, ulusal ve AB düzeyindeki gerekliliklerle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ve AB müktesebatı ile uyumlu biçimde Genetik olarak De i tirilmi Organizmalar (GDO) ve genetik kaynakların yönetimine ili kin yasal çerçevenin tamamlanarak yönetim sistemlerinin geli tirilip bir an önce uygulanması lazımdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Algan, Nesrin, **Akdeniz Eylem Planı: Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye**, MHB, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 17-18, Sayı 1-2, İstanbul, Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1998.

Algan, N., Dündar, A., **Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler**, Türkiye Bilimler Akademisi Raporu (TÜBA), Ankara, Ocak 2005.

Atalay, İ., **Türkiye Dağ Sistemleri**, Orman Bakanlığı web sitesi, Ankara, 2001.

Atay, S., **Soğanlı Bitkiler**, Türkiye'den ihracatı Yapılan Türlerin Tanıtım ve Üretim rehberi, DHKD Yayını, İstanbul, 1996.

Berkes, F., Folke, C., **Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience.**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, **Her Tür Ormanın Yönetimi, Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınmasına Yönelik Küresel Bir Görüş Birliği için Yasal Bağlayıcı Olmayan İktidar Bildirimi (Non-legally binding Authoritative Statement of Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests)**, Rio de Janeiro, 1992.

Biyogenetik Rezervler için Avrupa Aklısı, Avrupa Konseyi Kararı 76/1, Brüksel, 1976.

Chape, S., S. Blyth, L. Fish, P. Fox and M. Spalding (compilers), **United Nations List of Protected Areas**, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK and UNEP-WCMC, Cambridge, UK. 2003,

Çağlar, Y., **Orman Yönetimi ve Koruma Amaçlı Hukuksal Düzenlemelerin Etkinliği**, Ormancılık Hukuku, der. Türkiye Çevre Vakfı, Yayın No: 136, s. 125-184, Ankara, 1999.

Çevre Bakanlığı, **Birleşmiş Milletler Çevre Programı Akdeniz Eylem Planı - Mavi Plan**, Editörler: M. Grenon ve M. Batisse.

Çevre Bakanlığı, **Biyolojik Çeşitliliğin Sürdürülebilir Kullanımı ve Doğal Koruma için Yasal Çerçevenin Akılcı Hale Getirilmesi**, ERM, MedConsult, Ankara, 2003.

Çevre Bakanlığı, Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi, **Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma Raporu**, Ankara, 2002.

Çevre Bakanlığı, **Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı**, Çevre Bakanlığı Yayını, Ankara, 2001.

Demirayak, F., Lopez, A., **Belek Coastal Management Plan**, DHKD Yayını, İstanbul, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, DPT Yayınları, Ankara, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Ulusal Çevre Eylem Planı**, DPT Yayınları, Ankara, 1998.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, DPT Yayınları, Ankara, 2001.

Eke, F., **Kıyı Mevzuatının Gelişimi ve Planlama**, Bayındırlık ve Şehircilik Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Yayın No: 77, Ankara, 1995.

Eke, F., ve Karaaslan, S., **Kıyı Mevzuatına ve Uygulamasına Eleştirel Bakış ve Bazı Öneriler**, Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı, Ankara, Haziran 1997.

Gökçeada – TÜDAV Deniz Parkı Teknik Raporu, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul. (Basılmamış Rapor)

Gözübüyük, S., **Yönetim Hukuku**, 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.

Gürkan, B., **Orman Mevzuatının Biyolojik Çeşitliliğe Etkisi**, Ormanlık Hukuku, der. Türkiye Çevre Vakfı, Yayın No: 136, s. 79-174, Ankara, 1999.

Gürpınar, T., **Kara Avcılığı Kanun Tasarısı Üzerine Eleştiriler**, DHKD, Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 2003.

Hamamcı, C., Emre C., **Türkiye Çevre Kurumları Araştırması. Çevresel Kurumlar ve Düzenlemeler Envanteri** (1.Araştırma Raporu), Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1992.

İplik, K., Yaltrık, F., Akesen, A., **Ormanlar, Biyolojik Çeşitlilik, ve Doğal Mirasın Korunması**, XI. Dünya Ormanlık Bildirileri 13-22 Ekim 1997, Antalya, Cilt 2, Orman Bakanlığı Yayını, Ankara, 1997.

IUCN, **Action Plan for Protected Areas in Europe**, Second Draft, Commission on Natural Parks and Protected Areas, Switzerland, 1993.

IUCN, **Guidelines for Protected Areas Management Categories**, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 1994.

IUCN/UNEP/WWF, **World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources**, United Nations Environment Program and World Wide Fund, Gland, Switzerland, 1980.

Kaplan, A., **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. No. 18, Ankara, 1997.

Keleş, R., **Kentleşme Politikası**, Menteşe Kitabevi, Ankara, 1996.

Kelleher, G., **Guidelines for Marine Protected Areas**, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 1999.

Konukçu, M., **Statistical Profile of Turkish Forestry**, State Planning Organization, Ankara, 1998.

Konukçu, M., **Ormanlar ve Ormancılığımız: Faydaları, Statistiki Gerçekler, Anayasa, Kalkınma Planları, Hükümet Programları ve Yıllık Planlarda Ormancılık, Genel İletimi İkinci Baskı**, DPT Yayınları, 2630, Ankara, 2001.

Kültür Bakanlığı, **Tatınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı**, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Yayın No:1806, Ankara, 1996.

OECD, **Çevre Üzerinde Belirgin Etkisi Olan Projelerin Değerlendirmesi Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı**, 8 Mayıs 1979 [C (79) 116]

OECD, **Kıyı Yönetimi Prensipleri Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı**. 12 Ekim 1976 [C (76) 161 (Final)]

OECD, **Turizm ve Çevre Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı**. 8th May 1979. [C (79) 115]

OECD, **Su Kaynakları Yönetimi Politikaları: Bütünleşme, Talep Yönetimi ve Yeraltı suyu Koruması Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı**, 31 Mart 1989 [C (89) 12 (Final)]

OECD, **Çevre Politikasında Ekonomik Araçların Kullanılması Hakkında OECD Konsey Tavsiye Kararı**, 31 Ocak 1991 [C (90) 177/FINAL]

OECD/DAC Rehberleri No. 9: **Tropikal ve Yarı-Tropikal Sulak Alanların Korunması için Rehber**, 1996.

Özhayat, N., Byfield, A., Atay, S., **Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı**, WWF-Türkiye, İstanbul, 2005.

Özgen, T., **Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Değişen Yönetim Yaklaşımlarının Türkiye'nin Geleceğine Etkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.

Öztürk, B., **“Report on International Programmes on Conservation of Marine and Coastal Biological Diversity of the Mediterranean and Black Seas”** Phillips, A., **Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas: Protected Landscapes/Seascape**, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2002.

Phillips, A., **Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas**, Protected Landscapes/Seascape, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2002.

Talu N., **TBMM'de Çevre Siyaseti**, Ankara, Nobel Yayın Da ıtım, Ankara, Aralık 2004.

Talu N., **Biyogüvenlik (Cartagena) Protokolü ve Türkiye'de Durum**, TÇV Yayını, Ankara, Mayıs 2005.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Çevre Komitesi **Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio +10) çin De erlendirme Raporu** (Baskıda), Ankara, 2002.

Türkiye Çevre Vakfı, **Türk Çevre Mevzuatı**, TÇV Yayın No: 134, Ankara, 1999.

Türkiye Çevre Vakfı, **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, TÇV Yayını, Ankara, 1999.

United Nations, **Agenda 21**, United Nations Conference on Environment and Development, A/CONF. 151/4 (Part I, II, II, IV), 1992.

United Nations **Convention on Biological Diversity**, 1992.

United Nations **Framework Convention on Climate Change**, 1992.

United Nations, **The Rio Declaration on Environment and Development**, United Nations Conference on Environment and Development, A/CONF. 151/5Rev.1, 1992.

Yarar, M. ve Magnin G., **Türkiye'nin Önemli Ku Alanları**, DHKD Yayını, stanbul, 1997.

Yerli, S., Demirayak, F., **Türkiye'de Deniz Kaplumba aları ve Üreme Kumsalları Üzerine bir De erlendirme**, DHKD Yayını, stanbul, 1996.

World Commission on Environment and Development (WCED), **Our Common Future**, Oxford University Press, Oxford, 1987.

WWF, **Coral Reef Report**, 2000.

www.gef-2.org/tr/index.asp

www.iucn.org

Resmi Gazete Kaynakçası

Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun, **R.G.** 23.1.1950 tarih ve 7413 sayı.

Bilgi Edinme Kanunu, **R.G.** 27.10.2003 tarih ve 25269 sayı.

Birle mi Milletler klim De i ikli i Sözle mesi, **R.G.**, 21.10.2003 tarih ve 25266 sayı.

Birle mi Milletler Biyolojik e itlilik Sözle mesi, **R.G.** 27.12.1996 Tarih ve 22860 sayı.

Bitkisel ve Hayvansal rnlerin Ekolojik Metodlarla üretilmesine li kin Yönetmelik, **R.G.** 18.12.1994 tarih ve 22145 sayı.

Bo azii Kanunu, **R.G.** 22.11.1983 tarih ve 18229 sayı.

Bo azii Kararnamesi, **Bakanlar Kurulu Kararı**, 29.01.1983 tarih ve 83/5760 sayı.

Büyük ehir Belediyesi Kanunu, **R.G.** 23.07.2004 tarih ve 25531 sayı.

evre Düzeni Planları, 1990 Yılı Programı - 89/14622 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki. **R.G.** 30 Ekim 1989 tarih ve 20327 sayı.

Çevresel Etki De erlendirmesi Yönetmeli i, **R.G.** 22.05.1998 tarih ve 1998/354 sayı.

Çevresel Etki De erlendirmesi Yönetmeli i, **RG.** 16.12.2003 tarih ve 25318 sayı.

evre Kanunu, **R.G.** 11 A ustos 1983 tarih ve 18132 sayı.

Dernekler Kanunu, **R.G.** 23.11.2004 tarih ve 25649 sayı.

Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözle me, **R.G.**, 14.04.1983 tarih ve 17959 sayı.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu, **R.G.** 20.02.2000 tarih ve 23970 sayı.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Millî Parkı Kanununda De i iklik Yapılması Hakkındaki Kanun, **R.G.** 23.01.2003 tarih ve 25002 sayı.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Millî Parkındaki Yapıların Denetimi ve Yıkılması ile zin ve rtifak Hakkı Uygulamaları Yönetmeli i, **R.G.** 21.11.2002 tarih ve 24943 sayı.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Millî Parkı zel Hesap Yönetmeli i, **R.G.** 05.03.2004 tarih ve 25393 sayı.

hracat Rejim Kararı, **R.G.** 06.01.1996 tarih ve 22515 sayı.

Kara Avcılı ı Kanunu, **R.G.** 13.05.1937 tarih ve 3603 sayı.

Kara Avcılı ı Kanunu, **R.G.** 11. 7.2003 tarih ve 25165 sayı.

Kara Avcılı ı Kanununun 12.Maddesinin De i tirilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnemenin Kabul Hakkında Kanun, **R.G.** 22.1.1989 tarih ve 20057 sayı.

Kartagena Biyogüvenlik Protokolü, **R.G.** 24.06.2003 tarih ve 25148 sayı.

Kıyı Kanunu, **R.G.** 17.04.1990 tarih ve 20495 sayı.

Kıyı Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik **R.G.**, 03.08.1990 tarih ve 20594 sayı.

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeli in Bazı Maddelerinin De i tirilmesi Hakkında Yönetmelik, **RG.** 13.10.1992 tarih ve 21374 sayı.

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeli in Bazı Maddelerinin De i tirilmesi Hakkında Yönetmelik, **RG.** 30 Mart 1994 tarih ve 21890 sayı.

Korunması Gerekli Ta ınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit-Tescili ve Sit Alanı lanı Sırasındaki Müktesep Hakların Korunması ile lgili Yönetmelik **R.G.**10.12.1987 tarih ve 19660 sayı.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu, **R.G.** 21.7.1983 tarih ve 2863 (17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunla de i ik) sayı.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin De i tirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkındaki Kanun, **R.G.** 24.06.1987 tarih ve 19497 sayı.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununun ve Çe itli Kanunlarda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, **R.G.** 27.07.2004 tarih ve 25535 sayı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ı Te kilat ve Görevleri Hakkında Kanun, **R.G.** 29.04.2003 tarih ve 25093 sayı.

Milli Parklar Kanunu, **R.G.** 11.08.1983 tarih ve 18132 sayı.

Milli Parklar Yönetmeli i, **R.G.** 12.12.1986 tarih ve 19309 sayı.

Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine li kin Sözle menin Uygulanmasına Dair Yönetmeli i (CITES Yönetmeli i), **R.G.** 27.12.2001 tarih ve 24623 sayı.

Organik Tarım Kanunu, **R.G.** 03.12.2004 tarih ve 25659 sayı.

Orman Kanunu, **R.G.**, 08.09.1956 tarih ve 9402 sayı.

Orman Kanunu, De i ik 1: Kanun No: 2896, **RG.** 27.9.1983 tarih ve 18174 sayı.

Orman Kanunu De i ik 2: Kanun No: 3302, **RG.** 5.6.1986 tarih ve 19139 sayı.

Orman Kanunu De i ik 3: Kanun No: 3373, **RG.** 28.5. 1987 tarih ve 19473 sayı.

Orman Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun **R.G.** 30.5.2000 tarih ve 24064 sayı.

Orman Kanununda De i iklik Yapılması Hakkında Kanun, **R.G.** 30.5.2000 tarih ve 24064 sayı.

Orman Kanununda De ğ iklilik Yapılmasına Dair Kanun, **R.G.** 18.11.2003 tarih ve 25293 sayı.

Orman Kanunu'nun Bazı Maddelerinde De ğ iklilik Yapılması Hakkında Kanun, **R.G.** 3.7.2004 tarih ve 25511 sayı.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **R.G.** 13.11.1989 tarih ve 20341 sayı.

Özel Çevre Koruma Bölgelerine İlişkin Esaslara Dair Bakanlar Kurulu Kararı, **R.G.** 16.9.1988 tarih ve 19931 sayı.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeli ğ i, **R.G.** 17.05.2005 tarih ve 25818 sayı.

Su Kirlili ğ i Yönetmeli ğ i, **R.G.** 31.12.2004 tarih ve 25687 sayı.

Su Ürünleri Kanunu, **R.G.** 04.04.1971 tarih ve 13799 sayı.

Su Ürünleri Yönetmeli ğ i, **R.G.** 10.03.1995 tarih ve 22223 sayı.

Su Ürünleri Kanununda De ğ iklilik Yapılmasına Dair Kanun, **R.G.** 29.07.2003 tarih ve 25183 sayı.

T.C. Anayasası, 1982, **R.G.** 09.11.1982 tarih ve 17863 sayı.

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, **R.G.** 19.07.2005 tarih ve 25880 sayı.

Turizmi Teşvik Kanunu, **R.G.** 16.03.1982 tarih ve 17635 sayı.

Turizmi Teşvik Kanununda De ğ iklilik Yapılması Hakkında Kanun, **R.G.** 01.08.2003 tarih ve 25186 sayı.

Faydalı Kaynaklar

Barlowe, R., **Land Resource Economics, The Political Economy of Rural and Urban Land Resource Use**, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1958.

Bookchin, M., **Kentsiz Kentleşme**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.

Coastal Zone Management in Turkey, Submitted to: Undersecretariat of Environment and The World Bank, Mediterranean Environment Technical Assistance Program (METAP) Consultant Report, World Bank, Ankara, 1991.

Duru, B., **Kıyı Politikası, Kıyı Yönetiminde Bütünleşik Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No:29., 2002.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara, 2000a.

Devlet Planlama Te kilatı, **Ulusal Çevre Eylem Planı: Do al, Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunması**, DPT Yayınları, Ankara, 1997.

Devlet Planlama Te kilatı, **Ulusal Çevre Eylem Planı: Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi**, DPT Yayınları, Ankara, 1997.

Devlet Planlama Te kilatı, **Ulusal Çevre Eylem Planı: Orman Kaynaklarının Yönetimi**, DPT Yayınları, Ankara, 1997.

Devlet Planlama Te kilatı, **Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara, 2000b.

Ekonomik Birli i ve Kalkınma Te kilatı, **Türkiye Çevresel Ba arı Raporu**, OECD Yayını, Paris, 1999.

Gardiner, R., **Governance for Sustainable Development: Outcomes form Johannesburg, Stakeholder Forum for Our Common Future**, Presentation to Governance 2002: Redefining Global Democracy, Montreal, Canada; Governance Program Paper: 8, London, 2002.

Gözübüyük, S.A., **Hukuka Giri ve Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

Kabo lu, ., **Çevre Hakkı**, mge Kitabevi, Ankara, 1996.

Kele , R., **nsan Çevre Toplum**, mge Kitabevi, Ankara, 1992.

Kele , R., **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, stanbul, 1998.

Kı lalı, A.T., **Siyaset Bilimi**, mge Kitabevi, Ankara, 1992.

Leitmann, J., **Options for Managing Protected Areas: Lessons from International Experience**, Draft, Submitted to ÖÇKK, Ankara, 1996.

Micheal, Jacobs, **Greening the Millennium? The New Politics of the Environment**, The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., Oxford, 1997.

Önal, . ve Nuray, A., **Türkiye'de Kıyı Alanları Yönetimi ve Sorunları**, Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı, Ankara, Haziran 1997.

Pazarcı, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 3 cilt, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.

Porritt, J., **Ye il Politika**, Ayrıntı Yayınevi, stanbul, 1989.

UNEP/PAP/RAC, **Guidelines for Integrated Management of Coastal and Marine Areas**, Split, 1994.

Ünder, H., **Çevre Felsefesi**, Doruk Yayımcılık, Ankara, 1996.

TÜRKÇE ÖZET

Türkiye’de koruma alanları ve sahip olduğu biyolojik çeitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerek hükümetler, gerekse diğer paydaşlarla atılan adımlar dikkate değer gelişmeleri getirmektedir. Bununla beraber, alan korumanın sadece mevzuat ve pilot projelerle sınırlı kalamayacağı açıktır. Genelde korumanın, özelde ise alan korumanın ulusal politikalar ve sektörel yaklaşımlarla bütünlendirilmesi gereklidir. Biyolojik çeitliliğin korunmasının ve bunun için gerekli adımlardan biri olan “koruma alanları” oluşturulmasının ve bu alanların iyi yönetiminin, ülkenin yarımsal kaynaklarının korunması ile eş anlamlı olduğunun anlaşılması elzemdir.

Türkiye, özellikle korunan alanların yönetimi ve planlaması yaklaşımlarında göz ardı edilemeyecek bir değişim yaşamaktadır. Alınan yaklaşımlarda, mevzuata dayanan koruma alanı belirlemenin (paper parks) yeterli olmayacağı, bu alanların sahip olduğu biyolojik çeitlilik ve habitat özellikleri itibarıyla, farklı araçlar kullanılarak rehabilite edilmesi ve yönetilmesi edinilen deneyimlerle sabittir. Diğer yandan bugün, koruma alanlarının çoğunun bu alanda veya yakın çevresinde yaşayan insanlarla ve/veya kullanıcılarıyla bir bütün olduğu, dolayısıyla planlama, uygulama ve yönetim aşamasında söz konusu tarafların katılımı olmaksızın, korumada başarıya ulaşmanın hemen hemen imkansız olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, ilgili kurum ve kuruluşlarca korunan alanlarda yeni bir yönetim yaklaşımının getirilmesi, katılımcı süreçlerin etkinlikle ve toplumun iç dinamikleri yansıtılarak geliştirilmesi ve bu özelliklere sahip “Yönetim Planlaması” anlayışının yasalarda yerini bulması gereklidir.

Bugün gelinen noktada, Türkiye’de, *Koruma Alanlarının Yönetişel Planlama* çalışmaları özetle şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Doğal korumada ortaklık, işbirliği, koordinasyon elzemdir. Özellikle hükümet, STK işbirliği ile yürütülen çalışmalarda verimlilik artmaktadır.
- Farklı sektörlerde doğal korumanın ve çevrenin dikkate alınması gerekmektedir. Bu aynı zamanda sektörlerdeki kaynak israfını önleyecektir.
- Halkın katılımının yetersiz olduğu veya sağlanmadığı alanlardaki koruma çalışmalarında, verimli ve olumlu sonuç almak imkansızdır. Bu alanlardaki sorunlar için yerel çözümler üretilmesi gereklidir.

- İlgili kurumlarda koruma için gerekli kapasitelerin bir an önce geli tirilmesi lazımdır.
- Koruma alanlarında yerinden yönetim yakla ımı gereklidir.
- Deneyimli insan kaynaklarında süreklilik esas olmalıdır.
- Kamuoyunun ve yerel halkların bilinç düzeyinin yükselmesi gereklidir.
- Yerel topluluklar için koruma alanlarında gelir kaynaklarının yaratılması elzemdir.
- Türkiye’de koruma alanları için bir stratejinin olu turulması gereklidir.

SUMMARY

Significant developments are being made through the steps taken by the governments and the other stakeholders for the sake of the protected areas, biological diversity, and its sustainability. Also, it is obvious that protection can not be limited to legislations and the pilot projects. Protection in general and area protection in particular are supposed to be integrated with national policies and the sectoral approaches. It is also essential to know that protection of biological diversity and establishment and management of “protected areas” - one of the prerequisites of biological diversity protection – means protecting the vital resources of the country.

Turkey is experiencing a significant transformation especially in managing and planning the protected areas. It has been experienced that “paper parks” will not be sufficient and protected areas should be managed by non-conventional means. Besides, most of these areas are populated by local people and/or other resource users therefore, planning, implementation, and management are expected to involve all relevant parties. Otherwise, it has been already experienced that without participation we will be away from achievement and to reach our goals.

Based on experiences, a new management approach should be introduced by relevant institutions, organizations meanwhile participation processes should be developed with a solemn attitude reflecting the internal dynamics. As a tool, “Management Plan” with such properties must make its way into the legislature.

Today, in Turkey, the following points related with the *Management Plan for Protected Areas* come into view:

- Partnership, coordination, and cooperation in protection of nature are essential. Especially, government and NGO cooperation in such efforts leads to fruitful results.
- Natural protection and environment should be considered vital in various sectors. This will prevent wastage of the resources as well.

- It is impossible to achieve fruitful and positive results in areas where public participation is not up to the right scale. Local solution should be provided for the problems in these areas.
- Protective capacities of the institutions involved must be improved immediately.
- Local management is needed in these protected areas.
- Sustainability in human resources with experience is of vital importance.
- Public and local awareness should be increased.
- Sources of income for local societies should be created.
- There is an urgent need for a strategy for protected areas in Turkey.